

NORDISK TIDSKRIFT

FÖR VETENSKAP, KONST OCH INDUSTRI

UTGIVEN SEDAN 1878

AV LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN

- Litteraturen i Norden 2021:
 - Henrik Wivel
 - Lars Bukdahl
 - Vesa Rantama
 - Tomi Riitamaa
 - Úlfhildur Dagsdóttir
 - Hans H. Skei
 - Therese Eriksson
- Nordiska lyriker: Olav H. Hauge
- Come to Norden
- Biblioteket Ode i Helsingfors
- Intervju med NR-pristagaren Niviaq Korneliussen
- Samtal med Björn von Sydow

STOCKHOLM

■ ■ Ny serie i samarbete med Föreningen Norden ■ ■

2022 • Häfte 2

NORDISK TIDSKRIFT 2/2022

INNEHÅLL

Artiklar

Tema Litteraturen i Norden 2021:

Ord der forandrer. <i>Henrik Wivel</i>	129
Kiks, skisokker. Dansk skønlitteratur 2021. <i>Lars Bukdahl</i>	133
Smugglad poesi och allt mångsidigare prosa. Den finländska litteraturen 2021. <i>Vesa Rantama</i>	141
Från succédebut via queera spår till lyckliga slut. Den finlandssvenska litteraturen 2021. <i>Tomi Riitamaa</i>	153
Stadens urverk och tidens borttappade ting. Isländsk litteratur 2021. <i>Úlfhildur Dagsdóttir</i>	161
Eldre mestere – yngre talenter. Litteraturen i Norge 2021. <i>Hans H. Skei</i>	169
Prosa om att vara människa bland människor. Svensk litteratur 2021. <i>Therese Eriksson</i>	179
Nordiska lyriker: 1. Norge. "Det er den draumen me ber på". Olav H. Huges diktunivers. <i>Hans H. Skei</i>	187
Come to Norden – Affischer lockade till nordiska turistparadis. <i>Marianne Nordenlöw</i>	199
Ode – Helsingfors lovsång till kultur och bildning. <i>Guy Lindström</i>	207
Ett 250-årsminne: Expeditionen som väckte svenskarnas intresse för Island. <i>Pär Ahlberger</i>	213
Ökad handel för ökad nordisk integration. <i>Anders Ahnlid</i>	221

NT-Intervjun

Selvord er en kollektiv sorg i Grønland. Samtale med Niviaq Korneliussen, Nordisk Råds Litteraturprisvinder 2021. <i>Marianne Krogh Andersen</i>	225
---	-----

* * *

För egen räkning

Nordiskt samarbete i EU: Utmaningar och möjligheter. <i>Matilda af Hällström</i>	231
--	-----

Krönika om nordiskt samarbete

Norden och säkerhetspolitiken. <i>Anders Ljunggren</i>	235
--	-----

* * *

Letterstedtska föreningen

Samarbete för största gemensamma nämnare, inte minsta. Samtal med Björn von Sydow. <i>Lena Wiklund</i>	239
---	-----

* * *

Bokessä

Bertil Molde: Språkvårdare och folkbildare – och nordist. <i>Lars-Erik Edlund</i>	243
---	-----

Kring böcker och människor

Jörn Donner – En mångsidig provokatör och ett intellektuellt fyrverkeri. <i>Henrik Wilén</i>	251
Arbeiderpartiet og 22. juli. <i>Jarle Skjørestad</i>	254
Gediget verk om Palmemordet. <i>Fredrik Sterzel</i>	257

* * *

Register över författare Litteraturen i Norden 2021. <i>Louise Hertzberg</i>	260
Sammanfattning	263
Tiivistelmä.	264

ISSN 0029-1501

Tryck: Tellogruppen AB, Söderköping



HENRIK WIVEL

ORD DER FORANDRER

I 2021 modtog Niviaq Korneliussen som den første grønlandske forfatter Nordisk Råds Litteraturpris for romanen *Blomsterdalen*. Romanen har fået vidtrækkende betydning for Niviaq Korneliussen litterære karriere, og er blevet oversat og omtalt internationalt. Men den afgjort vigtigste betydning har romanen fået internt i det grønlandske samfund, hvor den potentielt kan være med til at ændre, ikke alene grønlænderes, men alverdens borgeres syn på noget så tragisk og belastende som selvmord.

Grønland har en af verdens højeste rater for selvmord. Hvor selvmord i de fleste andre lande med eksistentielle, adfærdsmæssige og sociale problemer mest finder sted blandt ældre, er det i Grønland blandt unge, i nogle tilfældige helt unge, der tager deres eget liv. Mennesker, der er på vej ind i livet og hvis verden skulle åbne sig mod en givende fremtid, vælger af mange forskellige grunde at lukke ned for livet og undslå sig det fællesskab, der er livets forudsætning.

Det er denne forfærdende og negative udvikling Niviaq Korneliussen adresserer med *Blomsterdalen*, der i en form for multiplot følger 45 unge menneskers vej mod opgivelsen og afskeden med det liv, de ikke længere finder meningsfuldt og derfor vælger at forlade. De 45 menneskeskæbner udgør det gennemsnitlige antal selvmord, der årligt finder sted i Grønland. Men der er intet gennemsnitlig eller statistisk over selvmord. I hvert enkelt tilfælde er det tale om et menneskes alt for korte historie, og derfor om en personlig tragedie. Det er denne tragedie, som Korneliussen beskriver og konkretiserer. Som i anden god skønlitteratur sker det ved at fortætte den store historie i den lille, men ikke mindre væsentlige, der handler om det enkelte menneskes følelser og bevæggrunde op til det – tilsyneladende – uafværgelige.

Men disse 45 personlige tragedier er ikke kun den enkeltes eget ansvar. Det er også samfundets. Et samfund, der driver unge mennesker til selvmord, har et problem, der i sidste ende berøver samfundets dets fremtid og håb. Det burde derfor være en af de fremmeste samfundsopgaver at sikre borgerne en fremtid og både lovgivningsmæssigt og humanistisk at give borgerne mulighed for at folde sig ud og realisere det almene og mellem menneskelige, i stedet for at blive kastet tilbage på sig selv i en udsigtsløs væren og et potentielt ophør. Niviaq Korneliussen roman er skrevet frem af lige dele vrede og medfølelse med de unge mennesker, der alt for tidligt mister fæste i livet.

Vrede, fordi grønlandske – og for den sags skyld – danske politikere i årevis har negligeret dette oprørende problem og forsømt at gøre noget ved de sociale, familiære og adfærdsmæssige forhold, der er de vigtigste årsager til miseren.

Blomsterdalen er et forsøg på at råbe de ansvarlige i det politiske system op med det, god skønlitteratur kan, nemlig at sætte følelser i svingninger og skabe et rum for en anden samtale, ja andre ord, end de strategiske og politiske, der dominerer den samfundsmæssige agenda, og som i dette tilfælde åbenlyst ikke slår til. Niviaq Korneliussen har ved flere lejligheder – også her i den aktuelle udgave af *Nordisk Tidsskrift* i et interview med Marianne Krogh Andersen – slået fast, at der savnes politisk opmærksomhed og ansvarlighed over for problemet med de høje grønlandske selvmordsrater blandt unge. Hun siger ”Vi har desværre en selvmordskultur i Grønland. Og et system, der ikke hjælper de unge. Derfor mister vi dem”. Korneliussens roman er et forsøg på at forhindre det, som hun betegner som en ”immunitet” overfor selvmord, ja det forhold at der overhovedt kan tales om en ”selvmordskultur” i landet. Som sådan er hendes roman en politisk manifestation, selv om det ikke er bogens primære anliggende.

For *Blomsterdalen* er ikke rettet mod det politiske system, der i en vis forstand har givet op, men mod de unge selv. Både romanen i sig selv, og de ord Niviaq Korneliussen i interviews og den måske mest bevægende taketale i Nordisk Råds Litteraturpris historie, har omkranset romanen med, er henvendt til de unge, til forfatterens medmennesker, og dedikeret deres liv og skæbne. Romanen er båret af empati og medfølelse, og tager sig ud som en forpligtende dedikation. Den taler ikke ud i samfundet, men snarere ind i de enkeltes unges eget hjerterum og sind. Usentimentalt og med den værdighed, der ofte savnes i det politiske system og samfundets instrumentaliserede og bureaukratiserede omsorg. Og forfatteren har ikke ladet det blive ved udgivelsen af romanen, men også ledsaget indsatsen med skrivekurser og konkret arbejde med de unge og de jævnaldrende, som hun kender og føler en samhørighed med. Nordisk Råds Litteraturpris og den internationale omtale har bidraget til at give Niviaq Korneliussen en platform at skrive og tale ud fra. Det har ført til brede protester i Grønland mod det svigt, der i mere end 40 år har berøvet så mange unge et liv og en fremtid.

I 1774 udgav Johann Wolfgang von Goethe romanen *Den unge Werthers lidelser*, der angiveligt forårsagede en bølge af selvmord i Tyskland blandt unge. De identificerede sig med den unge Werthers lidenskabelige forelskelse i kvinden Lotte og romanens tilsyneladende dyrkelse af den ”Liebestod”, der bliver Werthers endeligt, da Lotte vælger ham fra og gifter sig med hans ven Albert. I Goethes roman lyder det: ”mennesket er menneske, og den smule forstand, man måske har, kommer kun lidt, eller slet ikke i betragtning, når lidenskab raser”.

Niviaq Korneliussens *Blomsterdalen* kan ses som et modstykke til Goethes klassiker om den besindelsesløse lidenskab. Hvor *Den unge Werthers lidelser* forårsagede selvmord blandt unge tyske mænd, er *Blomsterdalen* et

forsøg på at forhindre flere unge, kvinder som mænd, i at begå selvmord. *Blomsterdalen* er ikke båret af Goethes eksperiment med den højromantiske uforstand, men af en reel indsigt i menneskers bevæggrunde, og hvad der i og omkring den enkelte, kan lede til den definitive afsked med livet og de værdier, der skulle bære det oppe og frem i verden. Måtte *Blomsterdalen* få samme betydning som Goethes roman, men med absolut modsat fortegn. Som modbøg, som et insisterende modsprog, som en anden form for skønlitteratur, der på afgørende vis kan gribe ind i og ændre menneskelige, sociale og samfundsmæssige forhold.

Der er en lang tradition i Norden for romaner og fortællinger, der har været afgørende for menneskers sociale sindelag og frigørelse for undertrykkelse og magtesløshed. Skønlitteratur, og ikke udelukkende manifester og programlitteratur, kan faktisk ændre verden. Niviaq Korneliussens roman skriver sig ind i den tradition for socialt betydningsfuld skønlitteratur, der potentielt kan føre til holdningsændringer og en indsigt i, hvad der er væsentligt i virkeligheden. Den virker ved sit sprog, sine emotioner og ved sin besindige vrede og åbne medfølelse med de mennesker, der lider, fordi de ikke bliver set eller forstået, der hvor de er.

Der blev udegivet meget andet god litteratur i 2021. På de følgende sider i *Nordisk Tidskrift* bliver den anbefalet, analyseret og beskrevet af skribenterne Lars Bukdahl, Vesa Rantama, Tomi Riitamaa, Úlfhildur Dagsdóttir, Hans H. Skei och Therese Eriksson.

LARS BUKDAHL

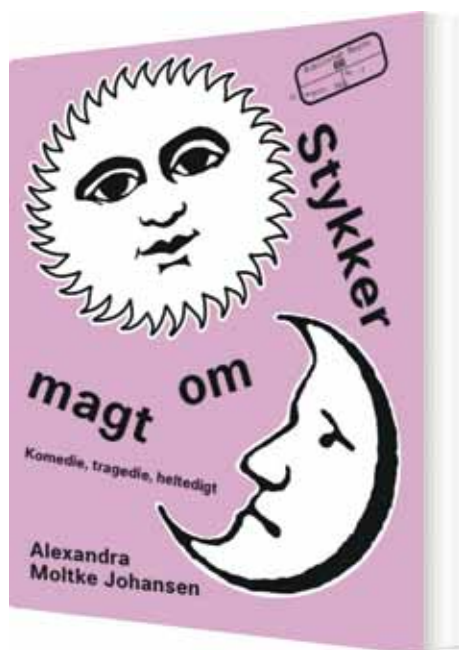
KIKS, SKISOKKER

Dansk skønlitteratur 2021

Jeg tror ikke, jeg har startet en litterær årsrevy, hverken i *Weekendavisen* eller her i *Nordisk Tidskrift*, med at omtale et skuespil. Selvom det vel for syv søren stadigvæk er en af de tre litterære stor- og ur-genrer, lyrik, epik, dramatik. Jeg tror i det hele taget ikke, jeg i mine årsrevyer har omtalt særlig meget drama, og jo ikke fordi dramatik ikke er litteratur, eller at der ikke bliver skrevet dramaer, som er god, glimrende, fremragende litteratur, men fordi den kvalificerede dramatik og hvilken som helst dramatik, også den professionelt og succesfuldt ligegyldige, har haft morderligt svært ved at få sig placeret på lystavlen, og ikke mindst fordi den ikke udkom på skrift (eller måtte nøjes med at udkomme på skrift hos det nu hedengangne forlag Drama i et næsten offensivt pauvert udstyr, bøger ville det være synd af kalde dem; og man syntes, det var synd, at betydelige dramatikere og dermed betydelige forfattere som Line Knutzon og Jokum Rohde blev gemt af vejen dér).

Nu, hvor en ny, vild dramatikergeneration stormer frem, er flere udgivelsesinitiativer imidlertid blevet søsat, blandt andet forlagene KoppelWrite og Deus Ex Machina og Kromstork-serien Bibliotek Bayou, og stående ovationer for det, for ellers var jeg ikke blevet udsat for min absolut største læseoverrumpling i 2021 (inklusive Glenn Bechs debutroman *Farskibet*, der ellers var betydeligt overrumplende), Alexandra Moltke Johansens *Stykker om magt*, med genrebetegnelserne ”komedie, tragedie, heltedigt”. Der indgår nemlig tre stykker i bogen, selvom et enkelt havde været rigeligt overrumplende, ”Sange for freden”, ”Den store ekspedition”, ”Myte om mørke”.

Det er måske nok klogt, hvis der overhovedet skal være plads til at omtale andre værker, at koncentrere sig om ”Sange for freden”, der nemlig er noget så utidigt som en dyrefabel, med indlagte sange, en art horror-dyrefabel-oprette (en anden, mindre dyrefabel, også med sange, ”Myrelærestykke”, står at læse i *Hvedekorn* 1-2, 2022, der nemlig er et drama-temanummer). Det er nemlig slet ikke sødt med de her dyr, det er først og fremmest grumt, underfundigt, ironisk såvel som ligefremt, brutalt grumt: Ørn overtager magten i fuglenes rige fra sin far, men hans venskab med den sinistre Ravn får ham til at træffe det ene dårlige valg efter det andet, indtil ravnene blodigt triumferer. Jeg vil ikke røbe om det ender godt, men i stedet citere et grumt højdepunkt, da Ravn har vist sin sande kulør, som man siger på engelsk, nemlig sort – Moltke Johansen dialog er skrevet med versaler, måske for at vise, at en dramatisk dyrefabel kan være mindst lige så hardcore som socialrealistisk reportagepoesi, hvis skriftens hjerte flammer højt nok:



”(UGLERNE raller og bløde ud af munden). RAVN vender sig mod ØRN./ ØRN: DET ER NOK. VI ER EN STOR FAMILIE. SPURVE OG RAVNE OG UGLER SKAL ELSKE HINANDEN, LIGESOM VI TO GØR./ RAVN: JEG KAN IKKE UDSÅ SYNET AF DIG, AL DIN GODHED, DIN RETFÆRDIGHED, DIN KÆRLIGHED./ ØRN: EN ØRN ER EN ØRN./ RAVN: OG EN RAVN ER EN RAVN, DU ER SVAG. OG IKKE MINDST DUM./ ØRN: DERFOR HAR JEG GIVET REDEN TIL DIG./ RAVN: DU HAR IKKE GIVET MIG NOGET SOM HELST. JEG HAR TAGET ALTING SELV. DET ER MIG, DER HAR SMITTET DIN

FAR, DIN GRIB OG DINE SPRUVE. DET ER MIG, DER HAR STJÅLET JERES FORRÅD OG RIBBET DET SIDSTE TRÆ FOR TJØRNEBÆR. (...)

Rasende rå og prægtigt retorisk (og poetisk) på samme tid. De øvrige, nye, vilde dramatikere, hvoraf kun få er foreløbig er udkommet i bogform (flere kan mødes i det omtalte *Hvedekorn*-nummer) som jeg lover at råde op om senere, foreløbig er det bare vigtigt at fastslå, at Alexandra er i huset, Skuespilhuset såvel som Litteraturhaus, og hun brænder det ned!

Debuter, mega og mikro

De to stærkeste og ikke bare lovende, men på hver sin måde fuldendte, ja, vel allerede nærmest nyklassiske debuter kan næsten ikke være mere forskellige.

Der er på denne ene side Glenn Bechs 550 sider lange, flintrende eksperimentelle roman *Farskibet*, der bruger sit væld af stemmer og synsvinkler og ortografier på at fremmane og besværg sin opvækst så langt væk fra den kreative klasse, som det er muligt at komme, med først en far, der slog sig selv ihjel, og så to stedfædre, en afstumpet og brutal og en ufølsom og jovial og en mor, der bare forsøgte at overleve, og lige så meget det handler om at levendegøre en ømhed for lille og unge Glenn, handler det om forpligtende at formulere en kærlighed til lillebroren. Det er meget bevægende på sådan en helt egen gennemgribende flimrende facon, og hvad angår tegnsætningsmisbruget helt bogstaveligt flintrende; her skal moren fortælle sine børn om deres fars selvmord:

”Vi sidder, ved siden af hinanden i sofaen ... Så: *’Nogen har altså slået noget i stykker’* ... og det? ... *’kan jo kun være ’mig’* ... eftersom, det, selvfølgelig, aldrig, kunne, have, været, *’Mor’* ... og, og eftersom det? ... også, også, kun, er, alle, de, voksne, der, har, fået, lov, at, blive, ude, i, det, køkken?! -/ Og eftersom *’de’* og eftersom *’jeg?’* ... ikke ved hvorfor ... Jeg er så bange -/ Eller, er jeg sur? ... Jeg er bange, fordi *’Mor’* er ... *’afventende?’* ... på *’mig?’* ... men *’jeg?’* vil, altså, ikke ... græde, fordi så? ... ville hun ... for *Mor har grædt*, og Og hvad med *’René’* ... man ... taler til René, *’derude’* ... også, i, køkkenet ... og har *’han?’* ... har, han, så, måske, slet, heller, ingenting, gjort? ... Mor, Mor nu ... vil jeg altså gerne snart have at vide, hvem det er, der har gjort hvad – Eller jeg vil ikke! – vide, hvem, det, er, der, har, gjort, hvad ... *’Mor –’*”

Ingen konventionel skriptualisering af det øjeblik ville mere realistisk eller netop *’realistisk’* ramme denne ulidelige, skæbnesvangre virren i luften.

Der er på den anden side Sebastians Nathans 72 sider korte, svævende klare digtsamling *Honey Moon*, der frydede, men ikke overrumplede mig, fordi jeg som poesiredaktør antog hans første digte i *Hvedekorn* i 2016 og med stor sikkerhed fornemmede, at dette var et talent af sjælden styrke, men dengang var der et visionært, fordrømt element i hans digte, som en balletdansende Ole Sarvig; her et af disse allerførste digte:

”En ensom sejler i spejlbadekarret/ bålpladsens lille liv i skovens mærke// hvor man stadig venter på bjørnen/ den forladte der brøler derude// og man blinker og blinker i skoven/ blinker efter døden// kaster til sidst glaskugler i søen/ en søvn der ikke kan holdes nede”

I debutbogen er alt det nok så underfundigt og prægtigt sensymbolistiske forsvundet som dug for solen til fordel for en bedragerisk simpel og perlende konkret registrering af en lettere hjerteknust, ung mands flaneren i storbyen, som det er blevet praktiseret 1000 gange før i lettere hjerteknuste, unge mænds poesi, men aldrig med så mættet en lethed, eller hvad man skal sige, for det er altså en slags magisk, at det bare lykkes igen og igen:

”jeg ligger i græsset/ fuglene lyver rundt mellem træerne/ bladene svinger i vinden/ parken er båd på sundet/ og kragerne skræpper og/ børnene siger: hvor er det herligt// solen skinner/ slikpapir glitrer i græsset// fra en lejlighed kan man høre en støvsuger (...)”

Vi bliver groft forkælet med talentbugnende debutanter disse år, og det er bestemt ikke nogen selvfølge, der har været mange virkelig tørre og magre perioder, så vi skal huske at være taknemlige. Blandt årets øvrige absolutte begyndere skal nævnes Rasmus Daugbjerg med romanen *Rygtet*, et intenst fragmentarium om en landsbys, knortede, mytiske eksistenser, Fine Graabøls roman *Ungeenheden* om et helt andet slags kollektiv, en samling psykisk sårbare unge, der varsomt rager hinanden mere end en høstblomst, Maria Hesselagers roman *Jeg hedder Folkvi*, der hverken foregår i mytisk tid eller i nutiden, men i selveste vikingetiden, men gør det med en parallel, original og

nærværende sitren i sin – vildt nok ikke uplottede! – historie om en ung kvinde, der bliver håbløst jaloux på sin forlovede bror, og endelig Rasmus Theisens roman *Andre hunde*, der ikke stiller sig tilfreds med stemnings- og karakterfuldt at strejfe rundt i Nordvestgrønland med sin unge hovedperson, men lige tilføjer et genuint *spooky* spor om slædehundes mystiske død.

Vibeke!

Årets mest fremragende og samtidig mest oversete bog må være Vibeke Grønfeldts *Pludselig her*, med den selvopfundne genrebetegnelse ”Øjebliksbilleder”, som meget muligt er medskyldig i usynligheden. Ikke fordi bogen ikke er blevet behørigt anmeldt og behørigt anmeldt positivt i de landsdækkende aviser, men fordi det så var det, intet efterliv har der været, først og fremmest ingen prisnomineringer, selvom Grønfeldt er en af de fineste og stærkeste prosaister i den mægtige 1960’er- og 70’er-prosageneration, hvis medlemmer nu er i deres sene halvfjerdser og begyndende firser, Henning Mortensen, Jens Smærup Sørensen, Kirsten Thorup, Dorrit Willumsen (der lykkeligvis udgav en ny roman i foråret 2022, mere om den til næste år!) og lad os da bare tage Ib Michael med (efternøleren Bent Vinn Nielsen er netop blevet 71), ingen af hvem udgav nye værker i 2021, hvilket burde have gjort Grønfeldts bog og dens overlegne fremragendehed desto tydeligere, men ak!



Det er den tredje bog, efter *Endnu ikke*, 2016, og *Larsluft*, 2020, med forfatteren og alter egoet Elvine Brink som mere eller mindre skjult fortæller, men den første, der ikke har genrebetegnelsen roman, som næsten alle Grønfeldt bøger har haft, bortset fra den enlige novellesamling *Baglandet*, som en understregning af de enkelte kapitlers eller afsnit ellers teksters autonome, kortprosaiske karakter; den prægnante kortprosaisering var også mærkbar i de første bind, men nu var der ikke længere nogen vej udenom tydeligt at varedeklarerer øjeblikssplintringens primat over roman-sammenhængskraften. Så bliver det også nemmere at få øje på den rigdom af kortformer, som Elvine Brink-føljetonen præsenterer, fra

de mindste, kønne, lyriske glimt til de længste, labyrintiske skæbnefortællinger og en skarp mellemform som skæbneglimtet eller det elektrisk forbundne skæbnedobbeltglimt, eller hvad man kalde en dyb og klar tekst som denne, hvis omdrejningspunkt er en sætning i nutid + den samme sætning i datid.

Alexius gav afkald på sine stenrige forældres formue og vandrede rundt som tigger i 34 år. Afhængig af andres godhed prædikede han, til sin død i år 430, Guds ord./ ”Og nu tripper en gammel kvinde langs hegnet derude med sin badepose. Til havet og tilbage igen. Så lille og klejn, hun er blevet. Briller bruger hun ikke længere. Hun vil se alt, hvad hun kan med sit eget syn. Så længe hun kan. Duer kurrer i træerne. Det suser i dem. Her spiste hun skovbær, hindbær, brombær. Duer kurrede i træerne. Vinden suste om benene og fyldte det blå rum.”

Kurrede. Kurrer!

Prosas sammenfejning af roser

Til gengæld fik vi romaner fra medlemmer af den næste store prosageneration, 1990’er-generationen (1980’er-generationen og sen-80’er-generationen (som 90’er-egenationen overlapper med) er store, lyriske generationer, men jo da ikke prosa-generationer, på trods af al mulig skøn prosa fra T.S. Høeg, Pia Juul, Niels Frank), både Solvej Balle, Katrine Marie Guldager, Helle Helle og Christina Hesselholdt leverede i bedste stil; vi manglede kun Kirsten Hammann og Merete Pryds Helle, begge lykkeligvis udkommende i 2022 (okay, rimeligt ulykkeligt i Pryds Helles tilfælde, mere, men ikke alt for meget, om det næste år, Hammans roman er foreløbigt et komplet mysterium ud over (og på grund af) sin titel, *Georg-komplekset*).

Balle udsendte til tiden – et bind om året! – fjerde bind af syvbindsværket *Om udregning af rumfang*, hvor hovedpersonen Tara Selter, der uvist af hvilken grund er tvunget til at vågne op til den samme dag, 18. november, hver dag, pludselig får selvskab af endnu en person, Harry Dale, fanget i 18. november, hvilket giver anledning til en ny række såvel cerebralt som følelse-smæssigt svimlende kolbøtter i den gode, præcist kølige stil (imens lader det andet bind af det andet, kvalitativt frygtindgydende syvbindsværk, Asta Olivia Nordenhofs *Scandinavian Star*, vente på sig, uudholdeligt nok).

Stilistisk kølighed g nøgternhed er også det afgørende, kunstneriske greb i Katrine Marie Guldagers ellers meget anderledes murstensroman *Det samme og noget helt andet*, som er en autofiktion, der stiller helt frysende skarpt på de mildest talt svære ungdomsår efter forfatterens far og bedste ven døde indenfor samme uge og ingen, slet ikke familien, virkelig var der for hende. Hvis Balles syvbindsværk diskuterer eksistensen på den store, fabulerende skala, så koncentrerer Guldagers roman sig om de små, men ikke mindre eksistentielle rørelser. Det gør Helle Helle også i sin roman *Bob*, på en måde, en anderledes drilagtig og artistisk måde, for hvor Guldagers minimalisme ligesom er helt nøgent dirrende, laver Helle både et voldsomt fortæller-eksperiment, fortælleren er Bobs

i romanen næsten helt usynlige kæreste, og poetiserer klarheden helt derhen, hvor de helt små afsnit, der optræder med mellemrum, fremstår som deciderede prosadigte (men paradoksalt nok er det også dér, fortælleren bliver tydeligst, mest som del af et vi, men stadigvæk), sådan her:

”Vi travede som besatte i Hareskov. Bob imponeredes, skove var ikke hans gebet. Han kunne godt prædike brunjord og grundvandsspejl, var ikke udvidende om kalkning. Men det skulle være en hyggetur. Med kiks, skisokker. Næsten tyve minutter sad vi på en bæk uden at se et øje, han havde inden da omtalt skovstien som en banegård. Nu kunne han ikke finde ord, han steg med en skovdue. Dens vinger et lille slagstøj. Børste krummer af sig, skutte sig. Han ville sige, hvordan alting var, uden fikumdik, det blev til: Hareskov mangler en endelse. Lykkelig overrasket over modtagelsen af sin betragtning væltede han om på bænken, genkendtes som den spøgende Bob, den, der tog teten, altid kunne le. Også af sig selv. Hans hånd fejede skovbund i Hareskov.”

Steg med en skovdue, fejede skovbund i Hareskov.

Christina Hesselholdt taler via sit alter ego, Camilla (og hendes veninde Alma – tvillinge-alter ego kan man måske tale om) om både stort og småt, og især afdøde dyr, kæledyr og industridyr, og Camillas afdøde far og gør det artistisk, men med et helt andet artisteri end Helles, i en (også syntaktisk, Hesselholdt elsker semikoloner lige så meget som Helle elsker punktummer) overgiven, distinkt hvirvlen. Jeg kan beundre Helle stilistisk, men det er Hesselholdt, jeg er misundelig på, fordi det er med en sådan en sikker og suveræn frihed, hendes skrift synes at bevæge sig.

Charlotte Weitze fra generationen lige efter 1990’er-generationen forpligter sig i romanen *Rosarium* til overflod på fiktionen, der nemlig, også genremæssigt, er tredelt, vild myte (en nevø er klart Rasmus Daugbjerg, nævnt ovenfor i debutantafsnittet), tempereret historisk roman, jagende, nutidig *real time*, som lige så mange vinklinger af det centrale påfund, en slægt vokset sammen med planter, og selvfølgelig er der en stor, fed, økokritisk pointe, men den pointe kommer hele tiden, og vist ikke helt frivilligt, i anden række, i forhold til den veloplagt og tjekket selvavlende fabuleringen.

Så var der også en roman fra den sådan cirka yngste generation, nemlig stortalentet Rakel Halsund-Gjerrilds tredje bog, romanen *Adam i Paradis*, der ikke opfinder sin historie om den aldrende maler Kristian Zarthmann, der elsker pragt både på sine lærreder og i sine omgivelser; til gengæld lader hun stilen blomstre tungt både spejlende og konkurrerende med Zarthmanns egen male- og livsstil. Så dejligt at snakke om fantasi/fantastik og stil/stilighed, når man snakker om prosa i stedet for al den billige handling og tarvelige tematik (*Adam i paradisi* er også en anti-homofobisk præ-queer-roman med Zarthmann som en totalt *queen* lige på grænsen til det egentlige, homoseksuelle miljø, terroren mod hvilket dokumenteres i dokumentariske afsnit).

Poesien bor ikke mindst i Brabrand

Det er da besynderligt, at de forfattere til to af årets mest overbevisende udødelige digtsamlinger, Peter Laugesens *Steder på vejen* og Bjørn Rasmussens *Forgabt*. Begge to er bosiddende i Aarhus-forstaden Brabrand – og er hundeluskere. Laugesen har så et godt stykke tid være hundemelankolsk, fordi hans elskede hund Chenga i et godt stykke tid har været hedengangen, og der ikke har været hjerterum til at finde en ny: Måske er det derfor, han desto villigere, men altid med tuschlille, kineisisk klarhed, overgiver sig til traditionelle, lyriske stemninger og skønheder; her går digteren af de slagne veje:

”langsomt rundt/ i det høje/ lidt våde græs/ her går kun få// // vi gik her tit/ i Chengas tid// der er lagt en vej/ kun en meter fra/ det gamle skur/ hvor egentlig ingen/ som regel sad// ingen vagabonder/ ingen tennisspillere// ingen hunde/ ikke mere”

Bjæffende snøft!

Her til gengæld er Bjørn-jeget i samme forstadslandskab ude at gå med sin meget virkelige hund, hvis navn ikke røbes i den nye samling, men i tidligere værker, fx Rasmussens første, nært sammenhængende digtsamling *Ming*, 2015, uden videre kaldes Fiske; her medvirker omgivelserne for en gangs skyld konstruktivt til den altafgørende fordrømte/hallucinatoriske og bare poetiske fortryllelse og/eller forhekselse af hverdagens kolonihave-trummerum, som digteren ellers selv står med hele ansvaret for, og i de øvrige digte administrerer med en sådan indædt selvfølgelig animation –indtil den prosaisk elektrificerede virkelighed brutalt intervenserer:

”Jeg går tur med hund rundt om Brabrandssøen./ Engen er oversvømmet, de hvide køer vader i vand, det strømmer/ ud over stien og trænger ind i mine brune læderstøvler./ Forbipasserende roser min hund for at være stor og flot./ Er det Fenrisulven? Er det en løve, en bjørn, er det en pony/ man kunne næsten sætte en sadel på./ En mand i pink lycra cykler forbi som et lyn og råber: Gorgeous!./ En far med et lille barn i hånden siger: Den ligner en krokodille./ Og barnet siger: Nej. Jeg syens den ligner en hund./ Det er en hund, siger faren, en irsk, hvad hedder det, ulvehund?/ En hjortehund, siger jeg, en skotsk, men de minder om hinanden./ En hjortehund, han griner. Men den har jo ikke noget gevir på./ Barnet begraver ansigtet i pelsen./ Da vi går forbi gården med hestene, stopper min hund op og snuser/ til et stykke græs ved hegnet, slikker, mimrer med snuden./ Det er en anden hunds urin der siger noget. Urinen kysser i græsset.. Fra hund til hund./ Jeg vil trække ham med mig, han er for tæt på hegnet, men han/ insisterer, vender røven til og får stød og skriger./ Han forsøger at løbe væk fra chokket og jeg prøver at berolige ham-/ Lille skat, så så så, se en fugl, change the subject./ Men det sidder i ham hele vejen hjem.”

De poetiske højdepunkt kærnested, det, der retfærdiggør hele det bevidst for lange digt. er også det, der udløser – og rimeliggør – digtets drama: ”Urinen kysser i græsset”, fordi hunden insisterer på den kontakt med et andet væsen

af samme art, som den ejer lige så insisterende undgår, udsætter den sig dumdrigtigt for fare og straffes uopbyggeligt – og dog! – med elektrisk chok.

Lad os oprette et andet poetisk par, med cirka samme aldersspænd, Klaus Høeck, der erklærede sin afsked med poesien med den for ham lille (dvs. kun 400 sider korte) samling *Password*, og Caspar Eric, der fortsatte sin poetiske dagbog med den for forholdsvis bindstærke (dvs. hele 200 sider lange) *Vi kan gøre meget*; Høeck skriver på sikker distance af verden om alting, det nære og det fjerne, Caspar Eric gør midt i verden det samme, bare uden den fandenivoldske alderens arrogance, Høeck skriver sine firedobbelte haikuer med, måske i stedet med en alderens – fordi ungdommen ikke længere er put og letbejstret – ydmyghed, hos begge tier en klarhedens nonchalance om det hårde stilistiske/stiliserende arbejde:

Den ene:

”en lille efter/middagslur kan der vel ik/ke være noget// galt med i min al/der (man kan jo håbe på/ ikke at vågne// igen) nå – spøg til/ side – jeg begiver mig/ ind gennem drømme// nes elfenbensport/ du hører fra mig igen /når jeg vågner op”

Den anden (midt i corona-tid):

”Tilbage i sengen/ ånder altid fred og rol// vi prøver at lægge/ telefonerne/ før vi går i seng// afkoble os begæret/ efter ta have læst om smittetal// den ene reality-deltager/ der er blevet kæreste med den anden// hvad fanden skal vi/ med alle de nyheder// vi forsøger at slynge benene om hinanden// gøre kærligheden til et dagligt arbejde// om morgenen går Rosa tur/ rundt om blokken/ for at fake lidt transport/ inden hun skal i gang.”

Og så har jeg brug så meget plads på at citere poesi – og det kunne jeg aldrig finde på at fortryde – att jeg bliver nødt til at ty til opremsning af årets øvrige stjernede poesistunder: Fra de vidunderlige veteraner Marianne Larsen, *den morgen jeg tilfældigvis ikke var et insekt i september*, Laus Strandby Nielsen, *Halvvejs gennem uendeligheden*, Henrik Nordbrandt, *Så en morgen*, over de mageløse yngre og så godt som midaldrende Glenn Christian, *Taarn*, Christian Dorph, *Jeg slog min far ihjel*, Kenneth Jensen, *Hver dag sin kommende frelse*, Birgitte Krogsbøll, *kra kra kra*, Sternberg, *Helbredende digte*, Nikolaj Zeuthen, *Fattigmandssystemer* og *Sommerferiedigte* til de underfuldt egentligt unge, Anne Louise Bosmans, *mens jeg sover, glemmer jeg dig*, Mia Degner, *Lyset bærer ikke nag til nogen*, Rolf Sparre Johansson, *Lysets jord*, Jens Kæmpe, *Det store selskab*, Runa Marie Luth, *Hvert forår*, Josefine Graakjær Nielsen, *Jeg savner dit døde hår*.

Fire sætninger til slut fra sidstnævnte formidable sætningssamling, der kunne være regibemærkninger i de ovenfor omtalte fire forskellige, lige høj-dramatiske teaterstykker:

”Han ved hvordan han skal dreje hovedet./ Hvordan han strukturerer sine hænder./ Hun er så classy hun ved det bare ikke selv./ Han sidder på det tredje glas og styrer sig.”

VESA RANTAMA

SMUGGLAD POESI OCH ALLT MÅNGSIDIGARE PROSA Den finländska litteraturen 2021

När Jukka Viikilä fick Finlandiapriset – det viktigaste litteraturpriset i Finland – för sin föregående bok *Akvarelleja Engelin kaupungista* (Akwareller av Engels stad) sade han att han velat ”smugla in poesi i romanen”. Det var en smugglingsprocess som fortsatte framgångsrikt 2021 med Viikiläs nya, ännu originellare, roman *Taivaallinen vastaanotto* (Det gudomliga mottagandet).

Också *Taivaallinen vastaanotto* fick Finlandiapriset, vilket man kan tolka som att den finska seriösa prosan håller på att bli allt mångsidigare och att det är allt viktigare att romanen har en personlig form.

Finlands bokstiftelse har delat ut Finlandiapriset sedan 1984 och efter 1993 har endast romaner kunnat få priset. Före Viikilä har bara två författare, Olli Jalonen och Bo Carpelan, fått Finlandiapriset två gånger – Jokinen 1990 och 2018 och Carpelan 1993 och 2005. Av de författare som gett ut mer än en roman är Jukka Viikilä därmed den enda finländska författare som fått Finlandiapriset för alla sina romaner. Förutom romaner har Viikilä också skrivit diktsamlingar, dramatik och kortprosa.

Taivaallinen vastaanotto är antagligen till sin struktur unik i världslitteraturen, men den är inte fragmentarisk till sin form utan sammanhållen och relativt lättläst. Den visar att experimentell litteratur inte behöver vara svår eller gravallvarlig.

Redan i titeln förutspår *Taivaallinen vastaanotto* sin egen framgång, må så vara något ironiskt. Boken handlar om mottagandet av en roman: i Viikiläs roman möter vi en grupp läsare från Helsingfors som alla läser och kommenterar *Taivaallinen vastaanotto*.

Viikiläs bok är ett slags autofiktio. Dess huvudpersons, författaren Jan Holms, produktion och verksamhet i offentligheten motsvarar Jukka Viikiläs. En stor del av ursprungsverket förmedlas till läsaren genom andrahandsuppgifter i form av de läsningar romanpersonerna gör. Många av de namngivna läsarna uppträder bara en gång i boken, men en del av dem blir centrala biperpersoner vilkas liv och tankar korsar Holms.

Holm genomgår en öppen hjärtoperation och efter det en tillfriskningsprocess som får honom att betrakta sitt liv i backspegeln. Detta är en roman som har en nostalgisk intrig och därtill är en beskrivning av det Helsingfors som på 1990-talet återhämtade sig från den ekonomiska recessionen, en tid då allt var möjligt i konst och liv.



Boken landar på ett aforistiskt sätt mitt i många ämnen. På ytan förenar ingenting ämnena som kan vara otrohet, aktieplaceringar eller den finska nationalkaraktären. På ett motsvarande sätt som Georges Perecs *Livet en bruksanvisning* eller nobelpristagaren Olga Tokarczuks *Jakobsböckerna* representerar *Taivaallinen vastaanotto* romankonstens kanske högsta stadie, en roman om ett kollektiv som i detta fall har som sina gränser bokläsningen och det helsingforsiska. Viikiläs bok är mindre än 400 sidor lång och går att läsa ganska snabbt, men det känns som om dess innehåll är lika stort som i de nämnda monumentalromanerna.

Många årtionden har det framförts bekymrade inlägg om den berättande litteraturens alltför välvårdade natur, dess språkliga konservatism och att den stödjer sig på konventionella teman och enkla berättelser. De senaste årens ljudboksboom har väckt ytterligare farhågor. Mindre uppmärksamhet har däremot de romanförfattare – ofta med dramaturgbakgrund – fått som debuterat på 2000-talet och som riktar sig till en större läsekrets men samtidigt förhåller sig öppet till bland annat berättandets möjligheter, frivilligt pålagda begränsningar och fantasifulla romanformer.

Först på 2010-talet började romaner som frigjort sig från den traditionella modernistiskt-realistiska horisonten få betydande priser. Det är inte uteslutet att prosa med konstnärliga ambitioner och böcker som allt mer skrivs för att de skall gå att lyssna på kommer att utvecklas till två separata genrer.

En sådan uppdelning betyder emellertid inte att den konstnärligt ambitiösa prosan i sin inriktning på experimentalitet skulle ha förlorat sitt grepp om läsarna. Tvärtom är det den ”slätslipade” konstmodernismen i vilken världen görs hel med hjälp av berättande och i vilken språkets och verklighetens förhållande är relativt oproblematiskt som är i knipa. Det går utmärkt för skickliga experimentella författare. Vid sidan om Viikilä är det bland annat författare som Laura Lindstedt och Marjo Niemi, även känd som dramaturg och dramatiker, som hör till dem som förvandlar medelprosa till något underligt och förunderligt. Dessa författare har även verkat inom Mahdollisen kirjallisuuden seura (Sällskapet för den möjliga litteraturen) som är ett experimentlaboratorium för prosa som kan jämföras med det franska OuLipo.

Marjo Niemis *Kuuleminen* (Hörandet), även den kandidat för Finlandiapriset, fortsatte på samma linje som hennes föregående roman *Kaikkien menetyksen äiti* (Alla förlusters moder) med sin arga, traumatiska monolog. Huvudpersonen i *Kuuleminen*, Titta Kansa, har så som en dostojevskiaktig källarförfattare dragit sig undan till en egen vrå varifrån hon skickar brev till bland andra sin pappa, sin älskade och sin exterapeut. Monologerna behandlar eviga frågor sådana som kärlek, krig och religioner eller aktualiteter sådana som pandemisamtalsämnet flockimmunitet. Titta som håller på att tillfriskna från sina trauman hoppas tidvis att hon skulle kunna göra sig rik på sitt tillfrisknande och planerar

en monologföreläsning som påminner om Hannah Gadsbys *Nanette*. Andra stunder känns det helt omöjligt för henne att kommunicera – för att inte tala om att kommersialisera – ens den allra enklaste sak.

Hos Niemi, såsom hos Viikilä, frigör sig talakten från prosaberättandets självklarheter till ett helt eget ämne. Varför har vi ett behov av att berätta, och vad berättar det om oss själva? Kan den som berättar utgå från att hen blir hörd och förstådd? Kan man någonsin lita på berättaren? I *Kuuleminen* verkar det som om man emellanåt kunde, men för det mesta inte. Ämne för boken är också litteraturen själv: varför vill läsaren läsa ett meddelande från en författare trots att hen mycket sannolikt ändå uppfattar det mycket annorlunda än vad som varit författarens intention. Kan en bok som delar upp sig i brus av flerfaldiga innebörder bibehålla sitt värde trots att en sammanhållen betydelse inte längre står att finna i den?

I den finländska litteraturen har gemensamma, så att säga nationella, betydelser uppstått när litteraturen bearbetat förtigda känslor ur det förflutna. Ifall inbördeskrigets och andra världskrigets trauman förklarar Väinö Linnas bestående värde och exceptionella framgång så har Sofi Oksanens segertåg sin bakgrund i att hon tar sig an den tystnadens kultur som finlandiseringen gav

upphov till. Dessa tre nationella trauman har alla en gemenskap nämnare, den som försvarsmister Jyrki Häkämies formulerade i ett säkerhetspolitiskt tal 2007: Ryssland, Ryssland och Ryssland.

Till finlandiseringen och real-socialismens sammanbrott anknyter också den mest framgångsrika debuten 2021, redaktören Meri Valkamas brett upplagda roman *Sinun, Margot* (Din, Margot). Valkama fick *Helsingin Sanomats* debutantpris och lyckades nå en ovanligt stor och intresserad läsekrets, vilket inte bara beror på att boken tveklöst är ett skickligt mysteriebygge eller på att dess kärleksberättelse är universell. *Sinun, Margot* är nämligen en skickligt skriven fläkt av nostalgi som vågar se och benämna sådant



som var bra i det forna DDR. Som en efterreaktion på finlandiseringen har man i den offentliga diskussionen ofta verkat mena att ingenting viktigt alls skulle ha gått förlorat då socialismen förpassades till historien. Men världen är sällan så enkel.

Huvudpersonen Vilja Siltanen hittar bland sin bortgångne fars papper brev med en mystisk Margot som avsändare. Siltanen reser till Berlin, staden där hon själv tillbringat sin barndom på 1980-talet. Läsaren får följa med faderns och Margots kärlekshistoria och hur de socialistiska drömmarna bit för bit upplöses. Boken är en av de finaste brett upplagda romanerna som getts ut i Finland på 2000-talet. Även när den är underhållande lyckas boken avhandla sina samhälleliga teman med pietet.

För en minoritet är det ofta omöjligt att förhålla sig nihilistiskt till betydelser. Om man hör till en minoritet måste man uttrycka sig med både fakta och berättelser i kampen mot misstolkningar. Marginalisering och glömska är ständiga hot och även verklig historisk erfarenhet som kan påverka kommande generationer.

Det finns betydligt färre samer i Finland än i Sverige och Norge, även om en definition av samerna som någonting som existerar inom nationalstatsgränser inte gör denna minoritet rätta. I vilket som helst fall har det varit sameförfattarnas öde i Finland att, de få gånger de fått uppmärksamhet, berätta för majoritetsbefolkningen om samiskheten. Den mångsidiga kulturaktören Niillas Holmbergs debutroman *Halla Helle* använder sig framgångsrikt av denna struktur.

I romanen flyttar den finländska bibliotekarien Samu till Utsjoki och same-samhället där. Han förälskar sig i den framgångsrika lokala konstnären Halla Helle, mera bekant under namnet Elle. För Samu, som förhåller sig tvivlande till ursprungsbefolkningens identitet och aktivism, blir livet i Lappland också en upptäckstresa till samiskheten, dess traditioner och en vidare världsbild än den som den västerländska rationalismen erbjuder. I samernas världsbild hittar han också kontaktytor till C. G. Jungs kollektivpsykologi.

Boken, som består av flera med varandra korsande element och en myckenhet av fakta, hålls som genom ett under samman och håller läsaren i sitt grepp med hjälp av den ödesdigra kärleksberättelsen, beskrivningen av en aktivism med trots mot statliga fiskekvoter och skogsbruk, och storslagna naturskildringar. Elle lider av etnostress och har svårigheter att förena sin konstnärsidentitet med en medvetenhet om ursprungsbefolkningens villkor. Därför försvinner hon ofta för månader upp i fjällen och lämnar en villrådig Samu att försöka utreda orsaken till försvinnandet.

Halla Helle bryter på ett diskret sätt ett av samtidslitteraturens tabun, förbudet mot det didaktiska. Det har länge ansetts att bildningsromanen undervärderar läsaren genom att berätta för henne hur och vad man bör tänka.

Holmberg visar emellertid att bildningsromanens tid inte alls är förbi. Tvärtom kan man vänta sig att romanen i framtiden har en allt större uppgift att uppfostra oss till medborgare som klarar av både globala och lokala utmaningar.

Böcker som kartlägger minoritetspositionen har blivit glädjande vanliga i den finländska litteraturen. Förutom Holmberg gav också Koko Hubara ut en debutroman. Hennes debut väckte intresse på förhand. Hubara har gjort sig känd som essäist och grundare av mediet *Ruskeat tytöt* (Bruna flickor). I sitt skrivande har hon lyft fram både sin egen minoritetsposition – hon är till sin bakgrund till hälften jemenjudisk och till hälften finsk – och rasifierade människors upplevelser mera allmänt.

I romanen *Bechi* konstrueras en fantasivärld i vilken de rasifierade har fått en röst i det finska kulturlivet redan på 1980-talet. Huvudpersonens mamma Shoshana Ayin, har på 1980-talet gett ut sensationsboken *Shoshana Ayin. kävi täällä* (Shoshana Ayin, var här) – en hänvisning till Anja Kauranens kända punkgenerationsroman *Sonja O. kävi täällä* – och blivit känd som en originell kulturpersonlighet. Bechis, Shoshanas dotter som fötts och vuxit upp i Finland, förhållande till modern är dock komplext. Modern verkar vara så uppfylld av sin egen kulturpersonlighet och av att vara författare att det till och med är svårt att berätta för henne att hon skall få ett barnbarn – modern har inte för vana att lyssna.

En helt egen aspekt till denna generationskrönika tillför mormodern som bor på kibbutz i Israel och vars egen son, Shoshanas bror, har försvunnit på 1950-talet i de händelser som ledde till att vart åttonde invandrarbarn från Jemen försvann. *Bechi* beskriver denna tragedi, som fortfarande påverkar vardagslivet i Israel, för första gången i finsk litteratur, men boken har också mycket annat att ge. Vardagsrasismen, så som när servitörer envisas med att tala engelska med mörkhyade och att det jämt frågas varifrån de kommer, har sällan beskrivits med sådan skärpa.

Bechi är emellertid också allmänmänsklig världslitteratur vars budskap inte uttömmande kan beskrivas med referat eller genom de kulturer boken beskriver. ”Finns det en enklare lösning än att beskylla sina föräldrar för alla fel man själv begått” frågar boken. Frågan om vad ansvar innebär är något som många kan finna en kontaktyta till.

En viktig debut inom minoritetslitteraturen var även Niko Hallikanens roman *Kanjoni* (Kanjonen). Hallikainen tillför en helt ny twist och nya berättarstrategier till den finska LGBTQIA+ -litteraturen som först de senaste åren aktiverat sig. Hallikainen har inte tagit intryck av finsk litteratur utan framför allt av den amerikanska new narrative-litteraturen. Detta syns tydligt när man läser denna avskalade men hemlighetsfulla bok där mellanrummen mellan styckena tycks fylla av mening.

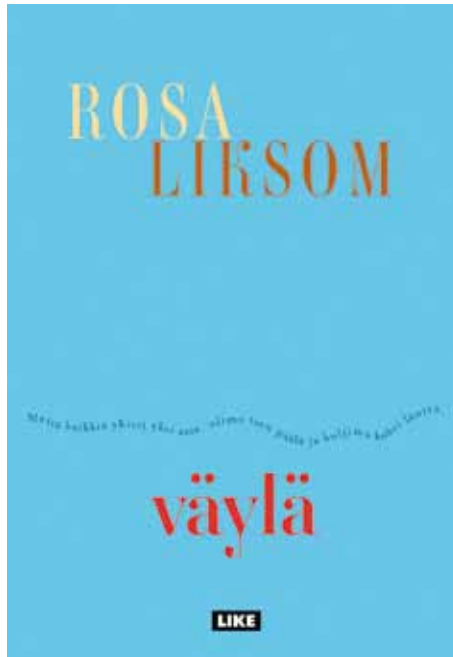
Boken väckte diskussion om mängden sex som finns i den, men väsentligare är vad som händer och håller på att hända mellan sexet. Kanjoni berättar om kärlek och ensamhet bland annat genom att beskriva webcamsex mellan män, något som känns träffande.

En av den finländska samtidslitteraturens återkommande fenomen är fortfarande den uppsjö av romaner om andra världskriget som varje år översköljer marknaden. Under årens lopp har dock en utveckling skett inom genren: bara sällan handlar böckerna numera om händelser vid fronten eller om ödesstunder för sådana abstraktioner som "nationen". Istället har vanliga människor med sina lidanden och glimtar av hopp i människostorlek marscherat in på scenen, på 2000-talet allt oftare kvinnor och på sistone även minoriteter.

Den mest glädjande av krigsböckerna 2021 var Rosa Liksoms *Väylä* (Farleden) som utspelar sig hösten 1944. Ända sedan debuten med noveller på 1980-talet har Liksom gjort sig känd som en skildrare av lappländsk mentalitet och "arktisk hysteri". Dessa har upplevt något av en renässans de senaste åren. Till det har bidragit filmen *Hytti nr 6* (Hytt nr 6) som Juho Kuosmanen gjorde utgående från Liksoms bok och som belönades med ett Grand Prix-pris i Cannes 2021.

Uppmärksamheten var alltså garanterad när Liksoms nya roman kom ut på hösten. *Väylä* är skriven på meänkieli som är den dialekt eller – beroende på tolkning – det egna språk som pratas i Tornedalen. I vilket fall som helst är det inte svårt för en finskspråkig att förstå boken, men översättarna har säkert ett intressant arbete när den skall anpassas till nya mottagarkulturer.

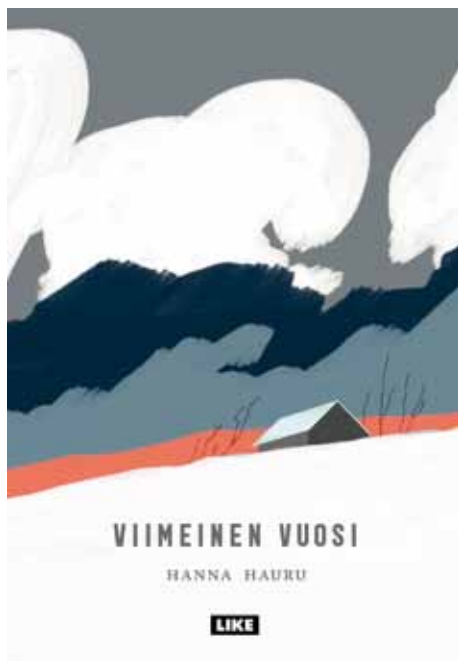
I lapplandskriget brände tyskarna under sin reträtt en betydande del av alla byggnader i Lappland. Den unga kvinna som är bokens berättare beskriver förutom krigets lidanden och hemskheter också vårens ankomst, älvens eviga ström och ett sexuellt uppvaknande. Denna sorgligt aktuella krigsberättelse påminner oss alltså om årstidskretsloppet och naturens beständighet som bakgrund till krigshändelserna – så som det var åtminstone före



miljökatastrofens tid. Även då den beskriver grymheter finns det ett starkt utopistiskt element i *Väylä* – den unga kvinnan drömmer om en kommande fredlig och jämlik värld som känns helt trovärdig bland alla natursyner.

Ett mycket annorlunda krigslandskap målar Matias Riikones obetalbara *Matara* som enligt Riikonen baserar sig på verkliga händelser; *Matara* berättar om ett antal pojkars krigslekar på en sydfinländsk ö. Världen som pojkarna skapar är ytterst förfinad med ritualer och hierarkier som imiterar republikansk romartid, men samtidigt också ytterst rå med slavar som hålls kedjade och sadistisk pennalism. Trots att leken alltid slutar när kvällen kommer och ingen på riktigt dör utan bara lågmäلت försvinner ur lekens värld är romanens verkan så stark att leken börjar kännas verkligare än den verkliga verkligheten.

Riikonen är språkligt en mycket begåvad författare som i sin text använder sig av gammal naturlitteratur och gamla beskrivningar av flora, fauna och naturfenomen som med tiden blivit nästan obegripliga. Det finska sommarlandskapet väcks i hans behandling till liv på ett sätt som är jämförbart med den amerikanska författaren Cormac McCarthys ökensyner. Bokens budskap kan inte reduceras till ett dystert domslut över den mänskliga naturen i stil med vad som sker i *Flugornas herre*. Snarare blir *Matara* en kreativitetens och uppfinningsrikedomens höga visa. Pojkarna som leker krig överträffar läsarens förväntningar, både i gott och ont.



Sommaren 2021 drabbades den finska litteraturen av en tragedi när uleåborgsförfattaren Hanna Hauru dog. Även Hauru är, såsom Liksom, en bärare av lapplandslitterära traditioner. På våren utkom en minatyroman av Hauru, en av de bästa i Harurus produktion i genren. Boken heter *Viimeinen vuosi* (Det sista året) och beskriver så som namnet antyder en författares sista levnandsår. Författaren ifråga lever i en liten nordlig by bortom dåliga kommunikationer. Tiden boken utspelar sig i är ett obestämbar skede av det gångna århundrandet. Kontakten till de förläggare och tidningar han skickar sina noveller till består av telefonen som finns på det lokala postkontoret.

Viimeinen vuosi är en uppfriskande traditionell bok som inte behöver något annat tema än en man från en förgången tid som envist minns sin fastmö som för flera decennier sedan lämnade honom och flyttade till stan. Romanen etablerar en ursprungskraft, som man mycket väl kan jämföra med den ovannämnda *Matara*, just genom att skriva sig ut ur alla aktuella teman och teknologier och återgå till litteraturens fundamentala frågor. Sådana frågor är människan, pennan och förstås brännvinet, ljuset och vansinnet – vi är trots allt i Lappland.

Förutom mot det förflutna riktar sig Emma Pulkkinens fina spekulativa roman *Musta peili* (Den svarta spegeln) även mot framtiden. Med hjälp av fyra kvinnors berättelser skildrar *Musta peili* oljans historia och dess relation till mänsklighetens historia. Detta ambitiösa projekt går ytterligare upp i varv i de avsnitt i vilka den svarta vätskan själv är berättare. Årets bästa bok i sin kategori lyckas med att ställa obekväma och för varje år som går allt viktigare frågor: Frågor som nu även har anknytning till beroendet av importerad rysk olja och frågor om mänsklighetens förödande oljeaddiktion och vilja till självbedrägeri. Romanen som är både fiktion och verklighetsskildring föreställer sig också hurdan klimataktivismen i slutet av det pågående decenniet kommer att vara: en aktivism för vilken att stoppa trafik på gator verkligen inte räcker. Den direkta aktionen får drag som är allt våldsammare och som pekar mot totalsabotage, något läsaren ändå inte på rak hand kan fördöma. För om man ens en stund ser sig omkring utanför bokens pärmar så är läget just så allvarligt.

Pirkko Saisio som verkat som författare i nästan femtio år har fått alla den finländska litteraturens betydande priser och åtminstone från Frankrike kommer nu också signaler att man håller på att upptäcka henne internationellt. Saisios nyaste roman *Passio* kan mycket väl vara hennes mest betydande verk i en vindlande karriär. Boken som är över 700 sidor lång är också Saisios mest omfattande bok. Ljudboksversionen som lästes in av Saisio själv fick god respons av lyssnarna och då det gäller vitalitet torde den vara en av de mest lyckade ljudböckerna på finska.

Passio rör sig genom Europa såväl geografiskt som i tiden. Berättelsen börjar i Florens på 1400-talet. Furstinnan Vasari har fått ett mycket konstigt smycke av sin man. Den första huvudpersonen Girolamo Savonarola predikar mot sin tids synder och brinner inom kort på bål. Smycket klarar sig dock över människoliv och reser allt längre norrut för att till slut på 1950-talet komma till Helsingfors. Även om många magiska egenskaper under resan förbinds till smycket är det uppenbart att det inte är smycket som är konstigt utan människorna, dessa förgängliga och nyckfulla varelser.

Passio utspelar sig i historian men är inte till sin essens en historisk roman utan en krönika över mänskligt lidande och begär som ur sin berättelse frammanar mycket som är tidlöst. Ingen av oss är bara en eller ensam tycks den säga: ”En människa som aldrig varit tvungen att leva som någon annan dör utan att känna världens djup.”

Noveller

Kortprosan har under de senaste åren upplevt en renässans i Finland och mycket av det har att göra med Harry Salmenniemi. Salmenniemi, som också är poet, gav ifjol ut sin fjärde novellsamling, *Asiakaskoralli ja muita novelleja* (Kundkorallen och andra noveller), på lika många år. Gång efter annan visar hans texter att kortprosan är ett mera flexibelt format än den längre prosan. I kortprosan kan författaren med lätthet prova olika språkanvändningar från vardagslivet och med kort varsel kommentera aktuella händelser. I sin fantasirikedom och sättet på vilket *Asiakaskoralli* provar på olika tankeformer kan den jämföras med till exempel George Saunders kortprosa. Salmenniemi söndrar den kontinuitet av avskalad lakoniskhet som rått sedan 1950-talet i den finska novellkonsten, även om han samtidigt också tar intryck av de författare som skapat denna tradition.

I novellerna i *Asiakaskoralli* finns till exempel en konsult som hittar på att förena kundrelationer och oro för utrotning under samma begrepp: Kundkorall. I boken finns också av författaren undertecknade arbetsansökningar för att bli kommundirektör, ekfraser av klassiska konstverk utgående från innovationsretorik samt en beskrivning av ändlöst tråkiga arbetsplatsorgier som går under namnet Avokadossex.

Även andra poeter med egna röster har följt Salmenniemi i fotspåren då det gäller kortprosa. V. S. Luoma-ahos *delete* är ännu mera hemma i virtualverklighet och grafiska experiment. I boken finns noveller som är ombrutna som featureartiklar och powerpointpresentationer. I dessa är senkapitalismens absurditet och människans tomhet centrala. Människan får å andra sidan också överraskande, motstridiga, drag. I en av novellernas dialoger förblir det oklart om Jackson Pollock och Mark Rothko kände lugn eller skräck när de målade. Mellan dessa två känslor balanserar också denna underligt förändligade novellsamling.

Debutanter som skriver originella novellsamlingar har blivit allt vanligare i den finska litteraturen. Sanna Puutonens uppfinningsrikt feministiska *Sydänmuuri* (Hjärtmuren) använder sig av arkitektur i sina korta vilda metamorfosfyllda texter i vilka till exempel en kvinnas plötsliga förvandling till ett dörrhandtag känns helt trovärdigt. Elina Viinamäkis *Vaimoni ja muita henkilökohtaisia asiota* (Min hustru och andra personliga saker) representerar för sin del en mera traditionell typ av människorelationsnovell, men boken tar sig med djävulusisk noggrannhet an relationstrassel. Vad skall man till exempel tro om en trogen och kärleksfull man som låter sig begeistras av sin hustrus tankar på eutanasi.

Dramaturgen Markku Järvikallas gav ifjol ut sin andra novellsamling inom ett år och verkar kunna bli en fixstjärna i den finska novelllitteraturen. *Sano jotain kaunista* (Säg något vackert) ser ofta sina hjälplösa eller barnsligt ivriga

gestalter som en del av det moderna klassamhället i vilket varje position är hotad. I novellerna finns någonting oförklarligt, ett skräckelement, som dock inte alls antyder att det skulle handla om någonting övernaturligt.

Poesi

Om de finskspråkiga romanerna och novellerna under de senaste åren blivit allt mångsidigare och modigt experimenterat med olika former så skedde samma utveckling inom poesin redan under den experimentella poesins boom åren 2005-2011. Från den tiden härstammar många skrivsätt och stilar, men det verkar som om rollerna nu är ombytta och den nyaste poesin ger ett mera statistiskt och förutsägbart intryck än prosan. Det finns ingen egentlig gemensam nämnare för författarna men det går att hitta flera personliga diktröster. Året 2021 var som vanligt mycket högklassigt då det gäller topparna och det är lite överraskande att många av de viktigaste verken är kärleksdikter.

En av trenderna inom poesin är ekfrasis, litterära beskrivningar av visuella verk. Ett fint exempel på detta är Kaija Rantakaris tredje diktsamling *Salit* (Salarna) som tar sina läsare genom sju salar fyllda av konstverk. Denna promenad genom ett utrymme med konst är samtidigt en intim rörelse mellan kärlek och begär: "begäret är ett rum mellan det förgångna och det möjliga". Bara sällan lyckas poesi vara så njutbart skiktad: att läsa Rantakari är poesilyx.

Susinukke Kosola är en anarkistlyriker som i sin tidigare produktion bland annat har provat på zineformer och skrivit en bok som man kan få gratis mot en bekännelse. Kosolas kanske hittills mest lyckade bok fjolårets *Turkoosi vyöhyke* (Den turkosa zonen) använder sig av uppfinningsrika ombrytningsmönster och turkos färg när den blickar mot marginalen och det som inte syns i det kapitalistiska samhället. Verket är en dialog och en kärlekshistoria i vilken vägran att delta i tävlandet och en gemenskap mellan två människor får kosmiska nyanser. På bokens flikar finns ett övertygande manifest om poesins revolutionära potential.

Olli-Pekka Tennilä är den finska poesins Wittgenstein och man kan lita på att hans böcker når närmare språkets gränsområden än de flesta andra. På så sätt når de även underliga skrymslen i den verklighet vi delar med varandra. *Lemmonommel* (Djävulsstygnen) beskriver med fragment ögonblick som till synes stelnat till enformighet men i vilka språket börjar producera egna betydelser. Det kan handla om till exempel med möda ihågkomna stunder i barndomen till vilka det tycks anknyta sig någonting oförklarligt eller viktigt. Också den här boken är en kärlekshistoria, men alldeles såsom i mitt föregående val en mycket egensinnig sådan.

Pauli Tapios andra bok *Tyhjä, suuri ja öinen* (Tom, stor och nattlig) är berättande poesi som kommenterar samtiden från en avgrund av tomhet. Verket har

tagit intryck av metrisk poesi och protestantisk kristendom. Boken som kan verka omodern lyckas med någonting ovanligt: en beskrivning av den moralistiska samtiden. De sociala medierna är fulla av sådant, men uttryckt med poesins språk blir det frågan om någonting helt annat och mycket djupare.

Poesiåret 2021 innehöll också lyckade böcker av etablerade författare sådana som Anja Erämajas allt vildare naturlyrik i *Olen nyt täällä metsässä* (Jag är nu här i skogen), Satu Manninens freudianska rollpoesi i *Korva kaupungin yllä* (Örat ovanför staden) och Juhani Ahvenjärvis avskalade platsdikter i verket *Autotta Tampereen reunalla* (Utan bil vid utkanten av Tammerfors).

Speciellt glädjande är de många högklassiga debutanterna. Allt från Satu Erras komplexa betydelselekar (*Hetkenä minä – I stunden jag*) till Milka Luhtaniemis minimalistiska performativa ekopoetik (*Kirnu – Kärna*) eller Janne Holmströms berörande *Kauan sitten hukunut* (För länge sedan drunknad) som behandlar krigstrauman som sträcker sig över flera generationer.

Den kanske mest minnesvärda debutanten var ändå Aija Anderssons *Amputaatio* (Amputationen) i vilken läsaren får följa en döende poets sista år och hennes försök att formulera en naturvetenskaplig världssyn.

Essäer

Essäns betydelse har ökat under de senaste åren när läsarna blivit allt mera intresserade av både lättsmält facklitteratur och autofiktion. Året 2021 var dock inte speciellt spännande då det gäller essäer, men ett par undantag finns.

Silvia Hosseins bok *Tie, Totuus ja kuolema* (Vägen, sanningen och döden) är hennes andra essäsamling. Hon landar som ingen annan i området mellan litterärt kommenterande och opinionsskrivande. Hosseini kan vara rolig och stark, känslig och radikal. Hennes essä om en Sicilienresa är högklassig rese-litteratur. I den dryftar författaren Europas arabiska rötter. Höglassig är också essän som är ett brev från släktingar i Iran. Mest humor utvinns Hosseini ur de allvarligaste ämnena, till exempel hennes egen sjukdom.

En annan essäsamling som är värd att uppmärksamma är poeten Suvi Vallis *Hallittua kaatumista ja muita ruumiin kielen asentoja* (Behärskat fallande och andra kroppsspåkets ställningar). Valli undersöker relationerna mellan litteraturens och människokroppens former. Den här essäsamlingens tyngdpunkt ligger på det tyska kulturområdet.

Översättning från finska:
Peter Mickwitz

TOMI RIITAMAA

FRÅN SUCCÉDEBUT VIA QUEERA SPÅR TILL LYCKLIGA SLUT Den finlandssvenska litteraturen 2021

Sällan har ett finlandssvenskt debutverk rönt samma framgångar som Quynh Trans roman *Skugga och svalka*. Berättelsen om den lilla familjen av vietnamesisk börd i Jakobstad har renderat ett smått sensationellt mottagande; för den har Tran bland annat tilldelats två av de centrala finländska litteraturpriserna, Runebergspriset och Svenska Yles litteraturpris.

Skugga och svalka utkom samtidigt i finsk översättning och i Sverige i delupplaga hos Norstedts, något som också det är mycket ovanligt för ett finlandssvenskt debutverk. Än ovanligare är det att finlandssvenska debutanter nomineras till de sverigesvenska debutantprisen Borås tidnings debutantpris och Katapultpriset. Tran nominerades till bägge, och tog som första finlandssvenska författare någonsin hem det förstnämnda.

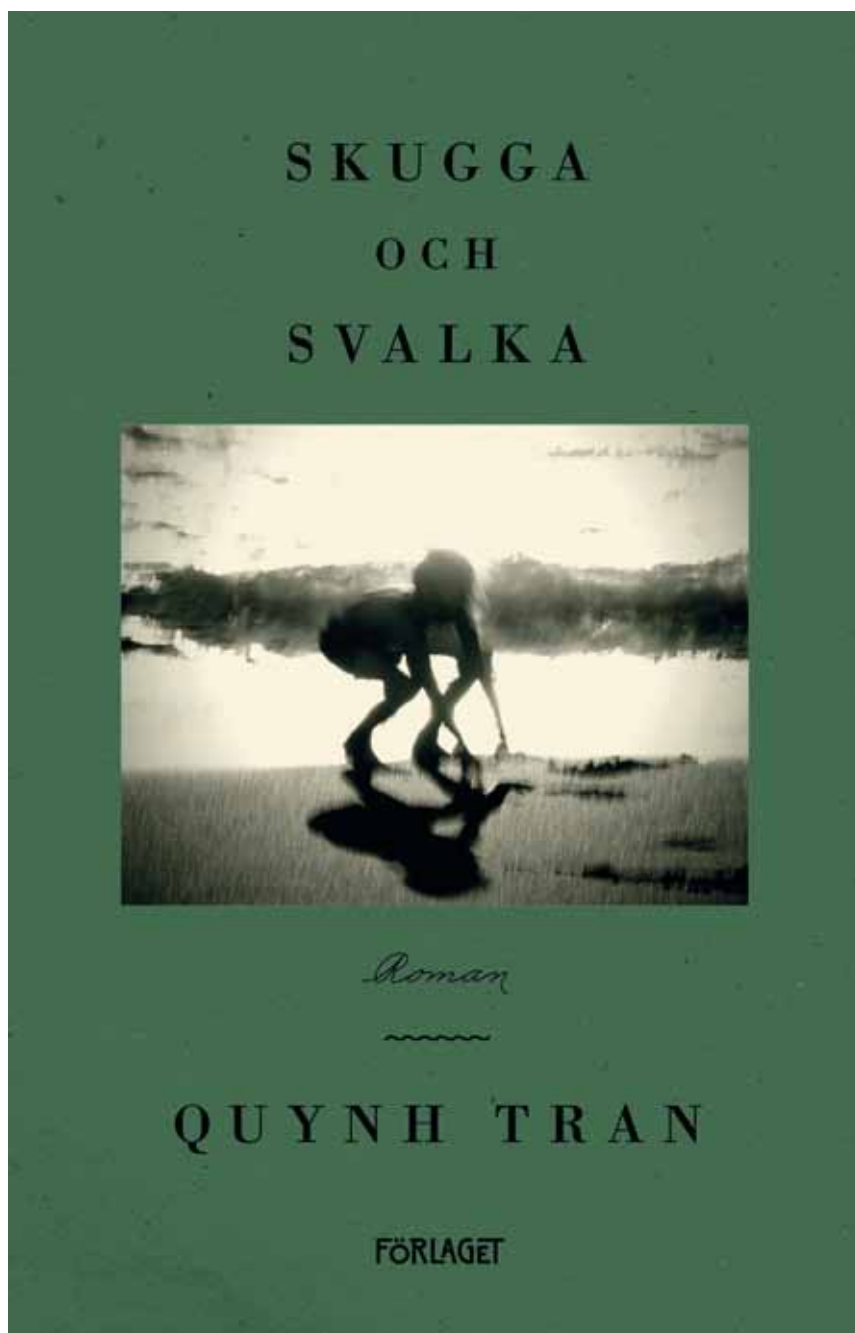
Vad beror då prisregnet och kritiksuccén för *Skugga och svalka* på bägge sidor Bottniska viken på? Vad är det i romanen som slår an hos så många läsare?

Ja, det är inte helt lätt att säga.

Romanen, som främst utspelar sig i den österbottniska småstaden, är berättad ur det lilla barnets perspektiv. Lillebrodern, berättarjaget som är i elva, tolvårsåldern kanske, registrerar mest vad resten av familjen gör och hur de agerar i olika situationer i vardagslunken. Tonårige storebrodern Hieu har börjat hänga på stan med vännerna och har fått flickvän, modern Má har fått jobb på tvätteriet, umgås emellanåt med sina vietnamesiska väninnor och åker då och då på kortspelskvällar.

Det händer egentligen inte så mycket, livet går sin gilla gång som livet oftast brukar göra, odramatiskt för det mesta. Men i berättarens inre värld händer det saker. Han befinner sig lite i utkanten av skeendena, registrerar vad som händer från sidan, funderar och drömmer. Och det han registrerar gör han på barns vis, med full skärpa, där de till synes obetydligaste detaljerna och de mest vardagliga situationerna för barnet kan te sig oerhört intressant, dramatiskt och betydelsefullt. Ofta gestaltas detta med rent fotografisk skärpa och detaljrikedom:

Biologi. Jag vände på boken och visade henne uppslaget om kråkfåglar, det var en klumpig rörelse, armarna korsades vid handleden och fingrarna spretade i ett underligt, ostadigt grepp. Lam Pham i dörröppningen, hennes ansikte halvt skymt av boken, mitt ena ben ovanpå täcket; foten, knäet, låret, ända upp, hela benet utanför täcket. Kråkor, sade hon då, och i samma andetag, på väg ut i köket: Jag och din mamma tänkte gå till avenyn och sätta oss på konditoriet.



En helt vanlig, vardaglig och till synes betydelselös scen, men som ur barnets perspektiv är fulladdat med mening och betydelse.

Det är just detta som Quynh Tran gör så pass briljant att det är svårt att förstå att det är en debutroman man håller i handen; utan större åthävor lyckas han placera läsaren i barnets ställe och främmandegöra de mest vardagliga tingen och skeendena så att de framstår som de små underverk de är i all sin lyster. Det ter sig, i brist på bättre ord, mycket moget, och kan utgöra en förklaring till romanens framgångssaga.

Personligen finner jag trots detta anrättningen småtråkig; hur vital berättarens inre fantasivärld än är gör händelselösheten i den yttre världen att framställningen drabbas av viss stiltje, och jag är heller inte särdeles förtjust i de otaliga fantasi- och drömscenerna.

Med *Skugga och svalka* rör sig Quynh Tran på tidigare utforskade jaktmarker i den finlandssvenska litteraturen, och den är trots mina invändningar ändå att betrakta som en välskriven och finstämd liten pärla till debutroman, av vad som redan förefaller vara ett fullmoget författarskap i vardande.

Queera spår

I en inte ringa del av förra årets finlandssvenska bokutgivning märks queera trådar på olika plan. I *Queera minnen. Essäer om tystnad, längtan och motstånd* tar Rita Paqvalén ett första helhetsgrepp på den queera kulturhistorien i Finland med fokus på Svenskfinland, en kulturhistoria som länge definierats av tystnad. Ur arkiven har Paqvalén grävt fram otaliga livsberättelser, och av dessa valt ut några historiska personers livsöden som får representera det gemensamma queera kulturarvet. En historia av diskriminering, stigmatisering, skam, hemlighållande och tystnad växer fram, men också en berättelse om kärlek, längtan och begär, vittnesmål om mod, motstånd och kamp för lika rättigheter, fri kärlek och att få vara sig själv. Här ett utdrag av en dagboksanteckning av bildkonstnären och dandyn Harald Gallen från 5 november 1904, citerat ur *Queera minnen*:

Se det behöfs ett visst mod en kraft att säga ut det, eller som jag att skriva det i mitt lefvernes historia. Men hvarför hålla detta hemligt som är den röda tråd som går genom mitt lif, som är den nyckel som öppnar alla dörrar till hemligheternas gemak i mitt lif. Om man vet att jag är homosexuelle så vet man äfven att värdera mig med alla mina fel och de få förtjenster jag eger.

De flesta torde vara bekanta med August Strindbergs klassiska Stockholmsskildring *Röda rummet* från 1879. Förra året fick också Helsingfors sitt eget röda rum, men den läsare som förväntar sig en strindbergsk skildring av den finländska huvudstaden sätter nog snabbt rödvinet i halsen när hen läser Kaj Korkea-ahos roman *Röda rummet*.

Korkea-ahos *Röda rummet* är visserligen likt Strindbergs version också en huvudstadsskildring, men här utgör själva staden Helsingfors mer en kuliss än huvudsak. Romanen är ett slags kammerspel som till största delen utspelar sig i ett par bostäder i Helsingfors i två tidsplan, dels under 1980-talet, dels i vår omedelbara samtid.

En ung författare sätter in en tidningsannons där han lovar att skriva en bok i utbyte mot ett kontrakt på en bostad. Det som från början var mer skämtsamt menat mynnar snart ut i en mycket allvarligare historia, när författaren får svar av en förmögen, äldre man.

Kaj Korkea-ahos uppmärksammade och kritikerrosade roman är en mycket modig, kittlande och stundtals obehaglig berättelse om dominans, maktspel, sexuella begär och konst i ett queert och utlevande Helsingfors. Med den befäster Korkea-aho sin position som en av samtidens mest intressanta finlandssvenska författare.

”This is a man’s world” sjöng James Brown i sin klassiska låt. Den kunde gott utgöra ett ledmotiv till Mia Francks nya roman *Galanterna*, som handlar om att vara kvinna i mannens värld. Likt Korkea-ahos *Röda rummet* utspelar den sig i Helsingfors, men där Korkea-ahos berättelse främst rör sig i slutna rum, vandrar Francks historia genom Helsingfors gator, restauranger, barer och modebutiker, med avstickare till Stockholm och Paris.

Mia Francks historiska roman utspelar sig under skottåret 1912. Den unga modisten Dagmar bor tillsammans med sin väninna Hilma i huset Hoppet i Helsingfors, och hemmet utgör en samlingspunkt för en kvartett väninnor som förutom Dagmar och Hilma består av Ebba och Klara.

Dagmar drömmer om att någon gång kunna öppna en egen hattbutik, men främst drömmer de unga kvinnorna om att kunna röra sig fritt på stadens gator och torg, utan att riskera att bli antastade, och framför allt om att kunna gå på restaurang och krog – som männen gör.

Sagt och gjort: de skaffar sig manliga kostymer, anammar manliga beteenden och manér och förvandlar sig till Romeo, Hjalmar, Karl och Erland. Tillsammans går de ut och äter, dricker och dansar som män. På det här sättet erövrar de Helsingfors och gör staden till sin.

Mia Francks roman, som alltså även den genomsyras av queerhet men på ett annat plan, är en fascinerande och läsvärd berättelse om patriarkatets bojor, kvinnlig frigörelse, om att tvingas gå över lik för att följa sina drömmar, och därtill är den en övertygande historisk Helsingforsskildring.

Hem och hemlöshet

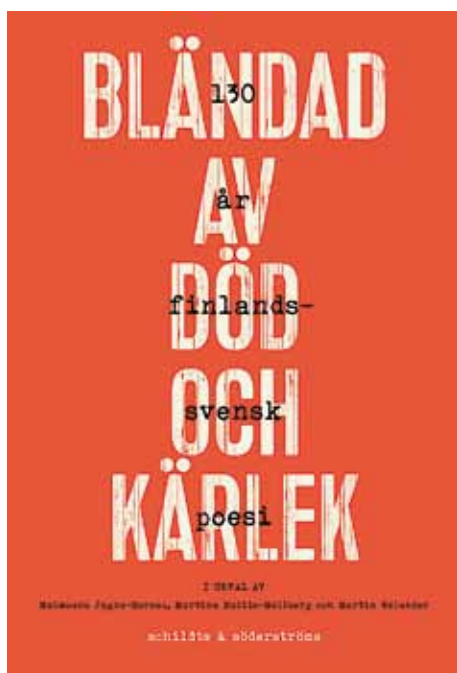
På självstyrelsedagen 9 juni 2021 inleddes ett årslångt firande av den hundraåriga självstyrelsen på Åland. I romanen *Hem* tar Karin Erlandsson dock avstamp långt innan självstyrelsen ens fanns som idé. Erlandsson gestaltar skärvor av Ålands långa historia framför allt ur kvinnornas och barnens perspektiv. Med början i Saltvik på 800-talet får vi följa tio kvinnor och deras omgivning genom århundradena. Till formen minner romanen om en novellsamling; det handlar om tio separata berättelser, bara löst sammanlänkade av en liten sten som går genom seklen som en påminnelse om naturen, landskapet som en uråldrig konstant och motpol till människornas flyktiga tillvaro. Men tematiskt bildar de tio berättelserna en sammansatt helhet: i centrum står kvinnor som betraktar de åländska öarna som sitt hem, de skildrar livet och villkoren för dem som blir kvar då andra lämnar. Längtan, saknad och oro, men också glädje, självständighet och kärlek präglar tillvaron där känslan av hem och tillhörighet ger trygghet och mening.

Om Erlandsson skriver fram hem och hemmahörighet och in kvinnorna i den historiska och samhälleliga gemenskapen, kan man säga att Otto Gabrielsson gör det rakt motsatta. I *Motborgare*, Gabrielssons litterära återkomst efter den svidande och sorgesamma uppgörelsen med sin frånvarande och avståndstagande far Jörn Donner i *Vildhavre: sista brevet till pappa* från året innan, ställer han sig utanför samhället och skriver sig ut ur samtidens samhällsmaskineri i ett civilisationskritiskt, personligt brev.

Ett slags sökande präglar också berättarjaget i Elin Willows *Nya namn*, men där Gabrielsson söker sig bort söker hon efter en klarare riktning och identitet i en desillusionerad tillvaro i en roman om vänskap och om att hitta sig själv i gemenskapen.

Sökande är också den känslige sextonåringe Theo i Mathias Rosenlunds roman med samma namn. Liksom tidigare skyr Rosenlund inte svåra ämnen och tunga samhällsproblem som fattigdom, psykiskt illamående och utanförskap. Här handlar det





bland annat om pornografibe-roende hos ungdomar och om barnets utsatthet med våldsamma och supande föräldrar. Samtidigt är *Theo* en finstämd och hoppfull roman om vänskap och stark ungdomskärlek.

Årets starkaste finlandssvenska roman är ändå Robert Åsbackas *Kistmakarna*. Den medelålders författaren Erik har det inte lätt. Den senaste romanen som utkom för flera år sedan sålde dåligt, stipendierna har slutat komma och hans senaste manus refuserades av förlaget. Erik känner sig heller inte längre hemma i socialdemokratin och Folkhemssverige är inte vad det en gång varit. Räddningen för den pengalösa och frånskilda Erik är gemenskapen med de udda figurerna på Farkh, Föreningen Arbetarkultur och Historia, i vars lokaler han också sover på en soffa efter att ha sagt upp sitt hyreskontrakt. För att få in lite ekonomiskt bidrag drar han och föreningsvännerna igång en studiecirkel där de ska bygga sina egna kistor.

Åsbacka skildrar de udda och bortglömda existenserna som ingen annan med värme, empati och underfundig, lågmäld humor, samtidigt som han obönhörligt tar tempen på ett trasigt samhälle där folkhemmet befinner sig i förfall. Det är lätt att förledas att tro att vi befinner oss i marginalen, men i själva verket rör sig Åsbacka i

de djupa folklagren i den mellanstora staden och på landsbygden, långt från storstädernas urbana hipsters och de vackra och rika – som utgör den verkliga marginalen, om än en välmående sådan i välståndets överflöd. I år belönades Robert Åsbacka för *Kistmakarna* mycket välförtjänst med ett av Nordens största litterära priser, Karl Emil Tollanders pris om 40 000 euro.

Bländande lyrik

”Den finlandssvenska poesin är ett kraftprov, en osannolik framgångssaga”, konstaterar redaktörerna i förordet till antologin *Bländad av död och kärlek. 130 år finlandssvensk poesi*. Litteraturforskaren Maïmouna Jagne-Soreau, poeten Martina Moliis-Mellberg och förläggaren Martin Welander har valt ut 130 av sina finlandssvenska favoritdikter från åren 1891 till 2021, och har, som de skriver i förordet, särskilt letat efter dikter som ”känns aktuella, som griper tag i sina läsare” och som ”talar med varandra, som behandlar liknande frågor, trots att det kan ligga ett sekel mellan dem”.

Urvalet ter sig lyckat. Antologin presenterar smakprov från hela 80 diktare, och här finns dikter av omistliga lyriker som Claes Andersson, Gunnar Björling, Eva-Stina Byggmästar, Bo Carpelan, Elmer Diktonius, Tua Forsström, Catharina Gripenberg, Lars Huldén, Henry Parland, Solveig von Schoultz, Edith Södergran, Märta Tikkanen och Gösta Ågren, men också nyare, spännande namn som Sinéad Obrey, Cia Rinne, Victor von Hellens, Rosanna Fellman, Martina Moliis-Mellberg, Matilda Södergran och Lina Bonde finns representerade.

Mixen av gammalt och nytt är spännande, och att poeterna för ovanlighetens skull i de här sammanhangen är fördelade helt jämnt, 40 män och 40 kvinnor, känns också fräscht.

Antologin riktar sig till en bredare publik, och inte minst till yngre läsare som kanske inte är så vana lyrikläsare.

Några av de samtida diktarna som finns representerade i antologin utkom också under året med egna, nya diktsamlingar: Peter Mickwitz med *Bo i ett hus som ligger i mörkret*, Mårten Westö med *Fotnoter till en vandring*, Lina Bonde med *om er mamma och om mig*, samt Martina Moliis-Mellberg med två: *falk* och *pisces szn*.

I övrigt var det ganska tunnslätt med lyriken, denna i tiderna finlandssvenska paradgren, under bokåret.

Aktuell essäistik

En annan klassisk finlandssvensk litteraturform står sig däremot fortsatt stark också under 2021: essäistiken.

Vid sidan av Rita Paqvaléns ovan omtalade *Queera minnen* utkom flera andra kritikerrosade och prisvinnande essäböcker i vitt skilda ämnen under

förra året. Den mest akut aktuella torde vara *Sammetsdiktaturen. Motstånd och medlöpare i dagens Ryssland*, av den hyllade journalisten Anna-Lena Laurén, mångårig Rysslandskorrespondent för både *Hufvudstadsbladet* i Finland och *Dagens Nyheter* i Sverige. Den skrevs visserligen innan Rysslands invasion av Ukraina, och Laurén har själv konstaterat att Ryssland under det dryga år som gått sedan boken utkom har hunnit förvandlas från en sammetsdiktatur till en riktig diktatur.

Sammetsdiktaturen är icke desto mindre ett måste för alla som vill tillgodogöra sig en djupare förståelse för dagens samhälle i Ryssland. Anna-Lena Laurén varvar personliga anekdoter och vardagliga iakttagelser av livet i Sankt Petersburg med mera djuplodande analyser av de historiska trådar och vingslag som går igen och genomsyrar det politiska och samhällseliga systemet på alla nivåer och som gör möjligheten till folkligt motstånd och förändring så svårt.

Laurén skriver på en levande och lättillgänglig prosa som gör att alla kan ta del av hennes texter. För *Sammetsdiktaturen* har Laurén tilldelats bland annat Jolo-priset och Tom Alandhs berättarpris i Sverige, och hon utsågs förra året till Årets journalist i Finland och var nominerad till Stora journalistpriset i Sverige.

Merete Mazzarella fortsätter oförtrutet sitt personliga, essäistiska författarskap. *Från höst till höst* spänner under ett pandemiår från september 2019 till september 2020. Det är ett slags dagboksprojekt där hon sin vana trogen varvar vardagliga iakttagelser och funderingar om världens tillstånd när och fjärran, med att gå i dialog med de stora författarna och tänkarna. Ett av Mazzarellas signum som författare är det hela tiden prövande och öppna förhållningssättet, där hon flinkt bjuder in läsaren till samtal och dialog. Läsaren utmanas till en reflekterande läsart och blir därmed en aktiv medtänkare snarare än passiv mottagare.

Ett liknande förhållningssätt intar Tatjana Brandt i *Läsa tankar. Essäer om geniala böcker och osannolika liv*, även om hon i större utsträckning än Mazzarella fokuserar litteraturen och läsningens praktik. För *Läsa tankar*, i vilken ingår essäer om Ann Radcliffe, Fjodor Dostojevskij, George Eliot och Ursula K. Le Guin, tilldelades Brandt nyligen Samfundet De Nios Vinterpris i Sverige.

En hyllad och prisad essäsamling stod också Michel Ekman för med *Lyckliga slut. Elva essäer och en dagbok*. Som titeln skvallrar om varvar Ekman likt Mazzarella essäistiken med dagboksformen, och Ekman går i sina personliga reflektioner och naturvandringar i dialog med såväl böckernas som filmernas värld i sin jakt på det lyckliga slutet.

ÚLFHILDUR DAGSDÓTTIR

STADENS URVERK OCH TIDENS BORTTAPPADE TING

Isländsk litteratur 2021

I

Novellen har fått allt fler anhängare i litteraturvärlden de senaste åren. Det kan möjligen hänga ihop med de förändringar som skett vad gäller läsning och berättande på sociala medier och andra internetfora, eftersom världen där skildras i korta enheter så att läsandet blir ett slags pussel. Därför är det nog en naturlig utveckling att parallellt med novellens ökande popularitet har intertextualitet som litterärt grepp blivit mer framträdande vilket resulterar i textsviter som på ett eller annat sätt binds ihop och bildar en helhetsberättelse.

Óskilamunir av Eva Rún Snorraddóttir kan hänföras till denna kategori. I texter av varierande längd berättas där historien om en ung kvinna som försöker hitta sig själv och sin väg i livet, bland annat genom att spegla sig i olika könsidentiteter och sexuella läggningar. Verket tycks anspråkslöst men förmedlar en övertygande syn på den sammansatta självbild som huvudpersonen till slut lyckas förlika sig med, med sin motsägelsefullhet och sina borttappade ting. Eva Rún använder sig av tre bilder av en blomma i olika skick i början av boken för att illustrera processen; först slokar växten, sedan piggnar den till och till slut är den frisk och blommande. I berättelsen framgår det att kvinnan åtar sig att passa en väninnas lägenhet och där måste sköta om en fredskalla som irriterar henne något förfärligt till att börja med.

Författarteamet Svikaskáld (Fríða Ísberg, Melkorka Ólafsdóttir, Ragnheiður Harpa Leifsdóttir, Sunna Dís Másdóttir, Þóra Hjörleifsdóttir och Þórdís Helgadóttir) gav ut novellsviten *Olía* där de olika författarna skriver en berättelse var. Alla texterna handlar om olika kvinnor som befinner sig på olika ställen i sina egna livsberättelser. *Umfjöllun* av Þórarinn Eldjárn är en samling berättelser där det genomgående temat kretsar kring det sätt på vilket något eller någon blir skildrad. Þórarinn är en novellens mästare och i dessa texter bollar han sin vana trogen med litterära och kulturella fenomen; han berättar historier om historier. I *Óratími* ger sig åtta olika författare i kast med science fiction-formen för första gången. Några har tidigare skrivit fantasyberättelser, andra inte. Novellerna spänner över ett brett spektrum av science fiction-typer och utgör ett riktigt intressant angrepp på en litterär genre som är nästan osynlig på Island.

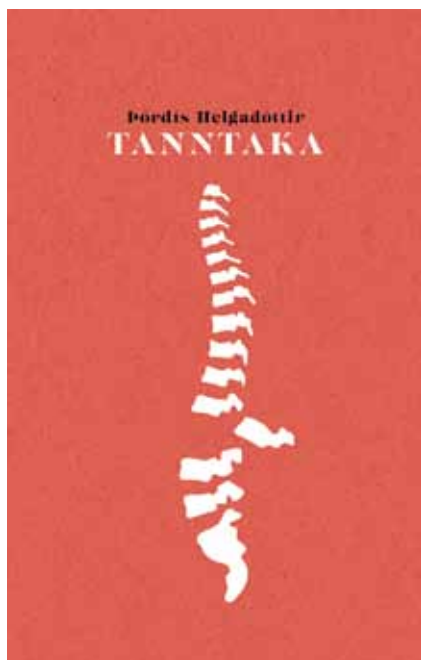
Det är alltid en stor händelse i isländsk litteratur när Kristín Ómarsdóttir ger ut en ny bok och *Borg bróður míns* är ett av hennes allra bästa verk. Kristín har alltid skrivit både noveller och mikronoveller och här blandar hon på sitt speciella sätt de här två formerna i en textsvit som rör sig på fantasysgenrens

omväxlande marker. Berättelserna har ett oklart samband med en påhittad stad i en möjlig framtid. Där råder diktatur – precis som i Kristíns roman *Hjá brúnni* från 2009, där författaren på ett minnesvärt sätt skildrade censur och frihetsinskränkningar. Friheten och skaparbehovet kan dock inte kväsas och ännu mindre kärleken som uppenbarar sig i en mångfald av bilder. Emellanåt löses texten upp i poesi och som så ofta förr i Kristíns texter vilar någon sorts diffusa hot och ohyggligheter över det hela, blandat med en spänstig lätthet.

II

Även i poesin kunde man urskilja sammansatta helhetsperspektiv, då många av det senaste årets diktsamlingar karaktäriseras av ett så tydligt samband att man till och med skulle kunna kalla dem diktcykler. *Brunagaddur* av Þórður Sævar Jónsson skildrar vintern i alla des olika aspekter och dikterna formligen andas frostånga – och humor. I Sigurður Örn Guðbjörnssons *fingerför – arkíf* löper en skugga amok och börjar leva ett irriterande självständigt liv, inte olikt skuggan i den så betitlade berättelsen av H.C. Andersen. *Kona lítur við* av Brynja Hjalmsdóttir är en av många böcker skrivna av unga kvinnor som på ett disciplinerat och anslående sätt tar sig an kvinnligheten och kvinnans ställning, och det samma kan sägas om *Tanntaka* av Þórdís Helgadóttir. Båda böckerna handlar om utveckling och smärta men målar också upp sagoscenarior. *Lofttæmi* av Nína Þorkeldsdóttir är ett smäckt snidat verk om samma tema. Alla de här tre kvinnorna är i början av sina litterära karriärer medan

Jón Hjartarson redan är välkänd för sina barnböcker och sin dramatik och dessutom är en populär skådespelare. *Troðningar* är hans första diktsamling. Här vandrar författaren olika vägar i såväl livet som landskapet och funderar över tillvarons konturer. *Klón: eftirmyndasaga* är ett superhumoristiskt men samtidigt hårt angrepp mot kloning och i centrum står den tidigare isländska presidentfruns klonade lilla hund. Boken är illustrerad av Elín Edda Þorsteinsdóttir, och bilder och dikter går ofta hand i hand. I *Sería forma* påminner Ásta Fanney Sigurðardóttir oss om sådana samband och arbetar med en avantgardistisk sammanfogning av text och bildspråk i en bok som karaktäriseras av lek med skriv-



tecken och läsning. Till sist måste också nämnas antologin *Pólifónía* som innehåller dikter av islänningar med utländsk bakgrund. Litteratur skriven av invandrare är något sällsynt och denna bok är därför epokgörande.

III

Þórunn Rakel Gylfadóttir mottog det isländska litteraturpriset 2021 i avdelningen barn- och ungdomslitteratur för boken *Akam, ég og Annika*. Där berättas om en tonårstjej som flyttar till Tyskland med sin familj och måste finna sig tillrätta i ett nytt skolsystem – och hantera fördomar mot invandrare. Margrét Tryggvadóttir tar bland annat upp utländsk arbetskrafts svaga ställning i sin ungdomsroman *Sterk*. Huvudpersonen i denna berättelse är mycket tillbakadragen, inte minst på grund av att hon ännu söker sin egen könstillhörighet. *Bál tímans* av Arndís Þórarinsdóttir är också det en berättelse ämnad för unga läsare. Här är det *Möðruvallarbók*, en av de viktigaste isländska medeltida handskrifterna, som berättar sin historia och skildrar det som den råkat ut för under sin sjuhundraåriga existens. Ännu mera fantasy präglar *Ljósberi* av Ólafur Gunnar Guðlaugsson, den första boken i en serie som skildrar maktstrider i osynliga väsens dolda värld. Berättelsen utspelar sig i ett samtida Reykjavík där några ungdomar måste lära sig förstå sina egna förmågor och hantera onda krafter.

Hildur Knútsdóttir är mest känd för sina ungdomsböcker som till största delen är fantasyberättelser, men *Myrkrið milli stjarnanna* är en skräckroman avsedd för vuxna, även om den visserligen också kan läsas av ungdomar. Romanen är kort och kännetecknas av en subtil skräck där en ung kvinna lite i sänder tappar greppet om verkligheten – eller är det verkligheten som är full av otäckheter?

Som nämndes tidigare är novellsamlingen *Óratími* ett science fiction-verk och det samma gäller för Fríða Ísbergs roman *Merking* som fick kvinnornas litteraturpris Fjöruverðlaunin 2021. Berättelsen utspelar sig i ett framtida Island där människor är "märkta" och samhället karaktäriseras av tydliga skiljelinjer mellan klasser och grupper, och dessutom en allestädes närvarande övervakning. Fríða har fått förtjänad uppmärksamhet för sina romaner och dikter och i *Merking* utnyttjar hon science fiction-genren för att undersöka olika fenomen i samtiden och med utgångspunkt i detta skapa en dystopisk samhällsbild. För att få den eftertraktade "märkningen" måste människorna bevisa sin psykiska styrka genom att genomgå ett empatiprov som påminner mycket om det berömda Turingtestet som iscensattes för att skilja mellan människor och AI. Berättartekniken kännetecknas av olika perspektiv som målar upp en föreställningsvärld och en världsbild fulla av motsägelser.

Det är anmärkningsvärt att två kvinnliga författare ur olika generationer, Kristín Ómarsdóttir och Fríða Ísberg väljer fantasyformen för att skildra övervakning och tyranni. Denna genre har länge betraktats lite nedlåtande men nu får den luft under vingarna som ett passande format för samhälls- och samtidsanalys.



IV

Guðni Elíssons *Ljósildran* hämtar också inspiration från fantasy och är en sorts satirisk skildring av samtiden, inte minst den litterära världen – Guðni är professor i allmän litteraturvetenskap. Berättelsen är i viss mån en allegori och kommer även in på miljöfrågor, ett område som Guðni också skrivit mycket om ur vetenskapligt perspektiv. Också Eiríkur Örn Norðdahl håller fram en karikatyrspiegel av den litterära världen och samtiden i *Einlægur önd* där han själv är huvudpersonen och går i clinch med reaktionerna på sin egen omdiskuterade roman *Hans Blær* (2018).

Karl Ágúst Úlfsson är mest känd som skådespelare och dramatiker men gav under året ut romanen *Eldur*

í höfði. Där står psykisk sjukdom i fokus, och också Bergsveinn Birgisson berör psykiska problem och depression i sin bok *Kolbeinsey*. En annan sorts sjukdom ligger i botten på Björn Halldórssons bok *Stol*. Berättelserna skildrar en resa runt Island som företas av far och son. Fadern har en hjärnskada som medför att minnet påverkas och hjärnfunktionerna är nedsatta. Samtidigt beskrivs det komplicerade förhållandet mellan far och son och den smärta som orsakas av att en närstående person närmar sig sin sista färd.

Kärlek, eller kanske snarare kärlekslöshet, är Auður Jónsdóttirs tema i romanen *Allir fuglar stefna á ljósið*, och som i Olía berörs också här en kvinnotillvaro med upplevelser av våld och smärta. Utslagna kvinnors situation är ett ämne som ligger Steinunn Sigurðardóttir varmt om hjärtat, och hennes roman *Systu megin: leiksaga* handlar om en kvinna i samhällets marginal. Huvudpersonen Systa är våldsutsatt på många sätt, inte minst av sin egen mor och bror. Hon har ändå förmågan att uppskatta det goda i det liv hon har skapat sig. Steinunn använder romanformen på ett anslående sätt, och som undertiteln anger är verket till vissa delar i form av ett teaterstycke. Och liksom Fríða och Kristín hämtar Steinunn inspiration från fantasygenren för att understryka det polemiska.

Det vilar också en sorts sagostämning över Júlía Margrét Einarsdóttirs roman *Guð leitar að Salóme*. Júlía Margrét använder sig av brevromanens klassiska format för att berätta en historia om kärlek och kärlekssorg. Genom brevskrivandet tvingas den skrivande öppna ögonen för de barndomstrauman som har format henne, inte minst emotionellt. Kamilla Einarsdóttirs roman *Tilfinningar*

eru fyrir aumingja är också den i visst mått en berättelse om kärlek, men först och främst är den en humoristisk syn på medelålderskrisen. Huvudpersonen har blivit urless på att alla parmiddagarna uteslutande handlar om dränering och annan husrenovering och föreslår att gruppen ska bilda ett hårdrocksband för att pigga upp stämningen. Till sist kan nämnas att Júlía Margrét och Kamilla är döttrar till författaren Einar Kárason.

V

Liksom förr är kriminalromanen ett viktigt redskap för samhällskritiken. Stella Blómkvist är ständigt lika uppiggande och skarp, och *Mordíð við Huldukletta* handlar självklart om korrupta, rika män i maktsposition. I *Náhvít jörð* fortsätter Lilja Sigurðardóttir att granska samhällseliga avarter, den här gången gäller det människohandel. *Lok, lok og læs* av Yrsa Sigurðardóttir är en skräckroman som utspelar sig i ett avlägset beläget hus på sydvästra Island. Där bor en välbeställd familj som behandlar sina barnflickor illa. I *Horfnar* av Stefán Máni visar det sig att det på södra Island har försvunnit ett flertal unga flickor med några års mellanrum. Hörður Grímsson utreder fallen och avslöjar en liten bys stora hemlighet.

Skaði av Sólveig Pálsdóttir, *Úti* av Ragnar Jónasson och *Pú sérð mig ekki* av Eva Björg Ægisdóttir har alla det gemensamt att de handlar om brott inom slutna grupper. I *Skaði* och *Úti* handlar det om vänkretsar och konflikter inom dem, medan det hos Eva Björg är en rik och mäktig familj som har samlats på ett flott hotell. Det som gör denna roman särskilt minnesvärd är att man inte får veta vem offret är, så att läsaren måste lösa en dubbel gåta.

Jónína Leósdóttir tar bland annat upp coronaviruset och pandemins konsekvenser i romanen *Launsátur*. Där presenteras ett före detta äkta par, en kvinnlig polis och en psykolog, som tar sig an att undersöka något som först verkar vara en serie otrevliga rackartyg men som sedan visar sig vara något helt annat och mycket värre. Liksom tidigare bollar Jónína skickligt med en spefull humor blandad med dödligt allvar. Magnús Guðmundsson är en ny författare på kriminallitteraturens arena. I romanen *Hægt og ljótt til helvítis* använder även han sig av pandemins konsekvenser och speglar dem mot finanskrisen 2008. Magnús lyfter fram den roll korruption och ojämn maktfördelning har



spelat, förutom att han belyser den påverkan dessa omvälvningar har haft på såväl individer som samhället som helhet.

En annan debutant, Unnur Lilja Aradóttir, har minnesförlust som bas i sin berättelse i romanen *Höggið*. En ung kvinna vaknar en morgon upp och har tappat minnet och hennes man och andra familjemedlemmar vill helst inte prata med henne, allra minst om de händelser som föregick minnesförlusten. Ragnheiður Gestsdóttir, som är mest känd för sina barn- och ungdomsböcker, gav ut *Farangur*, hennes andra kriminalroman. Den handlar om människohandel och våld. En kvinna som flyr från ett förhållande präglad av misshandel får plötsligt ansvaret för ett nyfött barn och tvingas fatta några livsavgörande beslut. Ragnheiður mottog isländska deckarpriset Blóðdropinn 2021 och nominerades därmed till Glasnyckeln.

VI

Den historiska romanen är lika populär som alltid. Hallgrímur Helgason fick det isländska litteraturpriset 2021 för sin bok *Sextú kíló af kjaftshöggum*, en uppföljare till den prisbelönade romanen *Sextú kíló af sólskini* (2018). Han fortsätter historien om livet i den lilla fiskebyn Segulfjörður under 1900-talets första år, en tid av stora förändringar och omvälvningar i arbetsliv och kultur. Hallgrímur är känd för sina samtidsskildringar och även i de historiska romanerna får samtiden sina slängar av slevan genom en kritisk syn på det förflutna och dess baggage. Hallgrímurs stil kännetecknas av ordlekar, snabbhet och ett formidabelt ordflöde blandat med humor och groteskerier. Berättelsen rör sig vitt och brett och avhandlar stora som små strider ända fram till tiden efter första världskriget.

Arnaldur Indriðason har ofta använt sig av en historisk bakgrund i sina kriminalromaner. I nya boken *Sigurverkið* överger han genren helt och hållet och skriver en historisk roman byggd på verkliga händelser. Boken utspelar sig på 1700-talet och handlar om en åldrad isländsk urmakare som åtar sig att reparera ett illa medfaret urverk, en klocka som är ett mycket konstfullt mästerverk. Urverket som förr var så magnifikt ligger nu undangömt i ett förråd i Christiansborg, danske kung Kristian VII:s slott. En kväll råkar kungen komma in i förrådet och de två börjar samtala, envåldshärskaren och den fattige allmogemannen, och den senare berättar sin historia för kungen. Urmakarens föräldrar avrättades för det som i gamla isländska lagtexter kallas "mannvilla" – att ljuga om ett barns faderskap. Allt prat om falskt faderskap berör Kristian illa men ändå kan han inte sluta lyssna på den gamle urmakarens historia. Berättelsen utspelar sig på två olika scener, å ena sidan i det gigantiska slottet i Köpenhamn, å andra sidan i en utfattig liten stuga på Island. Trots den tunga betoningen på brott i det förflutna och frågor om skuld och makt, smyger sig en klurig humor ofta in i berättelsen, inte minst när det gäller kontakten mellan urmakaren och envåldshärskaren och andra mäktiga män, och ibland påminner de delarna av berättelsen om en saga av H.C. Andersen.

Sigurverkið bär sin titel med rätta – "sigurverk" betyder "storslaget urverk" på isländska, och "sigur" betyder också seger. Arnaldurs berättelse har ett brett anslag och är mycket välskriven, och handlar också om tiden själv och hur olika den kan ta sig uttryck.

Kópernika av Sölvi Björn Sigurðsson är en historisk kriminalroman som utspelar sig i Köpenhamn 1888 och påminner om Niklas Natt och Dags romaner 1793 och 1794. Einar Már Guðmundssons *Skáldleg afbrotafræði* är ett historiskt verk om äldre tiders kriminalitet, rättvisa och straff. Skådeplatsen är 1800-talets början och som förr rör sig Einar fram och tillbaka genom berättelser och sägner från denna tid och bygger löst på verkliga källor. Färgstarka figurer är denne författares adelsmärke och här målar han bland annat upp bilder av kraftfulla kvinnliga sjömän. Över dem och allt och alla ruvar så den danska övermakten.

Einar Kárason hämtar sitt material i ett mindre avlägset förflutet i romanen *Pung ský*. 1947 inträffade en allvarlig flygolycka i Héðinsfjörður på norra Island, inte långt från Siglufjörður (som är Hallgrímur Helgasons förebild för Segulfjörður och också scenen för tv-serien *Fångade*.) I Kárasons roman berättas om en ung, autistisk pojke som kommer först till olycksplatsen och räddar ett litet barn. *Pung ský* är en kort roman i samma anda som *Stormfuglar* (2018) och på samma sätt som där fångar Einar skickligt fasan och tragiken när traktens bönder kommer till olycksplatsen och bär de döda kropparna nerför fjällets tvärbranta sluttningar. Också pojken, med sitt komplicerade emotionella spektrum, är fint skildrad.

Händelserna i romanen *Dyngja* av Sigrún Páldóttir utspelar sig ännu närmare vår tid, med början på 1960-talet då en ung kvinna blir guide för en amerikansk lantmätare som befinner sig på Island för ett arbete som har något med en planerad rymdfärd att göra. Han tror att hon är en pojke och med det anslaget börjar berättelsen om en flicka som inte passar in i de traditionella könsrollerna. Hon visar sig ha en exceptionell matematisk begåvning och hyser en stark längtan efter att bli pilot och lyckas kämpa sig till att få ta flyglektioner, men trots alla genomgångna prov får hon inte det jobb hon är meriterad för. Till slut blir hon flygvärdinna. Denna flickas historia flätas samman med den tidens allmänna kvinnohistoria ända fram till våra dagar. Berättelsen består av korta bilder som sträcker sig över fyra decennier. Trots att huvudpersonen förlorar kampen om pilotplatsen upplever hon ändå andra segrar som författaren antyder på olika sätt.

Kvinnors röster har blivit alltmer framträdande i litteraturen de senaste åren och kvinnor i alla åldrar har blivit modigare med att använda författandet för att belysa kvinnans ställning och könens ojämna maktbalans på ett verkkningsfullt sätt. Denna maktkritik tar sig uttryck i olika former och skepnader.

VII

Lóa Hlín Hjálmtýsdóttir har publicerat satirteckningar i sociala medier i många år under titeln *Lóaboratorium* (www.facebook.com/loaboratorium). Innan pandemin slog till hade Lóa satt upp ett mål för 2020 att lägga ut en satirteckning om dagen. Bilderna samlades sedan i en bok som kom ut 2021 med titeln *Dæs*, som betyder "suck" och uttrycker uppgivenhet, resignation, och fungerar som reaktion på (irriterande) omständigheter som det inte går att göra något åt. Serieteckning utgör en viktig samhällsspegel, det är inte många andra genrer som lika bra lyckas fånga tidsandan just när den andas. Det är Lóas teckningar ett tydligt exempel på, hennes projekt blev en samhällsspegel och en berättelse om ett samhälle i pandemins exceptionella tid. Där finns bilder av isolering, rädsla, rådlöshet och av hjältedyrkan och övergödning. Hennes satirteckningar gav läsarna tillåtelse att fnissa åt, drabbas känslomässigt av och förstå denna period på ett helt annat sätt än vad som förmodligen varit fallet utan dem – och eftersom de publicerades på sociala medier skapade de en känsla av samhörighet, i ett samhälle där det var förbjudet att vara tillsammans.

Satir är ofta mycket politisk, och det gäller också för Lóas teckningar. Det kommer fram i den rikt varierade kritik av samhälle och politik bilderna uttrycker. Kvinnors villkor vilar tyngst i denna kritik som tar upp kvinnors "erfarenhetssfär"; image, normer, könsroller, kvinnoroller och alla de strider och krav som omsluter kvinnor i tider av kvinnokamp och konflikter om feminism.

Dæs är således ett utmärkt exempel på hur många mindre berättelser, eller fragment, tillsammans bildar en verkningsfull och flerstämmig helhet. Lóa kombinerar ord och bild och berör både tiden och vardagen. Polemiken visar sig i olika skepnader och Lóa utnyttjar formen till det yttersta för att dra fram det gravallvarliga såväl som det komiska.

Denna de sammankopplade bildernas metod är framträdande i de senaste årens litteratur, där olika röster berättar alla möjliga historier från olika tider – det förflutna, nutid och framtid. Litteraturen har blivit mer politisk, och parallellt med det har det blivit svårare att presentera omfångsrika episka berättelser. I stället får vi berättelser i fragment, en mängd bilder som tillsammans berättar något som snarare bygger på att antyda konflikter än att beskriva dem i minsta detalj. Eller: detaljerna radas upp och inbjuder till att få syn på en mängd varierande berättelser som läsaren själv måste se till att fånga.

Översättning från isländska:
Ylva Hellerud

HANS H. SKEI

ELDRE MESTERE – YNGRE TALENTER

Litteraturen i Norge 2021

I mange år har det vært lett å fastslå at de gamle er eldst når det gjelder skjønnlitterær utfoldelse og kvalitet i norsk litteratur. Det gjelder kanskje særlig på romankunstens område, mens unge og søkende forfattere ofte har vist en forkjærlighet for kortprosaens mange og varierte former. Heldigvis har det tidvis også vært mange unge som finner uttrykk for sin tids livsfølelse i lyrikken; om det nå er de frie versene, de prosalyriske kort-tekstene, eller dikt som prøver ut rim og rytme og versemønstre av mer tradisjonelt slag. I 2021 mener jeg å se det store mesterskapet hos en forfatter som Jon Fosse som med tredje og avsluttende bind av *Septologien I – VII* har skapt et merkværdig, avvikende og i en norsk og svært så protestantisk virkelighet viser han hva det å være og leve og tenke som katolikk innebærer. Det store og ubestridelige talentet hos yngre forfattere ser jeg aller tydeligst hos Victoria Kielland som i sin tredje bok, *Mine menn*, virkelig imponerer med sin ekspresjonistiske stil og noe som nærmer seg en bevissthetsstrøm i en roman som likevel fortelles i tredje person. Litt mer etablert og med mange priser bak seg, bekrefter også Ingvil Rishøi det talentet hun har vist som novellist i en liten perle av en bok, julefortellingen *Stargate*, som er hennes første roman.

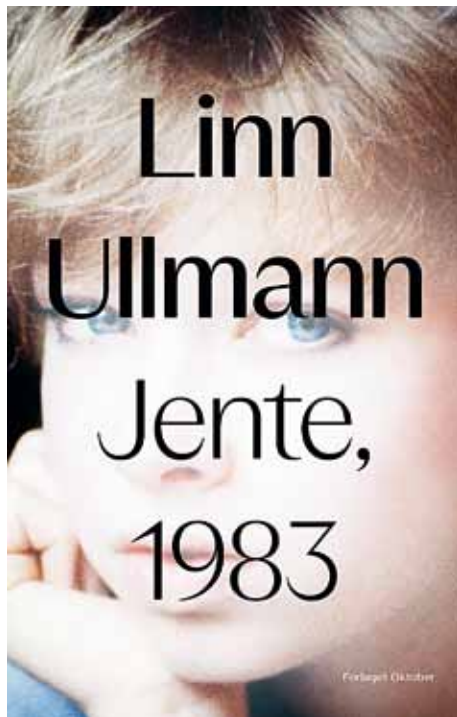
Jeg har i flere år vært kritisk til mange av nominasjonene til våre ulike litterære priser – Brageprisen og Kritikerprisen og Nordisk Råds litteraturpris. Etter min forståelse har flere av de beste bøkene blitt forbigått av langt svakere bøker. Det kan komme av at bøker som selger godt og leses av mange og som blir «folkelesning», ikke så lett vinner fram når fagjuryer eller aktive litteraturkritikere velger sine kandidater. Det har slik jeg oppfatter det, vært langt rimeligere og riktigere kandidater og vinnere av disse prisene i 2021 enn i flere av de foregående år. Priser som gjelder hele forfatterskap og



ikke bare et enkelt års bøker, har jevnt over gått til høyst fortjente vinnere. Dette omfatter da også de største prisene, både når det gjelder penger og muligens prestisje – Aschehoug-prisen, Gyldendal-prisen, Sult-prisen (Gyldendal), og Dobloug-prisen. Den siste tildeles av en norsk komité på tre på vegne av Svenska Akademien som administrerer det hele. For 2021 gikk Dobloug-prisen til lyrikeren Kjartan Hatløy og til prosaforfatteren Mona Høvring, mens Aschehoug-prisen gikk til Karin Haugane. Sult-prisen deles bare ut hvert annet år, så det var ingen tildeling i 2021, mens Gyldendal-prisen for første gang gikk til en sakprosaforfatter (Espen Søbye). Sakprosa, noen ganger i grenselandet mot det selvbiografiske eller essayistiske, har i senere år blitt tildelt priser man kanskje trodde var reservert for skjønnlitteratur. Slik var det første gang på et par tiår at Bokhandlerprisen gikk til en sakprosabok, høyst velfortjent, da tidligere kulturminister Abid Raja fikk prisen for *Min skyld: En historie om frigjøring*. Den ble da også svært godt mottatt både av lesere og kritikere.

Til Brageprisen, jevnt over ansett som vår viktigste litteraturpris, var Jon Fosses avsluttende bind av *Septologien* nominert, sammen med Mattis Øybøs *Den siste overlevende er død*, Ingvild H. Rishøis *Stargate. En julefortelling* og Hilde Susan Jægtnes' *Jeg grunla De forente stater*. Fosse fikk prisen, og han fikk også Kritikerprisen for samme bok; her i konkurranse med Erlend O. Nødtvedts *Mordet på Henrik Ibsen*, María Navarro Skarangers *Emily Forever*, Gunnar Wærness' *Ta på Jesus* og Rishøis bok som alt er nevnt to ganger ovenfor.

En viktig pris som ofte har vært et signal om et nytt og lovende forfatterskap, er Tarjei Vesaas' debutantpris. I 2021 gikk den til en novellesamling – *Se en siste gang på alt vakkert* av Kristin Vego. Og så ble to gode romaner av to veletablerte kvinnelige forfattere med mange andre priser bak seg nominert som norske kandidater til Nordisk Råds litteraturpris: Inghill Johansens *Dette er G* og Linn Ullmanns *Jente, 1983*. Ingen av bøkene ville gjøre direkte skam på prisen om en av dem skulle vinne den, men det er samtidig vanskelig å se at de skulle være opplagte vinnerkandidater.



Så til omtalen av et knippe bøker som ikke bare fortjener omtale, men som skiller seg ut i positiv forstand. De gir både leseglede, underholdning, og innsyn i smertelige erfaringer ved det å være menneske i verden. Det kommer til å handle om romaner – både fordi det som alltid er den dominerende sjangeren i norsk litteratur – men også fordi få diktsamlinger skiller seg ut og de beste bøkene ser ut til være «utvalgte dikt» både av samtidsforfattere og av avdøde diktere.

Et storverk avsluttes

Etter tre tykke bøker inndelt i til sammen sju deler, Jon Fosses *Septologien* som i 2021 kom med del VI og VII med tittelen *Eit nytt namn*, er det vanskelig å sortere inntrykkene og tankene om en tekst som suggerer og forfører. Den drar uvilkårlig leseren inn i en helt spesiell rytme, og de spørsmålene vi måtte ha om betydningen av at jeg-personen, kunstmaleren Asle har en navnebror og at flere personer med samme navn flyter over i hverandre, blir aldri besvart. I alle fall ikke annet enn indirekte, for romanverket føres fram til et sluttpunkt der teksten så å si løser seg opp, blir et virvar og et sammensurium av alt og av ingenting. Tilbake står vi i undring og uro og usikkerhet, men vet at vi har gjort en leseerfaring av sjelden styrke og kraft. Mangt og mye kverner rundt de samme spørsmålene som i de fem første delene av romanen, og grunnsituasjonen er uforandret og uforanderlig: Asle sitter i huset sitt og ser, på et merke han har i sjøen, på et maleri på staffeliet, og mens han ser og tenker, skifter teksten om til andre personer og til hendelser fra ungdomsårene. Hendelsene er denne gang knyttet tett til Asle og Ales som møtes tilfeldig, men hun vet at de to hører sammen. En kostelig historie med Asles hybelvertinne skiller seg ut i teksten, med godlynt humor og satire, mens Asles traurige liv senere bare nevnes. Også fortelleren Asle har hatt sitt å stri med – han drakk altfor mye, røykte hele tiden, og det er bare livet med Ales langt fra byen som har gitt ham et liv uten all verdens plager. Mest av alt er han reddet av sin katolske tro, og ved siden av spørsmål om kunstens betydning, er det trosspørsmål som gjennomsyrrer teksten. Utallige ganger får vi Fadervår på latin og nynorsk, trosbekjennelsen følger også med, og vi er til stede med Asle til messe i den katolske kirken i Bjørgvin. For midt i stillstanden og ensomheten et par dager før jul, tar Asle noen drastiske beslutninger samtidig som han holder fast ved at han for første gang skal bli med naboen og feire jul hos søsteren hans, Guro. Før julebesøket som avslutter romanen, drar Asle til Bjørgvin med alle bildene han har i huset og leverer dem til sitt faste galleri. Han går gjennom et smau, og oppdager at et hus er brent og den Guro han kjente, er død. Det er også navnebroren Asle på sykehuset. Det meste går tilbake dit det kom fra, «frå inkje til inkje» selv om det kanskje finnes et «lysande mørker» og Gud er i oss alle. Julefeiringen blir det lite eller ingenting av – alt ser ut til å gå i oppløsning.

Fosses roman er oversatt til en rekke språk og nominert til internasjonale priser og forfatteren kommer sikkert til å få langt viktigere priser enn dem han fikk i 2021!

Et talent utenom det vanlige

Etter en eldre mester skal her omtales en yngre kvinnelige forfatter som skriver helt annerledes enn det meste vi er vant til, og som med sin tredje roman virkelig bekrefter et stort talent på overbevisende måte. Victoria Kiellands *Mine menn* er basert på historien om den norske Brynhild Paulsdatter fra Selbu som emigrerte til USA i 1881. Der ble hun kjent som Belle Gunness og som den første kvinnelige seriemorderen i USA. Hun skal ha tatt livet av et sted mellom 14 og 40 menn; de to hun var gift med og alle ungene hun fikk tak i via kontaktannonser i avisene. Men hun forsvant sporløst, selv om hun i romanen er plassert i «Englenes by» i 1915 og beklager seg over at det «er for mange av dere».

Vi følger Belle fra hun blir gravid og mishandlet av odelsgutten der hjemme, reiser til Amerika, og etter hvert blir gift to ganger. Peder Gunness møter hun på verdensutstillingen i Chicago i 1893, men som Belles første ektemann dør også han under mystiske omstendigheter. Men hendelser og handlinger er underordnet Belles følelser og inntrykk og sanselige reaksjoner. Hun blir sett utenfra, i en tredjepersonsfortelling, men nærmere en persons indre liv kunne vi neppe ha kommet om hun fremsto som jeg-person. Vi følger helt enkelt Belles bevissthetsstrøm i et språk som formidler fysiske inntrykk på en uventet og svært original måte. Stil og fremstillingsmåte er helt uvanlig i forhold til det meste i norsk samtidslitteratur, og det kan være at vi må tilbake til modernismens store prosaister – ikke minst William Faulkner – om vi tenker inspirasjon eller påvirkning. Med en slik måte å gi tilgang til en helt spesiell persons tankeverden, og det dessuten gis svært lite rom til alt annet, får vi aldri noe moraliserende eller dømmende inn i teksten. Det er godt gjort, og det vi ventet å lese om – biografiske opplysninger, forhør og rettsaker – slår bare så vidt inn i teksten helt mot slutten.

Oppfølgere til tidligere romaner

To romaner som ikke er høydepunkter i forfatternes karriere – Lars Saabye Christensens *Byens spor* – *Jesper og Trude* og Karl Ove Knausgårds *Ulvne i evighetens skog* er relativt frittstående fortsettelser av tidligere bøker. I Knausgårds tilfelle er romanen fra 2021 en oppfølger til *Morgenstjernen* fra året før, men avstanden mellom bøkene er stor. Det apokalyptiske i forgjengeren er erstattet av forskere i arbeid, og klimaendringene blir behandlet på annet vis. En kritiker har vurdert Knausgårds bok som «skranglete, men viktig», og er særlig kritisk til at første del på 400 sider i så liten grad peker framover mot del to. Men Knausgård er aldri uviktig, og *Ulvne i evighetens skog* hører absolutt til blant bøkene man skal lese fra dette året.

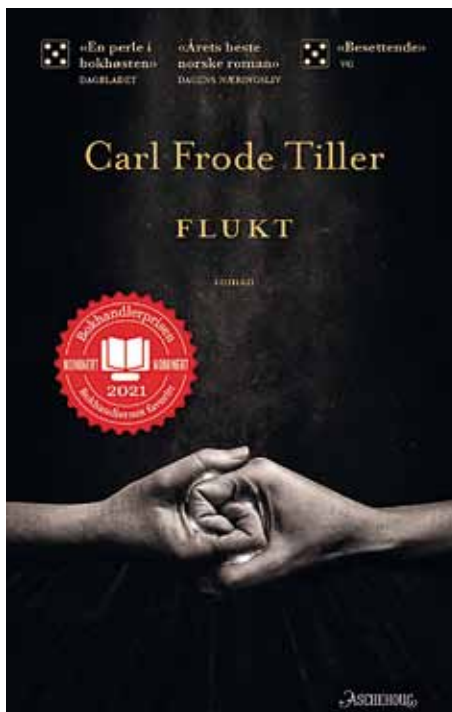
Det er jeg ikke sikker på gjelder det heller overraskende bind fire av *Byens spor* med undertittelen *Jesper og Trude*. Den viderefører i og for seg en god del fra de første tre bøkene og den samler mange løse tråder. Men etter min mening var *Byens spor* fullført som trilogi, og selv om tredje boken ble litt

svakere enn de to første fordi forfatteren skrev seg selv og kreftsykdom og skriveprosess inn der, var det i og for seg satt et klart og endelig punktum. Det er strålende at Saabye Christensen overhodet maktet å komme tilbake, og det er rimelig at han da grep til skikkelser og miljøer han har tatt for seg før, men helt vellykket har det ikke vært. Spørsmålet er jo også om det nå er satt endelig punktum?

Sorgtungt fra Carl Frode Tiller

Av de mange og svært forskjellige romanene fra 2021 som jeg har lest, skiller Tillers *Flukt* seg ut på mange måter. Tiller våger å gå inn på et område så vanskelig og skjørt og vondt som det er mulig å tenke seg – nemlig tapet av et barn i en ulykke. Men Tiller gjør det ved å la både døde og levende være fortellere, selv om hovedvekten ligger på foreldrene som har glidd fra hverandre i sorgen – Elisabet og Sakarias. Sønner Johannes er borte; som lesere får vi vite han blir påkjørt ved et uhell og at det nærmest er selvfor-skyldt, men forstår også at Johannes er annerledes og at foreldrene kanskje ikke har skjönt at han tenker og føler annerledes og er i en svært sårbar alder, uten nære venner. Vi møter flere generasjoner i romanen, men når alt skal oppsummeres er det slik at foreldrene på julaften børster snø av gravsteinen, før Sakarias kjører Elisabet hjem. De skal feire jul, hver for seg, og for første gang uten sønnen.

Så skjer kanskje det underet som bare julenatten kan gi mennesker i tunge stunder – en oversanselig følelse av at Johannes er til stede, at han har vært hos begge foreldrene som likevel velger å dele julekvelden. Opplevelsen skal kanskje komme til å gjøre det mulig for foreldrene, sammen eller hver for seg, å gå videre, uten noen gang helt å komme over sønnetapet. Tiller skaper på samme tid mørk realisme og lysglimt i mørket, og han skaper en variert romanfortelling som elegant tillater skifte av stemme og tidspunkt og sted. Slik makter han å løfte det sorgtunge opp og sette alt inn i en større sammenheng, mens toner fra Bach lyder i julenatten.



Enkle romaner, men eksperimentell prosa?

To talentfulle og forholdsvis unge kvinner, Ingvild H. Rishøi og Maria Navarro Skaranger, kom med hver sin korte roman i 2021, til kritikernes store tilfredshet. Rishøis *Stargate – en julefortelling* er skrevet fra barneperspektiv der den yngste av to søstre forteller om ulike tildragelser i dagene før jul. Hun må styre med mye og ta mer ansvar enn et barn burde gjøre, men hun er veslevoksen og løfter en beretning om fattigdom, alkoholisme og elendige boforhold opp til et nivå vi som lesere gleder oss over, humrer litt over, samtidig som vi gremmes og fortviler. Men skildringen av juletresalg og smarte forretningsgrep, av forsøkene på å holde pappa borte fra «Stargate» og drikkingen, og de tydelige signalene om at vi har med en «overlever» å gjøre, gjør den tynne boken til en juleklassiker.

Slik er det nok ikke med Skarangers *Emily Forever*, der Emily, eller bare Em, jobber på Kiwi, er 19 år og høygravid med en kjæreste som stikker av og driver med ting han burde holde seg unna. Emily lar dagene gå, slik mor hennes har latt dagene gå og ikke har mye å bidra med, og slik blir hun «for alltid» værende i samme situasjon – avhengig av trygd, alltid med dårlig råd, aldri med mulighet til å komme seg bort og vekk fra det hun er født inn i. Styrken ved fortellingen er at den bare gir oss glimt inn i Emilys liv og hverdag, uten kommentarer eller vurderinger av ulikhet og urettferdighet.

To romaner i grenselandet mot sakprosa

Gunnar Staalesens Bergens-trilogi – 1900 *Morgenrød*, 1950 *High Noon* og 1999 *Aftensang* – fikk strålende mottakelse da den kom ut rundt tusenårskiftet. Det var på mange måter Bergens-historie på sitt beste, der forfatterens privatdetektiv fra en lang serie med kriminalromaner, Varg Veum, faktisk løste en 100 år gammel mordgåte. Så har det gått tjue år med dramatiske hendelser og store omveltninger både i Bergen og den store verden, og Staalesen markerer det med utgivelsen av 2020 *Post Festum*. Det er en bok som minst like mye som forgjengerne grenser mot sakprosasjangeren, selv om Veum også her binder det hele sammen ved at han etterforsker et uoppklart dødsfall fra 1970 – saken om den såkalte «Isdalskvinnen.» Også her skriver forfatteren oppdiktete personer fra familier vi kjenner igjen fra trilogien – Nesbø, Brandt, Moland – inn i faktiske hendelser. I Norge er det verste som har hendt i 20-årsperioden fram mot pandemien i 2020 selvsagt terrorhandlingene mot Regjeringskvartalet og drapene på unge arbeiderpartipolitikere på Utøya 22. juli 2011. Her lener forfatteren seg på de få gode sakprosabøkene som er skrevet. Men å skrive oppdiktete personer inn i viktige historiske hendelser er et vanskelig kunststykke. Derfor er det nok slik at den gjennomgående etterforskning av Isdals-saken er det som blir mest interessant, men både som fortelling og historie holder 2020 *Post Festum* godt nivå.

Det samme gjør *Det hvite kartet* av Cecilie Enger, og det er en roman som tilbyr en hyggelig og positiv leseopplevelse ved å bruke virkelige historiske personer og la dem leve og utvikle seg i romanens form. Da kan det både føyes til og trekkes fra, både der man vet mye fra kildematerialet, eller der informasjonen er mangelfull. Enger lykkes helt ut med å gi et nært og varmt portrett av to kvinner som på slutten av 1800-tallet innser at de er glade i hverandre og må leve sammen, og som tross alle fordommer og alle forventninger går sine egne veier. De blir kjærester, flytter sammen, driver butikk, tjener penger og blir landets første «rederinner»! Bertha Torgersen og Hanna Brummenæs skjulte nok sitt privatliv, men forfatteren tar sjansen på å åpne det litt for oss, og det er bra. De to kvinnene avvirket etter hvert et aktivt virke som skipseiere, og ligger side om side på en gravlund i Haugesund. Et stort bo (fire millioner på 1950-tallet) gikk til mange gode formål.

Engers bok er både romankunst, historie, kvinnehistorie, og en fascinerende beretning om «mannedamer» som slo seg opp og frem og klarte seg, tross mange tilbakeslag underveis.

En annen bok som i og for seg kan tilhøre samme kategori fordi den bygger på undersøkelser og bruk av både skriftlige og muntlige kilder, er Trude Teiges *Morfar pustet med havet*. Teige hadde stor suksess med *Mormor danset i regnet* (2015) som avslørte en familiehommelighet. Det gjør ikke boken om morfar, men den handler om noe han ikke ville snakke om: tiden i japansk fangenskap på Java under de siste årene av andre verdenskrig. Det er et viktig og kraftig materiale boken har å by på, og da er det kanskje ikke så viktig at det ikke er mulig å se hva som er diktning og hva som er virkelige hendelser?

La meg kort nevne en bok til, som later som den har historisk materiale og bygger på en virkelig korrespondanse – nemlig Erlend O. Nødtvedts *Mordet på Henrik Ibsen*. Det skulle ikke forundre meg om dette var en av årets mest stilsikre og morsomste romaner, selv om man etter lesningen rister litt på hodet fordi det hele kanskje ikke betydde så mye likevel.

I grenselandet mot kriminalromanen

To bøker vil for mange bli oppfattet som kriminalromaner, selv om de egentlig er romaner som på intelligent vis benytter en kriminalintrige og -struktur i bøker som i bunn og grunn har helt andre siktemål enn å etterforske og oppklare forbrytelser. Begge bøkene er spennende og høyst leseverdige: Nikolaj Frobenius' *Svanesang* og Aslak Nores *Havets kirkegård*. *Svanesang* er en thrilleraktig spenningsroman av det psykologiske slaget hvor det avdekkes mer og mer grums og alt blir uhyggelig jo flere sprekker det blir slått i overflaten. *Havets kirkegård* er en glimrende fortelling i de store romaners format der familiedynastier står mot hverandre. Det berettes om en intens maktkamp, om ekte og uekte barn, og striden om enorme formuer avgjøres på mest mulig finurlig vis. Det hele er knyttet opp mot at hurtigruteskipet DS «Prinsesse

Ragnhild» gikk ned utenfor Bodø i 1940, og det er på havets kirkegård man må søke for å finne sammenhengene som kan avgjøre nåtidens stridigheter.

Romaner nominert til Nordisk Råds litteraturpris

Linn Ullmann har fått sterk ros for to bøker med sterke selvbiografiske innslag – først *De urolige* (2015) som i stor grad handlet om far og mor (Ingmar Bergman og Liv Ullmann) og henne selv – tre personer som nesten aldri var til stede samtidig. I romanen fra 2021, *Jente, 1983* handler det mest om henne selv, som 16 åring i New York og Paris i 1983, men også om den voksne kvinnen i 2021 og om kontakten med mor den gang for lenge siden og nå da moren bor i USA og datteren i Norge.

Jente, 1983 er en selvutleverende roman som kanskje ville ha vært utenkelig for ikke altfor lang tid siden, selv om den bare utleverer fortelleren/forfatteren og det ikke finnes mulighet for å tenke annet enn at «jeg» i boken er nettopp Linn Ullmann. Med mengder av litterære referanser og sitater – ikke alle like treffende – har vi med en rik og mangfoldig tekst å gjøre, men den strever så sterkt for å bli roman at den på mange måter unngår å bli det. Det gjelder i alle fall om vi forventer en sammenhengende og konsekvent fortelling, og ikke korte øyeblikksbilder fra fortid og nåtid. Mye dreier seg om det bildet for et moteblad som hun dro til Paris for å få tatt (ved siden av andre grunner), men bildet dukker aldri opp og får aldri den funksjon det burde ha hatt til å strukturere en tekst som kunne trengt en strengere struktur. Å vende tilbake til romankunsten slik Ullmann med stort hell praktiserte den før de selvbiografiske bøkene kunne muligens være et forslag og en brukbar idé?

Den andre romanen som er nominert, er altså Inghill Johansens *Dette er G*. G viser seg å være et ubestemt sted, en dal, befolket av alminnelige mennesker som i årene 1918-24 gjennomgikk en religiøs vekkelse som senere gikk over. Det handler om fars farmor og det å synke, men også å komme seg opp. Det handler om far som reiste i utenriksfart, men sa lite før livet ble for tungt. Og det handler om jeg-fortelleren, en kvinne, og hennes søster. Fra nesten mytisk fortid samler romanen seg etter hvert om jeg-personen og om hennes eget liv – dvs. huset hun nå bor i og tomten hun vil ha fradelte, før hun drar fra G. Om hun flyter eller synker, som teksten er så opptatt av, er ikke godt å si, men tiden renner av gårde og alt er underlagt forandringens lov.

Johansen har en helt egen skrivemåte, og underveis i romanen finnes tekstpartier som er å betrakte som små perler av noen noveller, og det er for mye å forlange at alt i en roman skal være på samme stilistiske nivå og med eksistensielle spørsmål under det hele.

Andre bøker å merke seg i 2021

Til slutt, før en liten tur til kriminallitteraturen dette året, noen leseverdige og helt enkelt gode bøker som det ikke blir plass til å si stort om. Herbjørg

Wassmo har i høy alder levert en omfangsrik roman, *Mitt menneske*, om de godt voksne menneskene Rut og Gorm som finner sammen for å leve et sant og ekte liv. Romanen er en frittstående oppfølger til *Det sjuende møte* fra år 2000. Jan Kjørstad er både produktiv og viser evne til fornyelse i romanen *En tid for å leve* der Ibsens Hedda Gabler har en sentral funksjon, og der vi er til stede i Nationaltheatret nøyaktig et år før pandemien treffer landet. Hvordan opplever tolv forskjellige mennesker premierekvelden, og hva betyr det at nettopp Hedda Gabler er hovedtekst i en roman med tittel *En tid for å leve*?

Nevnes må også Rune Christiansens *Saken med den tapte tidens innfall*, en roman full av referanser til teater og til litteratur og med en hovedfigur som heter Norma – som i Bellinis opera! Og selv om det ikke er stor litteratur, men trivelig lesning, nevner jeg også Stein Torleif Bjellas *Fiskehuset* som enkelt sagt viser seg å handle om å fiske ørret med garn, men også om mellommenneskelige relasjoner som enkelt liv i fjellheimen kanskje kan forbedre. Bjella har tidligere gitt ut en diktsamling, men er først og fremst låtskriver og sanger, og er med god grunn svært populær på det området.

Så har minst én kritiker kalt Mattis Øybøs roman *Den siste overlevende er død* for «genial». Det er vel å ta hardt i, men romanen er grundig og intelligent konstruert, og dermed henger alt sammen på nesten ubegripelig vis der man skulle tro at sammenheng og noe felles ikke var mulig. Romanen griper på alle nivåer tilbake til andre verdenskrig, til jødernes skjebne og til slektskapsbånd få eller ingen var klar over. Det er uklare linjer i det som blir et familiemysterium, og først sytti år forsinket kan brikkene langsomt falle på plass og en slags forståelse nås. Fortiden var selvfølgelig ikke død, men hvordan vi leser og tolker historier og historien er en annen sak – en sak denne romanen hele tiden kretser rundt.

Som vanlig kan en slik oversikt ikke formidle inntrykket av «norsk litteratur i 2021», men bare trekke fram enkelte bøker – og da helst de bøkene som det er verdt å anbefale for lesere også utenfor landets egne grenser.

Norsk kriminallitteratur i 2021 – korte betraktninger

Det ble gitt ut 40 bøker innenfor krim- og spenningssjangeren, og vi har dermed et helt normalt år i så måte. Med gru tenker jeg på mine svenske kollegaer som mottok 159 krimbøker – av totalt 351 utgitte krimbøker i Sverige dette året! Lite nytt skjer i norsk krim, men den holder jevnt over et høyt nivå.. Det er åtte eller ni debutanter blant de 40 forfatterne som har bøker ute i 2021. Tretten av bøkene er skrevet av kvinner; det vil si omtrent én av tre, og det er blant den høyeste andelen i et enkelt år. Bare en sjelden gang – og svært få ganger i 2021 – dukker det opp bøker som virkelig stikker seg fram; flest kanskje blant politiromanene som er den dominerende formen for krim nå, mens vi blant thriller-forfatterne har flere dyktige utøvere enn på lenge.

Våre kjære seriefigurer, dem vi følger fra bok til bok, av og til i serier som går over flere tiår, er på plass som i alle foregående år – i alle fall 14

– 15 av dem. De etterforsker og plages og lider ondt særlig i Oslo, Bergen og Stavanger, men også i Larvik, Drammen og Trondheim. Fire eller fem krimbøker er lagt til utlandet, mens den historiske krim er fraværende. Et par bøker som faller inn under etiketten «domestic crime» kom det også, og meningene blant kritikerne har vært mer enn delte.

Fra 2010 er det blitt nominert fem kandidater til Rivertonprisen – prisen for det beste kriminallitterære arbeidet hvert år – og i 2021 var nominasjonene og begrunnelsene for at dette skal være årets beste krimbøker slik:

Heine Bakkeid ble nominert for *St. Avenger* som er forfatterens fjerde roman om Torkild Aske og lagt til Stavanger, der vi følger korrupsjon og forbrytelser både i nåtid og for fem år siden. Alt stoppet opp for fem år siden da Aske som utsendt fra Spesialenheten for politisaker ble lurt trill rundt, og politimannen som var anmeldt forsvant. Fem år etter dukker liket av politimannen opp; Aske haster til Stavanger, og så viser det seg at fortiden ikke er død; den er ikke engang fortid.

Nominert ble også Terje Bjørangers *Kalifatet* som handler om en rekke brutale terroraksjoner i Norge og Sverige. I den fjerde boken om den egenrådige politietterforskeren Charlie Robertson må han avverge flere drap og flere terroraksjoner. Resultatet er en intens og tett krimopplevelse.

Samuel Bjørks *Ulven* ble også med på listen over de fem beste, med god grunn. To gutter blir funnet drept på et jorde like utenfor Oslo, med en død rev mellom seg. Åstedet er iscenesatt, og saken er skremmende lik en hendelse i Sverige åtte år tidligere. *Ulven* er en skarpt komponert historie som bekrefter Samuel Bjørks posisjon i toppsjiktet av norsk krim.

Ringmannen av Jan-Erik Fjell lar oss møte seriefiguren, Anton Brekke. Han har mistet jobben i politiet, men er likevel høyst delaktig i løsningen av de stygge drapene i denne romanen. Den friske dialogen mellom to etterforskere holder høyt nivå når de prøver å lirke ut svar fra både nåtiden og fortiden.

Den femte nominerte boken var Anne Holts *Det ellefte manus*. Her møter vi forfatterens gamle og dyktige helt Hanne Wilhelmsen i en litt motvillig hovedrolle i en svært velskrevet spenningsroman. Bakteppet er et stille og pandemistengt Oslo, og selv om handlingen dreier seg om norsk forlagsbransje og et forsvunnet bokmanus, har det også skjedd et drap som får en ung politietterforsker til å søke hjelp hos Wilhelmsen.

Prisen – «Den gyldne revolver» – gikk til Heine Bakkeids *St. Avenger*, en bok som i stor grad handler om korrupt politi, og som på realistisk og kraftfull måte viser hvor langt det kan gå, og hvor galt det kan gå, når lovens håndhevere svikter så grovt.

Bakkeid fikk prisen for 2021 overlevert i april 2022 – det var den 48. Rivertonpris som er delt ut, i det året klubben har sitt 50-årsjubileum – 2022.

THERESE ERIKSSON

PROSA OM ATT VARA MÄNNISKA BLAND MÄNNISKOR

Svensk litteratur 2021

Kulturellt folkmord! Det utropar Mats Jonssons alter ego två tredjedelar in i serieromanen *När vi var samer*, ett utrop som föregås av en insikt: ”Jag ber om ursäkt, men nu måste jag tala högt. För jag inser att det finns ett namn för det som svenska staten gjort mot skogssamerna. Och det namnet måste skrikas.” Serieromanen, som var den första i sin genre att nomineras till Augustpriset, tar som brukligt när Jonsson håller i pennan hans eget liv som utgångspunkt. I *När vi var samer* söker han sina och familjens samiska rötter, men boken är långt mer än en biografisk berättelse; den är en välbehövlig, uppfordrande – och rolig – lektion i samisk historia och samtid.

Den samhällskritiska udd som finns i *När vi var samer* genomsyrar också Ann-Helén Laestadius första roman för vuxna – *Stöld*. Boken är ett slags kriminalroman, men också en vidräkning med den rasism mot samer som alltså lever kvar på många håll. Båda böckerna kan sägas vara del av en tendens där frågor som rör samisk identitet, historia och kamp har kommit att sakteliga ta större plats i samtidslitteraturen och -kulturen. Dit hör förresten också Moa Backe Åstots *Himlabrand*, om en ung queer renskötare i Jokkmokk som förälskar sig i sin bästa vän. Romanen nominerades också den till Augustpriset i barn- och ungdomsboksklassen, men är i allt väsentligt en bok för alla från tonåren och uppåt.

*

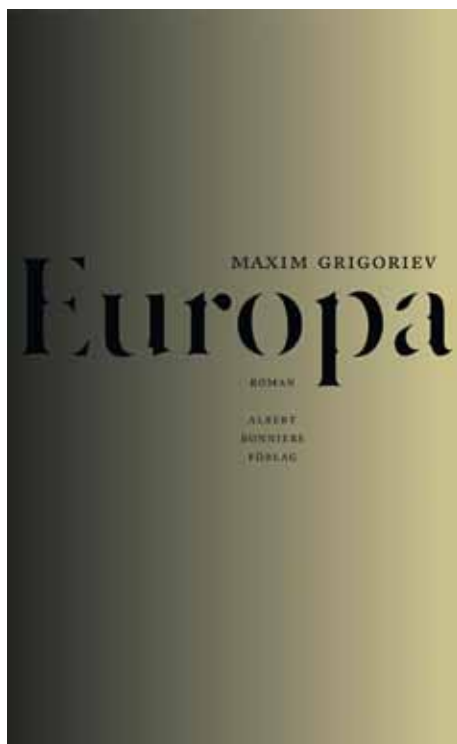
En annan författare som tidigare, liksom Backe Åstot, skrivit i genren som går under beteckningen ”för unga vuxna” är Elin Cullhed. När hon 2021 debuterade med sin första roman för vuxna gick hon och kammade hem Augustpriset i den skönlitterära klassen. *Eufori* skildrar Sylvia Plaths sista år i livet. Det är en roman om moderskap, äktenskap, författarskap. Det är en berättelse inifrån, skriven rätt och rakt ut ur en mors, en hustrus, en diktares huvud och hjärta. Det är smärtsamt och skoningslöst, helt renons på skönmålning. När boken tar sin början är hon gravid med sitt andra barn, hon och Ted Hughes har lämnat London för Devon, där de försöker finna sig tillrätta i livet i den gamla prästgården. När den når sitt slut är Nicholas född, äktenskapet statt i upplösning och Sylvia på jakt efter egen lägenhet och frihet i London. Denna längtan efter frihet och ett annat liv, blir särskilt smärtsam med vetskapen om hur Plaths liv fick ett tragiskt slut kort därpå. Cullheds roman nominerades också till *Svenska Dagbladets* litteraturpris.

Det gjorde också Balsam Karams andra roman efter debuten med *Händelsehorisonten*” (2018). *Singulariteten* är, liksom Cullheds bok, en berättelse om mödrar och barn. Det är en roman i tre delar, alla med egen struktur och egna stilgrepp, men förbundna med varandra genom försvinnanden och förtvivlan, flykt och förlust. I den första och längsta delen vandrar en otröstlig mor längs cornichen och letar efter sin 17-åriga dotter, den Försvunna. En bit därifrån, i Gränden, fördriver hennes yngre barn och deras mormor dagarna i sönderbombade hus i väntan på att deras mor och syster, dotter och barnbarn, ska återvända. En gravid kvinna på jobbresor från Sverige beträder cornichen som turist och får se en nedbruten mor rasa mot klipporna. Hon är huvudperson i romanens två sista delar, konsekvent omskriven som ”du”, och med sig från cornichen bär hon fotot av den Försvunna, det som flickans mor haft i sin väska. Senare, på sjukhuset hemma i Sverige, ska hon tänka att det kanske var där, på cornichen, som barnet i hennes mage slutade att leva. Eller var det ännu tidigare – finns förlusten inskriven i henne sedan lång tid tillbaka, i generationer?

Balsam Karam experimenterar, likt exempelvis Helena Granström, med kvantfysikens lagar i sina romaner. På andra sidan händelsehorisonten finns singulariteten, ett begrepp som används om den punkt i ett svart hål där rums-

tiden faller samman, där ”kraften trycker ihop kroppar och gör att avståndet mellan dem blir noll”, som Karam skriver. Det obefintliga avståndet mellan kroppar finns hos den gravida kvinnan och barnet vars hjärta slutat slå, men också mellan kvinnan och hennes förmödrar. Balsam Karam gestaltar den singulariteten berättartekniskt, när hon låter kvinnans erfarenheter på sjukhuset varvas med moderns berättelse om flykt från ett krigshärjat land i ett enda flöde, en enda kropp.

Om att vara på flykt, eller snarare att plötsligt finna sig i en oplanerad exil, handlar också Maxim Grigoriev’s roman *Europa*. Även den nominerades till Augustpriset och tilldelades *Svenska Dagbladets* litteraturpris. Nikita, exilryss i Europa sedan



tonåren, ärver en lägenhet i Nice efter sin vän Nina, som försvunnit ut ur hans liv. En gång i tiden plockade hon upp honom på Place d'Europe i Paris, efter att han som fjortonåring avvikit från skolresan och missat planet hem till Moskva.

Det var inte planerat. Han blev kvar, i en blandning av slump och omedveten vilja, och gjorde sedan ingenting för att korrigera det. Han tillbringar sina tonår i ett litet vindsrum ovanför Ninas lägenhet, sköter markservicen i hennes lägenhet och avlyssnar samtalen mellan henne och den sporadiskt uppdykande vännen Grzjebin, också han – liksom Nina – andra generationens exilryss. Deras samtal kretsar kring den ryska litteraturen, översättandet och skrivandet; emigrantens villkor och exilens väsen (eller tvärtom). I utkanten cirkulerar också Oksana, Nikitas ungdomsförälskelse, som en satellit. Decennier senare, när Nikita står i Ninas mögliga Nice-lägenhet, är det fortfarande samma frågor som upptar honom.

Maxim Grigoriev ställer in kikarsiktet på exilens Europa, men istället för vanligt okular är det som om han satt dit ett kalejdoskop. Verkligheten framträder i ständigt nya mönster, en liten vridning och bilden är en helt annan. Den ambivalensen är också Nikitas egen och i vidare mening kanske också själva exilens grundvillkor. ”Emigranten lever i samma verklighet som andra, men samtidigt liksom alldeles intill en intim sluten värld som både är närvarande och inte, en pseudoverklighet som när som helst kan sluka henne”, skriver Nina i en av de otaliga svarta anteckningsböcker hon lämnat efter sig i Nice. Europa är ett ointagligt fort, Ryssland ett lika omöjligt hem. Däremellan står Nikita med all sin till nonchalans maskerade längtan. Viljan att ta sig in, att få vara människa fullt ut, i världen. Bultar vi inte alla på den porten?

*

Den förtvivlan och längtan efter tillhörighet som löper som ett grundackord i Grigorievs *Europa* är knappast något nytt inslag i skönlitteraturen. Tvärtom är den kanske en av dess mest fundamentala byggstenar. Och det finns förstås en rad romaner ur 2021 års svenska bokflora som, liksom Grigorievs, också kretsar kring de existentiella frågorna om vad det är att vara en människa bland människor i den här världen. Några prosaböcker som kanske gör det särskilt påtagligt är Sara Stridsbergs *Hunter i Huskvarna*, Ola Nilssons *Vittring*, Jesper Larssons *Den dagen den sorgen*, Ellen Mattssons *Den svarta månens år*, Linus de Faires *Soledad Penas melodram* och Tove Folkessons *Den stora kyrkan*.

Sara Stridsberg rör sig ständigt i tillvarons utkanter. I författarens första novellsamling, *Hunter i Huskvarna*, är ton och stämning omedelbart igenkännbara. I elva berättelser möter läsaren människor som ter sig bekanta i författarskapet; ofullständiga ensamstående föräldrar, ungdomar på drift från

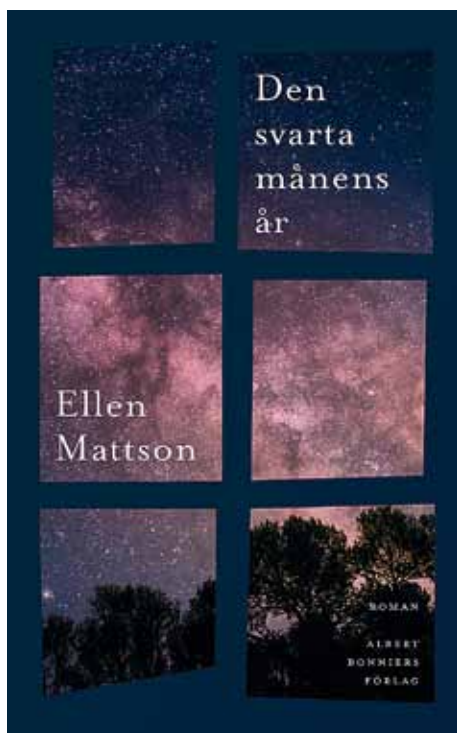
själva livet, flickor och kvinnor utsatta för våld och alltför tidig död. Här finns mentalsjukhusen och barerna, de gamla bilarna, de stora havsfåglarna mot himlen och de vagt hotfulla sjöarna i skogen.

I romanen *Vittring* återvänder Ola Nilsson till det landskap han skildrade i sin Jämtlandstrilogi. Under några heta, stillastående sommarmånader får läsaren följa några byinvånare som alla tampas med att få ordning på tillvaron; det unga paret med sina skilda klassbakgrunder, den missanpassade mannen som ansluter sig till en sekt. Det är en roman om besatthet, en där den oundvikliga katastrofen lurar i högsommarhettan redan från början. En till vanvett gränsande besatthet skildras också i Jesper Larssons klaustrofobiska roman *Den dagen den sorgen*, där en pappa alltmer urskillningslöst börjar förfölja den tonårsdotter som håller på att glida honom ur händerna. Är hon i verklig fara eller inbillad? Sker allt detta i någon yttre verklighet eller bara inuti faderns huvud? Den opålitliga berättaren är det grepp Larsson använder, vilket försätter läsaren i samma osäkerhet.

På samma sätt arbetar Ellen Mattsson i sin mycket välskrivna, och rätt så märkliga, roman *Den svarta månens år*. Boken rör sig från en hyggligt igenkännbar realism och rakt in i en helt förvriden, absurd tillvaro. När David, nyss avstängd från sin tjänst på universitetet, en dag faller på gatan får han

inte bara fysiska men utan slungas också in i en värld av hallucinationer och en övertygelse om att en viktig bok, en röd bok med guld-bokstäver, gått förlorad. Han ser tecken överallt, blir paranoid och tappar greppet om verkligheten helt och hållet; är han fortfarande en människa bland människor i den här världen eller befinner han sig i ett slags undantagstillstånd?

Även Linus de Faires rör sig i bisarra trakter i sin *Soledad Penas melodram*, men med ett annat stämningsläge än de nyss nämnda titlarna. Soledad har inte träffat sin mamma på femton år, när hon blixtnakad och motvillig återvänder till uppväxtens Menorca: ”Ändå står jag här, tillbaka på min barndomsö, återkallad av en frusen fisk och en madrass.”

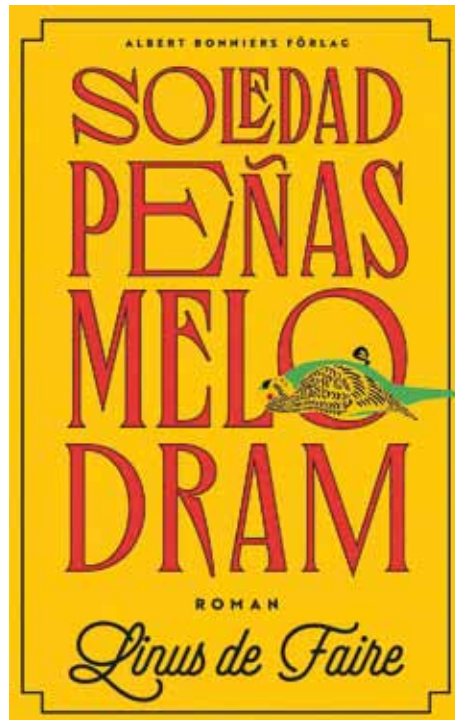


Madrassen är den klädnad hennes mor Geno burit, fisken är den som samma mor dängt i skallen på en präst. Nu är Geno omhändertagen på psykakuten, och Soledads syster Inés kräver att hon börjar ta ansvar för deras mor. Det blir Soledad som får återbörda Geno till lägenheten i Granada, och vidare in på det behandlingshem öläkaren skrivit in henne på.

Linus de Faires andra roman, *Soledad Penas melodram*, är en makalös historia att svepas in i. Det borde den kanske inte vara, eftersom den i grunden är en tragedi – systrarnas uppväxt med moderns bipolära sjukdom som en ständigt osäkrad revolver mot deras tinningar innehåller fler traumatiska händelser än jag kan räkna upp här – men de Faire skriver sin roman som en delvis absurd komedi. Och på något märkligt vis blir det en makalös historia att svepas in i. Tove Folkesson närmar sig de existentiella grundvillkoren – födelse och död – på ett helt annat sätt, genom att skildra längtan efter moderskap och att välkomna nytt liv, samtidigt som man säger farväl till de gamla som ska till att lämna. Särskilt drabbande är det avsnitt som handlar om att säga farväl till en åldrad mormor när hon somnar in på äldreboendet, att mitt i den obegripliga sorgen pyssla med vardagliga bestyr som att välja kläder till kistan och inse att favoritblusen är fläckig och byxorna har hål i grenen.

*

Åldrande, sjukdom och död är ämnet också för Anna-Karin Palms *Jag skriver över ditt ansikte* och Jonas Bruns *Hon minns inte*. Båda böckerna är självbiografiskt färgade och skildrar en mors demenssjukdom, men medan Anna-Karin Palm söker skriva fram modern i helfigur, från det friska livet och gradvis in i dimman, håller sig Jonas Brun närmare intill sjukdomen och sjukdomsåren. Det är en tät, intensiv, nästan klaustrofobisk berättelse, men genom att vända på kronologin – boken börjar med döden och rör sig tillbaka till tiden då hon fick sin alzheimerdiagnos – för inte Jonas Brun läsaren successivt fram mot det



obönhörliga slutet. Istället tillåter han modern, i och med sitt eget minnesarbete, att bit för bit, växa fram igen; få konturer av det som en gång var hon, återigen ifyllda.

Elsie Johansson har alltsedan *Näckrosträdet* och *Sin ensamma kropp* kommit att bli en författare som oblygt och uppfordrande skildrat medelålders och åldrande kvinnors sexualitet, och boken *Bladet från munnen* är inget undantag från den regeln. I bokens tredje del möter vi en åldrad kvinna som i manikyrstolen berättar om sin mest ömmande smärtpunkt. Elsie Johansson skildrar hennes våndor så att de blir på djupet kända också av läsaren. Boken, som inte låter sig genrestämmas, är en egensinnig hybrid mellan fiktiv berättelsesamling, utbyggd barndomsskildring och med ständiga inpass och funderingar från en i texten tydligt närvarande författare. Mer än något tidigare verk växer den ihop i en form som närmast motsätter sig alla formkrav, på tvärs med fastslagna idéer om hur litterära verk komponeras.

Även Kerstin Ekman gestaltar åldrande och kärlek i sin roman *Löpa varg*, som till viss del kan sägas vara en skildring av det invanda och underförstådda i ett långt äktenskap. Men än mer är romanen, som knyter an till en rad teman i det omfångsrika författarskapet, en berättelse om människan och hennes förhållande till djur, skog och mark. När en ståtlig vargханne kliver fram ur skogen, vädrar vid kanten av myren, ställer den allt på ända för den pensio-

nerade jägmästaren Ulf Norrstig. Det är hans 70-årsdag, men han har i gryningen lämnat festförberedelserna för en stund för sig själv i den gamla husvagnen som agerar jaktstuga, gömsle och allmän tillflyktsort. Vargsmötet den här morgonen ska det dröja länge innan han talar om med någon enda människa; inte ens för hustrun Inga förmår han yppa något, men det förändrar honom på djupet. Det är en anspråkslös roman, men det är samma anspråkslöshet som gör den stor. Allt som behövs för att sätta en vanlig gubbes liv i gungning, och läsarens, är att få titta in i vargens ljusa ögon.

För andra är det fåglar som lockar mest. Medan John Ajvide Lindqvist och Mia Ajvide skapade



en underfundig, egensinnig och fantasifull liten bok i *Alternativa fakta om fåglar*; skildrar Tomas Bannerhed en majdag från gryning till skymning på Lovön i Mälaren i sin bok *En vacker dag*. Melodierna och lockropen han hör, individerna han fångar i tub- och handkikare, men också insekter, blommor och de enstaka människor som drar förbi och rubbar ordningen. För egen del hade jag nöjt mig alldeles tillräckligt med de fågelobservationer Tomas Bannerhed gör mellan halvfyra på morgonen och kvart över tio på kvällen – en vanlig majdag i spenaten är händelserik nog – men författaren gör också en del inre betraktelser. Minnen av tidigare syner i kikarsiktet blandas med kontemplationer kring inflammerade familjeförhållanden. Varför talade han och pappan aldrig om blommorna och fåglarna i beteshagen?

I Aase Bergs *En uppblåst liten fittas memoarer* tronar en majestätisk kungsörn på sin utkiksplats; därifrån ser den allt sådant vi själva inte ser. Berg använder kungsörnen som ett slags totem, men den är också den gestalt som Aase Berg i sin memoarroman har tagit i besittning. Hon har kapat rovfågelsblicken för att kunna cirkla ovan människolivet på jorden, betrakta det som pågår därnere. *En uppblåst liten fittas memoarer* är, om man ska räkna den som sådan, Aase Bergs andra roman, efter *Haggan* (2019). I temperament och stil är Berg omedelbart igenkännlig, från förra romanen liksom från hennes poesi, essäistik och litteraturkritik. Ändå har den nya boken, av författaren kallad ”självhjälpsbok för folk med alltför bra självförtroende”, en tydlig vilja att göra något annat, nämligen: den dubbla ambitionen att samtidigt erövra den manliga memoarens domäner och uppriktigt syna sig själv i sömmarna (eller: låta en kungsörn göra jobbet). Om den här boken ska betraktas som en memoar, är den en mycket okonventionell sådan. Balansakten mellan sant och iscensatt – autofiktionens eviga dilemma – blir något helt annat i händerna på Aase Berg, en författare som snart sagt aldrig följer några kända lagar i sitt författarskap.

*

Med det sagt, tänker jag nu till sist unna mig ett eget litet regelbrott i denna översikt över det svenska litteraturåret 2021. Nils Håkanson tilldelades årets Augustpris i den facklitterära klassen för sin *Dolda gudar. En bok om allt som inte går förlorat i en översättning*. Sådär lyder en del av motiveringen: ”I *Dolda gudar* tar Nils Håkanson oss på en svindlande tur i översättningsarnas landskap och sätter översättaren i centrum. Med finess, humor och ett smittande intresse för språk och stil visar han hur synen på översättning och översättarens roll förändrats genom historien, men att en sak är konstant – översättningen är en omistlig del av textens väg till läsaren, rent av en egen form av litteratur.”

I en tid då översättares villkor och betydelse för vilken litteratur från jordens alla hörn vi kan ta del av på det svenska språket diskuteras och lyfts fram allt flitigare, vill jag också i denna text uppmärksamma den litteratur som skrivits på ett främmande språk men fått svensk språkdräkt av de yrkespersoner som inte bara överför, utan också skapar, verken på nytt. Johanne Lykke Holm har översatt Asta Olivia Nordenhofs *Pengar på fickan* från danska, Hanna Nordenhök Fernanda Melchors *Ökensäsong* från spanska, Elin Svahn Lise Tremblays *Djur* från engelska, Olov Hyllienmark Marieke Lucas Rijnevelds *Obehaget om kvällarna* från nederländska, Marie Lundqvist Ingvild H. Rishøis *Stargate* från norska – samtliga titlar hör till 2021 års starkaste litterära upplevelser.

Men alldeles särskilt vill jag lyfta fram tre översättningar från engelska, italienska och franska: Marianne Tufvessons översättning av Claire Keegans kortberättelser *Det tredje ljuset* och *Små ting som dessa*, Johanna Hedenbers översättning av Natalia Ginzburgs *Familjelexikon* och Anna Säflund-Orstadius översättning av Marie-Hélène Lafons *En sons historia*. Alla tre titlarna är relativt korta, täta berättelser som i dessa tre översättares händer inte bara lyhört överförs till svenska utan som närmast blir till tre nya verk, klädda i en språkdräkt som gnistrar och sprakar. Till den svenska litteraturen hör också översättningarna.

NORDISKA LYRIKER

1. NORGE

HANS H. SKEI

«DET ER DEN DRAUMEN ME BER PÅ»

Olav H. Hauges diktunivers

Nordisk Tidskrift begynner her ein serie med artiklar om nordiske lyrikarar i det 20. hundreåret med det norske bidraget – ein presentasjon av Olav H. Hauges lyriske forfattarskap. Det tok lang tid før Hauge fekk den plassen i norsk litteratur som han utan tvil har i dag – som vår fremste lyrikar etter andre verdskrigen. Han utvikla seg sakte frå å vere ein romantisk visjonær til å bli ein jordnær og folkeleg vismann, men er samstundes både romantikar og modernist.

NTs norske redaktør gir eit kortfatta oversyn over Hauges biografi, men hovudvekta ligg sjølvstøtt på diktsamlingane og nokre utvalde enkelt-dikt.

Olav H. Hauge (1908 – 1994) står i dag fram som ein av dei viktigaste og mest sentrale norske lyrikarane i andre halvdel av det tjuande hundreåret. Det tok lang tid før det blei klårt for dei fleste som les dikt kor stor han verkeleg var. Han debuterte heller seint, i 1946, og blei lagt ordentleg merke til først på 1960-talet då ein ny generasjon yngre poetar nærast tok til å dyrke han. Han budde åleine og dyrka eple på eit lite bruk i Ulvik i Hardanger, men han las dikt og bøker om dikting og diktarar, og blei etter kvart ein av våre fremste til å omsette dikt. Han var utdanna gartnar, og levde i hovudsak av å dyrke eple, for diktsamlingane som kom med fem års mellomrom blei det ikkje mange pengar av. Men i alle fall frå 1961-samlinga, *På ørnetuva*, som han fekk Kritikarprisen for, fekk stadig fleire auga opp for han. Han fekk eit festskrift til 60-årsdagen og eit nytt på 70-årsdagen; dikt i utval og så *Dikt i samling* byrja å kome ut. Det har kome monografiar, doktoravhandlingar, ein stor biografi, artikkelsamlingar, brevveksling, og det heile toppa seg med utgåva av dagbøkene hans – *Dagbok 1924 – 1994* i fem tjukke band i 2000. Denne utgjevinga gjorde òg at fleire oppdaga dikteren og dikta hans, og fekk eit anna syn på kven han var og kva han sto for. Alt som er skrive om han etter at dagbøkene kom ut, brukar dagbøkene i så stor grad at diktargjeringa kan kome i skuggen. Det er nok eit skilje i Hauge-resepsjonen nettopp ved dagbøkene, og sjølvstøtt er dei ei skat-

tekiste på nesten alle måtar. Viktigast er likevel at dei auka interessa for Hages dikt – og det er den lyriske diktinga det skal handle om her. Og vi byrjar med eit av hans mest kjende dikt. Så følgjer ei kort biografisk skisse, før vi samlar oss heilt ut om diktargjeringa til ein mann som ei tid blei kalla «europearen frå Ulvik» eller blei karakterisert som «gartnar og diktar». Ei stund såg han ut til å skrive seg inn i ein tradisjonstung nynorsk lyrikktradisjon, men mykje tyder på at han sto friare og meir ubunden frå første stund. Det at Hauge held fast på nynorsk-normalen frå 1917 og til dømes nyttar i-endingar, gjer han korkje gammaldags eller utdatert. Det er levande norsk språk han nyttar, også når det kan vere vrient for ein moderne lesar.

Det kan vere ein brukbar inngang til forfattarskapen å hente fram ein av sonettane til Hauge, kanskje den vakraste av dei alle – eit dikt som handlar om eit anna kunstverk, eit målarstykke:

TIL EIT ASTRUP-BILETE

Kan hende drøymde dei um dette her
å møtast på ein klote, på ein stad
der hegg og apal stend i syreblad
og blømer slik ei dulgrøn vårnatt nær

ved fjorden? Vera saman, planta bær
og så ein innvidg åker rad for rad
med urter bak ein steingard som dei la
kring helga lundar, dei som fyre fer?

Dei er i riket sitt og sår si jord.
Og vårnotti er ljøs av draum og gror.
Dei legg ikkje merke til at ein kjem stilt

i snjoskardet, og stig på vatnet no.
Men då dei natta, såg dei månen vod
i gullserk ute der so unders mildt.

Diktet er frå samlinga *På ørmetuva* (1961), ei samling der einsemd og tvil og uvisse, men også ein slags stoisk aksept av livsvilkår er gjennomgåande tematiske trekk. Diktaren spør seg «Kva er mine ord?», og svarar «Stormkrøkt skog, ... fjellgrindar imot dags herjande eld». Ord kan vere fattigslege, men naudsynte som motvekt mot kvardagens utfordringar og plagar, som livgjevande trøyst når livet er på det hardaste. Men orda kan, som i dette diktet, vere meir enn stengsel og vern mot noko; dei kan verne om det ein har, om det så berre er draumen. Og draumen er her den diktaren ser i ein reproduksjon han har fått tilsendt av målarstykket «Vårnatt i hagen» av Nikolai Astrup som vaks opp i eit liknande landskap som Hauge (Jølster i Sogn). Biletet syner to menneske,

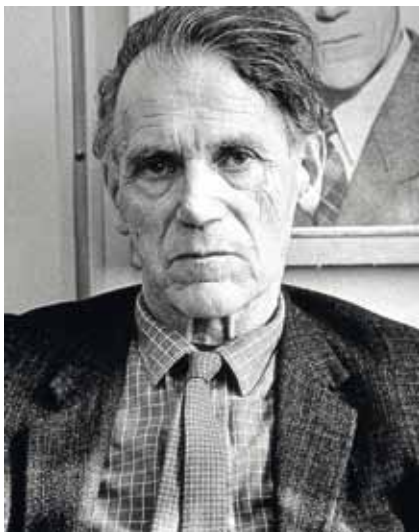
mann og kvinne, som er bøygd over arbeidet med å plante i ein åker som ligg bak ein steinmur. Fjorden er også med på biletet slik snøkledd fjell er det, og over det heile har vi ein måne som legg ei lysrand over fjorden. Enkelt, vakkert, symbolsk, nesten mytisk. Huges sonett stiller to spørsmål til menneska på biletet: Var det dette dei drøymde om? Og om så var, er draumen blitt til røyndom, er det blitt slik dei tenkte? Svaret synest å vere eit jublande JA: «Dei er i riket sitt og sår si jord.» Dei har funne fram, til kvarandre, jorda, arbeidet som er heilag og sakralt (urter blir sådde i «helga lundar»). Så langt er målar og diktar innafor same røyndom, men mot slutten av diktet blir vi flytta ut av biletet og får diktarens forståing av korleis det var «då dei natta». Det kan synest som dei ikkje legg merke til noko som er eit trugsmål, men den som «stig på vatnet no», er berre månen som attpåtil vader i gullserk og er heilt ufarleg.

Så finst det von likevel, så let det seg gjere å finne saman, å møtast i eigenleg forstand, vera saman? Målarstykket syner at det er slik, diktet vidarefører tanken, men under ligg det ein mistanke på lur: Er eit slikt møte mellom menneske, samvær og samarbeid over tid, mogleg andre stader enn i kunstens rike? Uansett – det må ha vore ei kjensle av rein lykke og fornya tru på kva ord kan gjere, då Hauge fullførte ein sonett som følgjer sjangerens strenge krav, med interessante avvik og rim-bindingar som skaper ekstra meining på fleire plan.

Kort biografisk riss

Olav Håkonson Hauge blei fødd 18. august 1908 som den tredje i ein søskenflokk på sju der berre fire levde opp. Faren dreiv ein gard som eldste sonen, Pål, overtok i 1937, medan faren bygde seg kårstue og hadde ti mål jord. Her planta Olav frukthagen som gav han levebrødet, og her levde han etter kvart åleine i lang tid. Men i 1975 flytta biletkunstnaren Bodil Cappelen inn etter at dei hadde breiveksle lenge. Poetar og litteratar av mange slag valfarta frå 1960-talet til Ulvik for å møte Hauge, og dei var utan tvil til glede for dikteren på mange vis. Formidlinga av forfattarskapen fekk nye impulsar, sjølv om noko kunne ta preg av dyrking og bli «litteraturkritikk som heimstaddikting». Ingen hadde trudd det var mogleg at det verkeleg fanst ein smålåten mann med så mange bøker og så brei lesing bak seg – ikkje minst av teori om diktekunsten på fleire språk. Arbeidet med å omsetje dikt frå fleire språk tok heilt over for eiga dikting mot slutten av livet.

Hauge gjekk eitt år på framhaldsskule og var elev ved Ulvik mellomskule i 1925. Men sjukdom og mange plagar gjorde at han måtte slutte, og så blei det gartnarutdanning i staden, først i heimbygda, men så på Landbrukshøgskulen i Ås. Han skriv litt, prøver seg med å omsette dikt og får nokre på trykk i aviser, men er mykje sjuk. Han tar gartnareksamen med godt resultat, men så bryt han saman. Dagboka seier det slik: «went suddenly mad. Completely». Frå 1934 til seint i 1937 var han pasient på Valen sjukehus – sinnssjukehus



Olav H. Hauge. Foto: Jan Kløvstad.



var det vel helst. Han meiner å vere ved god helse etter opphaldet, men kjempa likevel gjennom det meste av livet med å kontrollere sjukdomen. Det klarte han ved å innsjå at det «gjeng an å leva i kvardagen òg» og arbeide med frukthagen, lese bøker, skrive eigne dikt, omsette dikt frå engelsk, tysk og fransk. Slik går dagane og åra. Han får refusert ei heil diktsamling etter eitt års venting, og det går nye sju år til før han debutterer – med boka *Glør i oska* i 1946. Både dei ytre fakta og det han sjølv skriv i dagbøkene syner at han lett kunne ha blitt det som med eit særnorsk uttrykk heiter «ei attgløyme»; det var ikkje opplagt at han skulle kome heim frå Valen, men han makta kampen mot undergangskreftene ved å nytte skrivning og lesing som hjelp mot einsemd og tungsinn.

Etter debutsamlinga i 1946 kom Hauge med nye samlingar i 1951, 1956, 1961, 1966, 1971 og, som ein del av *Dikt i samling*, ei siste samling i 1980. Han fekk fleire litterære prisar, og var elles ein svært ettertrakta og dyktig opplesar av eigne dikt. Det meste gjekk som før, i det stille, men med litt meir liv både i og utanfor heimen. Og så endra alt seg då Bodil Cappelen flytta inn hos han og dei gifta seg etter tre år. «Bodil kom for godt i dag» står det i dagboka. «Betre seint enn aldri» skriv han, 66 år

gamal. Dei siste tjue åra blei såleis prega av mykje meir kontakt, av eit sosialt liv blant vener og kjente, og han tok lett og ledig på seg kappasom aldrande diktar og vismann – slik han absolutt hadde gjort seg fortent til.

Hauge døydde 23. mai 1994, nær 86 år gamal. Robert Bly hadde nett vore på besøk og skreiv eit dikt om det, ved sida av at han omsette mange av Hages dikt. Saman med ein journalist laga eg ei dobbeltside i *Aftenposten* til hjelp for stilskriving i vidare skule – om «Til eit Astrup-bilete», berre ei veke eller to før han døydde. Eg hadde møtt Hauge og sette stor pris på han, og i ein vanskeleg nekrolog kunne eg berre slå fast, indirekte, at draumen om å glida inn på ein våg me ikkje har visst om, var blitt røyndom: Men Hauge hadde alltid visst om denne vågen, levd sitt liv og gjort si diktargjerning, i den korte stunda han frå første dikt i første samlinga visste at vi får som gjester på jorda.

Dei enkelte diktsamlingane

Med debutsamlinga *Glør i oska* skriv Hauge seg inn i tradisjonen frå nynorske diktarar som Olav Nygard og Olav Aukrust. Fleire dikt handlar om dei store spørsmåla i livet, om livsgleda medan vi er her trass det forgjengelege.. Han er likevel smålåten og varsam, for han har berre nokre få songar å kome med. Han veit at han ikkje strekk til, og kjem ofte tilbake til det han ikkje får gjort og det han ikkje får til. Seinare er han i stand til å spørke med eigne manglar – og finn seg til rette med det han trass alt får til.

Det nesten heilage kirsebærtreet i diktarens hage blømer; vi følgjer årstidene som skifter, opplever sterke naturbilete som også seier noko om han som skriv. Her er dikt om handverk og kunst, for å lage eit vers har kanskje noko til felles med det arbeidet skomakaren gjer?

Ei ny røyst i norsk poesi bankar så å seie på livsens dør og spør etter mein- inga med det livet som er hans:

Liv, eg bankar på og spør:
Har eg fenge det eg skulle?
Finst det ikkje enn ei dør
inn til skattar dulde?

Det er mangt felles i tone og uttrykk mellom debutsamlinga og *Under bergfal- let* frå 1951. Men denne samlinga er likevel rikare og meir variert, der ikkje minst små, konkrete dikt frå det som finst utafor glaset der han bur er eit kjenneteikn. Han kjenner seg framleis avmektig og liten, men er på veg mot ei forståing av kva ein må vere i stand til å bere: «Dette lyt du bera: / at du ikkje strakk til» heiter det ein stad. Det ligg nettopp ei kjensle av å «bu under bergfallet» i denne samlinga. Angsten for raset ligg på lur, men livstrua vinn over redsla. Verre er det då å bu «attum einsemds berg». Einsemd og kontakt- løyse kjenneteiknar ofte diktar-eg'et, som likevel må prøve å bruke både dikt og draum til å halde vanvitet på avstand – sjølv om det han får til berre er «tunn is på eit sovande hav». Trøyst kan det vere i å vende tilbake til dei gamle meistrane, til «min ungdoms skald», slik sonetten «Til Shelley» syner. Men

ved sida av kjensla av å leve under bergfallet, av einsemd, mangel på kontakt, sakn og sut, møter vi ei anna haldning i eit lite dikt som nesten er monumentalt i det heilt enkle – nemleg opningsdiktet «Din veg»:

Ingen har varda den vegen
du skal gå
ut i det ukjende,
ut i det blå.

Dette er d i n veg.
Berre du
skal gå han. Og det
er uråd å snu.

Og ikkje vardar du vegen,
du hell.
Og vind stryk ut ditt far
i aude fjell.

Seint rodnar skog i djuvet (1956) etablerte på mange måtar Hauge som den diktaren vi kjenner i dag, sjølv om det kom fleire diktsamlingar etterpå og *Dikt i samling* etter kvart avslutta og toppa diktargjerninga. Hauge fekk rett- nok kultstatus først etter *Dropar i austavind* (1966) og *På ørnetuva* (1961)



er kanskje den beste og mest konsekvente diktboka, men vi har alle dei mest sentrale elementa i forfattarskapen på plass i den tredje samlinga. Her kjem fyndord frå bondesamfunnet tett på kvarandre, her er røynslene frå slit og strev både ute og inne ved skrivebordet blitt til blankpolerte strofer, her finst levereglar og visdomsord som berre Hauge kunne kome fram til: «Gjer ein annan mann ei beine» viser at hjelp må kunne vere uavhengig av kva ein sjølv får att, og «Syn oss din åker» (seinare retta til «Syn oss åkeren din») i *Dikt i samling* kjem både med åtvaring og tilråding om korleis ein skal oppføre seg:

Møt ikkje med:
gøyande hund,
hotande hand,
trakk ikkje i rugen!
Men syn oss åkeren din
ei morgonstund.

Hauge er ikkje minst kjent for sine konkrete, korte «ting-dikt» som det er mange av i denne samlinga, og blir endå fleire i seinare bøker. Her er dikt om øksekejften, ongelen, kråka og gauken, og dei er tydelege og lettfattelege. Kanskje er det då ikkje så rart at Hauge i den bolken som utgjer denne samlinga i *Dikt i samling* har tatt ut nokre dikt og sett inn andre – ein praksis som gjer at mange dikt frå originalsamlingane fell ut og nye kjem til. Diktsamlingane kjem kronologisk etter kvarandre i *Dikt i samling*, men er altså forandra ganske så radikalt, av dikteren sjølv. I *Seint rodnar skog i djuvet* er eit av dei mest botnlause, urovekkande og intrikate diktet Hauge nokon gong skreiv (etter alt å dømme mot slutten av 1970-talet) sett inn. Hauge visste kva for ei samling i *Dikt i samling* eit nyskrive dikt skulle inn i. Sonetten «Grøne øyar» finst ikkje i samlinga får 1956; men kjem altså inn i *Dikt i samling* (frå 1981 og seinare):

GRØNE ØYAR

Når du i seine nattetimar ror
ditt hav, på ottedjup, og ikkje ser
eit strå, ein stokk, ein rigg, og utrygt vêr
skvetter kald sjø, – sjå, grønne øyar gror

or havgrå natt. Øyar som venta stødt!
Men har ho miskunn då ei himmelrand,
har ho ei stø for ein som fall av land
og lei og aldri ved ei år har blødt?

Du hadde øyar ingen visste um!
Løn for eit liv i strid forutan svikt.
Og dei du stridde for, tek mot din stamn.

– Eg ror i ring rådlaus; veike rikt
av mine årar opnar ingi hamn
i kald grå synsring. Herrens lov er stum.

Neste samling, *På ørnetuva* frå 1961, fekk Kritikarprisen, og dikteren var ganske stolt over ei bok han så lenge hadde vore usikker på. Vi har alt vore innoan eit av dei finaste dikta i samlinga, «Til eit Astrup-bilete». Ein annan sonett i boka, «Kveld i november», er ofte trykt i leseverk og antologiar. Her samlar eit enkelt



dikt mykje av det Hauge har vore oppteken av i alle bøkene – dette at ein må finne seg i at ein ikkje strekk til eller ikkje når over alt ein skulle ha gjort. Diktet handlar om tida som går, og dei krav ho set til oss. Her finst også eit dikt som indirekte handlar om eit bilete og inneheld ein kommentar om kva kunsten kan gjere – som er noko anna og viktigare enn vi trur. Diktet ”Kornåkeren” er eit dikt om draum og dikt, om kva kunsten gjer, og korleis vi kan bli flytt vekk frå tida og staden slik at vi ser kva stjernehimelen eigenleg er sett over. Legg òg merke til at diktet handlar om eit bilete diktaren såg medan han var innlagd pasient:

KORNÅKEREN

Eit gamalt tresnitt av Tower Bridge
og eit oljetrykk av ein kornåker.
Andre bilete er det ikkje på avdeling D.

Tower Bridge med sotute tårn yver elvi.
Men det er den kornåkeren eg ser.
Eit gylle hav av korn.

Han er ikkje som andre åkrar. Er det
alle drøymaraugo som har flutt
han inn i sin himmel?

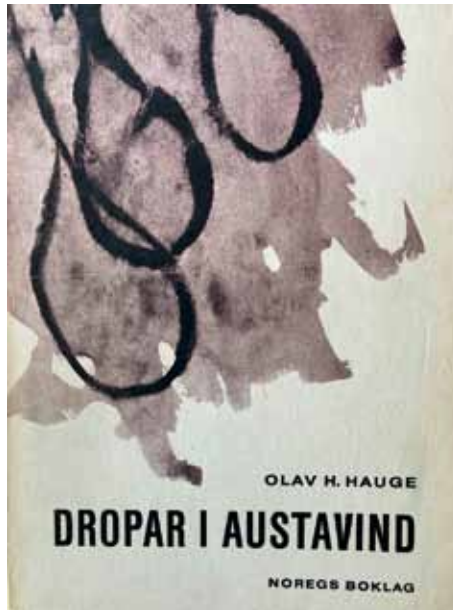
Ein haustblå, mild himmel
utan skurdfolk og ljå.

”Han er ikkje som andre åkrar” – fordi han er summen av alle verkelege åkrar, løfta ut av og sett inn i det varige og uforanderlege. Åkeren skal ikkje haustast, skal aldri bli til stubbåker, men i all æve kan han vere der utan ein tanke på skurdfolk og ljå. Elles er det mykje om einsemd og om kampen med orda i denne samlinga som har henta tittelen sin frå «Skirnesmål» i *Den eldre Edda*.

Å sitje på ørnetuve er verkeleg å vere vendt bort frå menneska, men det finst håp både i dikt om kunst og i dikt om ting eller gjenstandar – som hoggestabben som veit han skal stå imot og teie.

Dropar i austavind frå 1966 var samlinga som førte mange nye lesarar, ikkje minst dei som sjølv skreiv dikt, til Hauges dikting. Eit av dei mest siterte dikta herifrå, «Kvardag», slår fast at dikt og draum, epledyrking og diktskriving, er likeverdige ting. Hauge er endå friare no når det gjeld å variere verseformer, frå dei formsikre sonettane til sentensliknande dikt på få liner og utan rim. Han er lettare på foten, også når «tingdikta» blir mange, og det er ikkje sikkert dei betyr noko djupt – dei berre står der og er. Både i denne samlinga og i *Spør vinden* (1971) og i *Janglestrå* (1980) finst her fleire dikt til andre diktarar som Hauge ser opp til og har lært av – fleire av dei har han omsett mykje av. Kvardagslege ting og enkle opplevingar får stå ved sida av slike dikt, og om forma er heimegjort eller ein særeigen variant av ei klassisk strofeform, syner dikteren at han har full kontroll på det han gjer. Det som mange av dei yngre kollegaene sette særleg pris på, var at Hauges dikting var presis og konkret og nesten nøktern, også der biletrikdomen er stor. Sjølv sagt har vi dikt også hos han som er manande og suggererande, men atterhald og varsemnd med verkemiddel kjenneteiknar det meste han skriv.

Som nemnt dreiv Hauge mykje med å omsette dikt frå fleire språkområde, særleg frå midt på 1960-talet og resten av livet. Eigne dikt blei det færre av; i alle fall kom det ikkje fleire separate diktsamlingar. Men når vi kjem fram til tida kring 1980 har det alt kome fleire bøker med dikt i utval (1964, 1975 og 1979), og i 1980 kom første utgåva av *Dikt i samling*. Hauge retta ein god del i gamle dikt og skreiv til nye i dei samleutgåvene som kom medan han levde, og etter hans død har *Dikt i samling* og fleire bøker med utvalde dikt kome ut med jamne mellomrom.



Dikt i samling

Det er til *Dikt i samling* ein i dag må gå for å lese Hauge, anten for å leite fram enkeltdigt eller for å følgje utviklinga i samling etter samling. Men ein må vere merksam på at kvar einskild samling i samleutgåva ikkje er identisk med førsteutgåvene av diktbøkene. Som nemnt har Hauge teke ut mange dikt og sett inn nye ut frå ei forståing av kvar dei høyrde til. Det er vanskeleg å vite når nye dikt som blir sette inn under tittelen på ei tidlegare samling eigenleg er skrive. Men det er kanskje ikkje så viktig. Berre når det gjeld utviklinga i forfattarskapen som heilskap eller om ein vil gjere ei verknadshistorisk undersøking, må ein gå til førsteutgåvene. Det blir til dømes heilt feil å syne korleis ei diktsamling som *På ørnetuva* kan ha hatt påverknad på andre poetar om ein ikkje brukar originalutgåva frå 1961. Om ein prøver å seie noko om korleis Hauge hadde det i livet på denne tida, må ein gå til originalen. Dikt som kjem til etterpå, kan ikkje brukast slik.

Dikt i samling er uansett staden ein må gå for å finne dei skattar Hauge let etter seg. Boka er meir enn summen av dei samlingane han gav ut, sidan han arbeidde med boka heilt til sin død. Med andre ord er det utgåver etter 1994 som er dei «endelege».

Dikt i umsetjing

Det er rimeleg å sjå på Hauges omsetningar som ein integrert del av forfatterskapen, men her er det ikkje plass for ein breiare omtale. Lat det berre vere nemnt at Hauge omsette lyrikarar som Hölderlin, Brecht, Trakl, Celan, Yeats, Bly og Plath. Hauge søker det pregnante uttrykket, held fast på den opphavelige forma, og driv med andre ord med omsetjing og ikkje gjendikting. I ei paperback-utgåve av *Dikt i umsetjing* som eg fekk frå forfattaren i 1993, har han med blyant retta opp ord og vendingar han framleis ikkje var tilfreds med. Så alvorleg tok han også denne sida av diktargjerna si.

Ein diktar for alle dagar

Olav H. Hauge har ei mengd dikt som syner at dei blei til under kamp og mismot. Orda var så skrøpelege og lite tenlege i høve til alt som skulle og måtte seiast. Men han visste også at eit ord kan vere eit under. Etter kvart må mismotet vike for dikt der han både leikar og ler og diktar seg «ein skrøpeleg sonett» eller syner korleis det går når ein «Gamal diktar prøver seg som modernist». I sum har vi ein forfattarskap som vitnar om ein diktar som heile tida visste kva han gjorde, sjølv om det personlege uttrykket og meisterskapen kom seint. Hauge var klår over at det einaste som gjeld, er å gjere det beste ut av det han har fått i gåve. Han var vendt mot verda, han var vidsynt, men alltid forankra i det heimslege – også når inspirasjonen kom frå ulike kjelder og dikta kommenterte seg sjølv som struktur og kunstverk.

Hauges beste og mest vellukka dikt viser seg å handle om korleis det er å tenkje i dikt; med andre ord om korleis ein skjønar noko, vinn erfaring og gir dette vidare i diktet slik at andre kan lese, reflektere, tenkje og lære noko. Det kan vere at det finst ting i menneskelivet som berre poesien kan formidle, og det kan faktisk vere slik Hauge seier det – at dikt kan bli vadesteinar i ei kald elv, og at vi stadig treng fleire steinar.

Hauges dikting er rotfeste i eit verdisystem og ein måte å leve på som kjenne-teiknar eit bondesamfunn i endring. Samstundes er dikta prega av vid lesing av lyrikk frå mange land og språkområde. Det metapoetiske er viktig gjennom heile diktargjeringa, og Hauge las til og med den mest avanserte og moderne litteraturteorien. På eit seminar ville han drøfte Hillis Millers siste bok om «the linguistic moment» med oss som var «lærde professorar»! Det er kanskje «språkaugneblinken» Hauge søkte gjennom diktarlivet; augneblinken då alt fell på plass og syner oss samanhengar vi ikkje hadde drøymt om. For Hauges dikting krinsar støtt kring spørsmål om tilhøvet mellom livet i kvardagen og dei ekstatiske stundene då det gnistrar av orda og verselinene og dikta blir til.

Hauge var levande til stades i si samtid, men det er ikkje ofte han tematiserer saker, hendingar eller spørsmål som er oppe i tida. Slik sett var han ikkje «aktuell», eller kanskje var han det heile tida. Ved ikkje å vere aktuell til ei kvar tid, er Hauge evig aktuell; ved ikkje å vere ein diktar for dagen, er han ein diktar for morgondagen og for alle dagar. Eller ein kan seie at han er diktar i eigentleg forstand. Han visste at det var nødvendig å dikte for å leve og for å vere i livet. Diktardraumen blei verkeleg; dikteren heldt fast på draumen om alt som skulle opne seg og at det vedunderlege skulle skje:

DET ER DEN DRAUMEN

Det er den draumen me ber på
at noko vedunderleg skal skje,
at det må skje –
at tidi skal opna seg
at hjarta skal opna seg
at dører skal opna seg
at berget skal opna seg
at kjeldor skal springa –
at draumen skal opna seg,
at me ei morgonstund skal glida inn
på ein våg me ikkje har visst um.

Hauges forfatterskap

Glør i oska (1946)

Under bergfallet (1951)

Seint rodnar skog i djuvet (1956)

På ørnetuva (1961)

Dropar i austavind (1966)

Spør vinden (1973)

Janglestrå (i *Dikt i samling*, 1980)

Dikt i samling (1980, og seinare utgåver)

Bøker om forfatterskapen (eit utval)

Hadle O. Andersen, *Poetens andlet: Om lyrikaren Olav H. Hauge* (2002)

Einar Bjorvand og Knut Johansen, red., *Olav H. Hauge. Ei bok til 60-årsdagen* (1968)

Andreas Bjørkum, *Målmeistaren frå Ulvik. Ord og former hjå Olav H. Hauge* (1998)

Bodil Cappelen og Ronny Spaans, red., *Tid å hausta inn. 31 forfattarar om Olav H. Hauge* (2008)

Ole Karlsen, *Fansmakt og bergsval dom. En studie i Olav H. Hauges romantiske metapoesi* (2000)

Idar Stegane, *Olav H. Hauges diktning. Frå Glør i oska til Dropar i austavind* (1974)

Terje Tønnessen, red., *Tunn is. Om Olav H. Hauges forfatterskap* (1994)

Jan Erik Vold, *Under Hauges ord. Essays, samtaler, brev, dikt, fotos* (1996)

Knut Olav Åmås, *Mitt liv var draum. Ein biografi om Olav H. Hauge* (2004)

MARIANNE NORDENLÖW

COME TO NORDEN

– Affischer lockade till nordiska turistparadis

På Nordiska museet i Stockholm visas under 2022 utställningen *Come to Norden*. Här presenteras i original närmare 130 affischer från de illustrerade reseaffischernas glansperiod, cirka 1890–1960, och från alla de fem nordiska länderna. Planscherna målar upp bilder av Norden som ett lockande turistparadis, för resenärer både inom länderna och utifrån.

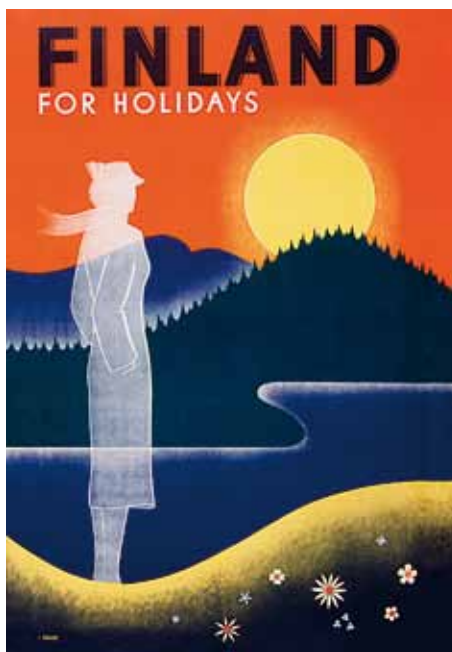
Marianne Nordenlöw är journalist, fil.kand. i konstvetenskap och MFA i grafisk design från Konstfack.

På en av utställningens affischer står en kvinna, vänd ifrån oss, och drömmer sig bort, bort mot midnattssolen. Scenen är ett starkt stiliserat landskap med blånande, skogklädda berg, ringlande vattendrag och i förgrunden enstaka, enkla blommor. Alla bildens böljande linjer leder blicken – kvinnans och vår – lika längtansfullt i samma riktning, mot solen.

Eller – står kvinnan verkligen där? Hennes transparenta, vita silhuett ser snarare ut att betyda att hon är där i drömmen, i tanken. Kroppen är kanske hemma i vardagen medan själen längtar till midnattssol, ljusa nätter och vilsam natur.

Reseaffischerna handlade i hög grad om att skapa just romantiserade drömbilder av idealiserade resmål, naturligtvis för att locka turister. Det sena 1800-talet och första hälften av 1900-talet var en tid när allt fler fick möjlighet att resa för första gången någonsin, och för sitt nöjes skull.

Ingrid Bade: Finland for holidays, 1936. Affischen beställd av förbundet Suomen-Matkat/Finlandsresor tillsammans med Statsjärnvägarna. © Ingrid Bade/Come to Finland.



Om det berättar utställningen *Come to Norden*, genom närmare 130 illustrerade originalaffischer från Danmark, Finland, Island, Norge och Sverige, som nu för första gången visas samlade. Utställningen är producerad av affischföretagen Come to Finland och Come to Sweden tillsammans med föreningen Affischjägarna och i samarbete med Nordiska museet.

Utställningen är tematiskt uppbyggd, inte kronologiskt, kring områden som natur, skidåkning, fiske, båtturer, sol och bad – men även stadsliv, nöjen och historia och inte minst själva sätten att ta sig fram, färdmedlen. Fartyg, tåg, bilar och flyg hade ännu nyhetens behag för många.

Att skapa bilden av ett land

Från och med senare delen av 1800-talet gjorde bland annat förbättrade kommunikationer och, så småningom, ökande levnadsstandard det möjligt för allt fler att bli inte enbart resenärer utan *turister*, med ett då nytt begrepp. Nu skulle även de nordiska länderna i Europas utkant skapa sig en bild som lockande, exotiska resmål.

Det gjorde man med hjälp av bilder på storslagen, orörd natur, höga berg och djupa dalar, renar på fjället och brusande forsar med lekande laxar. Här fanns fladdrande, färgglada fanor, blonda flickor i folkdräkt och starka, sportiga ynglingar. En sund själ i en sund kropp. Norden erbjöd också en lång spännande historia, där framför allt vikingarna lyftes fram.

Arthur Lindhagen, Svenska Turistföreningens, STF:s, dåvarande ordförande, uttryckte sig så här om marknadsföring när han var nyvald på posten 1929:

"Med den moderna reklamens alla hjälpmedel söker varje land framhålla sina företräden, för att draga till sig största möjliga antal resande. Även vårt land har stark känning av denna stämning."

Affischer eller plakat, som de också kallades, var då det främsta hjälpmedlet eller mediet för att marknadsföra resor, och de sattes upp på nordiska resekontor i storstäder som Berlin, London, Paris och New York.

Den bild av Norden som målades upp i marknadsföringen var av en föreställd geografisk och kulturell samhörighet, mellan länder som i omvärldens ögon framstod – eller ville framstå – som fredliga och alltmer socialt och politiskt framåtskridande. De nordiska länderna verkade nästan tävla om vilket av dem som var världens modernaste land.

Ett exempel är hur Danmark beskrevs, i en dansk turistbroschyr från 1949:

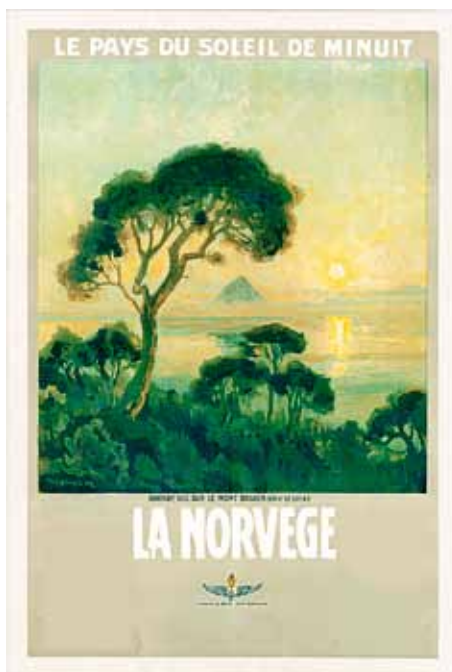
"A gay and unconventional people – a nation of which it may be said that class distinctions are practically non-existent, a fertile country, where few have too much and still fewer too little – this is Denmark today."

I en finsk broschyr från samma tid vill landet inte vara sämre: "Actually – Finland is one of the most modern countries in the world."

Thorolf Holmboe: *Le pays du soleil de minuit – La Norvège*, (Midnattssolens land – Norge). Affischen är från 1920-talet men originalet gjordes redan 1905. Beställare var Norges Statsbaner, NSB. © Thorolf Holmboe/Come to Finland.

Resaffischerna utvecklades från att från början, vid mitten av 1800-talet, enbart förmedla praktisk information – som varifrån båten gick och när – till ren reklam, marknadsföring av resmålet.¹ Till affischkonstens utveckling bidrog även den trycktekniska utvecklingen, med bland annat allt bättre möjligheter att återge färg.

I en kommande bok, även den med titeln *Come to Norden* men fristående från utställningen, sätter den finländska historikern Sophie Holm affischerna och den nordiska reseindustrin i en historisk kontext. Hon berättar om hur resandet utvecklades, från det tidiga 1800-talet då det endast var för välbeställda som det fanns på kartan att resa, till 1900-talets mitt då lagstadgad semester infördes för allt fler och själva resorna blev billigare. En ”vanlig” lönearbetare kunde då ha råd med en veckas cykelsemester, eller ta tåget för att besöka släktingar i ett nordiskt grannland.



Vem äger midnattssolen?

Det är många gånger svårt att skilja de olika nationernas resaffischer åt, då de ofta spelade på samma strängar för att locka turister. Det var inte enbart konkurrens inom Norden, utan länderna kunde ibland bli varandras draghjälp, som ett gemensamt varumärke. Inte minst amerikaner besökte gärna flera av eller alla de nordiska länderna, när de ändå reste över Atlanten.²

Men midnattssolen, ett starkt lockbete för utländska turister, ville man gärna vara ensam om. Flera av länderna gjorde anspråk på att vara ”Midnattssolens land”, som på den tidiga norska affischen med det epitetet på franska, *Le pays du soleil de minuit – La Norvège* (”Midnattssolens land – Norge”). Den drömska bilden av ett nattligt landskap, ljus som på dagen, målades av den norske konstnären Thorolf Holmboe redan 1905, men affischen gjordes först på 1920-talet.

Av en helt annan karaktär är en färgglad och humoristisk svensk affisch, illustrerad av Gunnar Nordgren 1948. På bilden har en kvinna lämnat skidor och stavar i snön för att i stället slänga sig i en solstol, iförd baddräkt – och pjäxor. Texten lyder: *2 months' nonstop daylight – Lapplandia Sweden* samt tillägget, bara som en liten etikett: *The midnightsun hotel*.

Det uppstod till och med viss konflikt mellan länderna om begreppet midnattssol. Norska turistchefer anklagade på 1920-talet sina svenska kollegor för ”illojal konkurrens”, när de använde ordet. Den Nordiska Turisttrafikkommittén försökte medla, men först på 1950-talet uppstod ”affischfred”. Då tryckte Norge, Sverige och Finland en gemensam affisch med texten: *Top of Europe – See the Midnight Sun in Northern Scandinavia*.

Danmark sträckte sig inte till att ha sol dygnet runt, men beskrev sig i alla fall på en tyskspråkig plansch som *Das Land der hellen Sommernächte*, ”Landet med de ljusa sommarnätterna”.

Ny konstgren – nytt yrke

Affischen med midnattssolen och den transparenta kvinnan i textens inledning har rubriken *Finland for holidays* och är gjord 1936 av den svenska konstnären Ingrid Hagström Bade. Hon var gift med en finländare och under en längre tid verksam i Finland, där hon bidrog till att skapa turismens bild av landet. Det var för övrigt ovanligt att en kvinna hade det nya yrket affischkonstnär, som liksom så många andra professioner var en manlig domän.

Bade komponerade bilden med hjälp av stora, rena färgplan i orangerött, gult, mörkblått, svart och vitt. Manéret kan ses som ett relativt sent uttryck för stilen art déco, som med sitt stiliserade, strama men dekorativa linjespel och starka färgkontraster lämpade sig väl för slagkraftiga affischer. Stilen signalerade ofta modernitet och maskinkultur – som gjort för resebranschens snabba expresståg, storslagna atlantångare och nykomlingen flygmaskinen.

Affischen var beställd av förbundet Suomen-Matka/Finlandsresor, tillsammans med Statsjärnvägarna. Finlandsresor ägdes av Turistföreningen i Finland och hade som uppgift att marknadsföra landet som resmål utomlands.

Beställare av affischer var ofta just turistföreningar, rederier, järnvägs- och så småningom, flygbolag. Turistföreningar bildades i alla de nordiska länderna, med den första i Norge 1868, ”för att främja och utveckla turistlivet”.³ Så småningom överlät de den större, nationella turistreklamen till aktörer med större intresse av att utveckla resandet som näringsgren, och förbund som det Svenska Turisttrafikförbundet, till exempel, bildades under det tidiga 1900-talet.⁴

Blomstrande efterkrigstider

Producenterna bakom utställningen vill även ge en eloge till och lyfta fram alla de, ofta anonyma, affischkonstnärer som de menar inte har fått den uppskattning de förtjänar, och som många gånger har haft knappa ekonomiska förutsättningar.

Affischkonstnär blev ett nytt yrke i och med genrens framväxt, men det var få som kunde livnära sig enbart på det utan de flesta var mångsysslare.⁵ Produktionen av reseaffischer var av naturliga skäl obetydlig under de två världskrigen, för att blomstra upp under mellan- och efterkrigstiden. Ett exempel på det är dansken Aage Rasmussen, som 1938 vann en affisch-tävling – men vars vinnande bidrag trycktes först 1946, efter kriget. Bilden, som enbart har texten *Denmark*, domineras av ett gigantiskt sädesfält, likt en havsvåg. (En tsunamivåg skulle vi nog associera den med i dag.) Intill fältet syns havshorisonten, en ålderdomlig kyrka – och en betande ko. Kombinationen blev en perfekt symbol för Danmark. Rasmussen var, liksom många andra av dåtidens illustratörer, influerad av den ukrainsk-franske grafiske konstnären A.M. Cassandres art déco-stil.

Island kom med senare på tåget som turistnation, på grund av sitt geografiska läge. Därför finns det heller inte många isländska reseaffischer från den här tidsperioden. Med på utställningen finns affischer baserade på typografi och foton, inte tecknade illustrationer.

Det var först när flygbolaget Loftleiðir grundades i öriket på 1940-talet som dess reseindustri började komma igång. Flygbolaget fokuserade främst på internationella flyg mellan USA och Europa via Island, och har gått till historien som det första lågprisflygbolaget. På 1960-talet kom det att kallas Hippie-expressen, eftersom målgruppen var unga amerikaner med liten budget.



Aage Rasmussen: *Denmark*, 1946, (originalet från 1938–39). © Aage Rasmussen & Dansk Plakatmuseum/
Come to Finland.

Norge var det nordiska land som främst marknadsförde sig på vikingatemat. En av Norges mest kända affischkonstnärer var Knut Yran, som på en plansch presenterade Oslo som *Norway's Viking Capital*. Det illustrerades med en fryntlig viking med hela huvudstaden på en sköld, så som på en bricka. Staden komplett med vikingaskepp, Kon-Tiki och rådhus. På en annan affisch fick ett elegant utformat vikingaskepp, med fjäll och fjord i fonden, marknadsföra SAS med en slogan på franska, *Norvège – Style et Qualité*, ("Norge – stil och kvalitet").

Grande finale för en glansperiod

Under 1940–50-talen blev formspråket generellt mer lekfullt och förenklat i modernistiska, asymmetriska former, inspirerat av den nya abstrakta konsten. Konstnärerna lekte med perspektiven, som gärna kunde vara lite skevt och "fel" återgivna. Ett exempel på stilen är svensken Olle Skredes bild av ett fjälllandskap med renar, timmerflottning och texten på tyska: *Im hohen Norden* – *Schweden*, (I den höga Nord – Sverige).

Fler affischkonstnärer som lekte med både form och innehåll, som nu även kunde vara underfundigt humoristiskt, var bland andra finsk affischkonsts nestor, Erik Bruun, senare professor. I hans grafiskt stilrena affischer kunde tre fiskar bli till ett flygplan, med *Destination North Finland*. En festmåltid – med lax, räkor, konjak och cigarrer – bildade ett ångfartyg, med orden *Njut sjövägen till Finland!*

Tillbaka till Danmark, där Köpenhamn efter kriget lanserades som en trivsamt nöjesstad, med devisen *Wonderful Copenhagen*. En dansk konstnär med liknande lätta handlag som de ovan nämnda var Viggo Vagnby, mest känd för affischen där en leende polis-konstapel stoppar trafiken för att låta en andfamilj gå över gatan. En annan var den mycket produktive Ib Antoni, som blev närmast



Olle Skrede: Im hohen Norden – Schweden, (I den höga Nord – Sverige), 1940-tal. Beställare: Svenska Turisttrafikförbundet i samarbete med lokala turisttrafikföreningar. © Olle Skrede/Come to Sweden.

Till utställningen Come to Norden har Nordiska museet låtit de digitala konstnärerna Andreas Strömquist och Torbjörn Fernström tolka nordisk natur i ett videoverk, som projiceras i museets höga, välvda tak.

världskänd genom sina tolkningar av Köpenhamnssymboler, som en högvaktssoldat med gapande fågelungar i björnskinnsmössan.

Antoni är också ett exempel på att historien om reseaffischerna löper parallellt med framväxten av den moderna reklambranschen, där affischkonstnärer så småningom kom att kallas art directors och ofta blev välbetalda. Inte trettio år fyllda fick Antoni jobb på reklambyrå på Madison Avenue i New York – som en av ”the Mad Men”. (En värld som för övrigt gestaltades i tv-serien med samma namn).

De illustrerade reseaffischernas storhetstid klingade av och tog slut i och med 1960-talet – men den slutade sannerligen med flaggan i topp! Det var då nya tider, och den tecknade bilden kom allt mer att ersättas av den fotografiska, inom reklam, marknadsföring och press. Samtidigt tog den nya och billigare reseformen charterresan över resandet. Nya drömdestinationer dök upp vid horisonten, med vajande palmer och medelhavsstränder.



Fotnot

Utställningen *Come to Norden* pågår till och med den 6 november 2022. Under året utkommer även en bok med samma titel, på Come to Finlands förlag. Den är fristående från utställningen och innehåller fler affischer, från hela Norden, samt texter, bland annat av den finländska historikern Sophie Holm, som sätter affischerna i en historisk kontext.

Litteratur/källor

Come to Finland, Posters & Travel Tales 1851–1965, Londen, Magnus, Enegren, Joakim och Simons, Ant (red.), Edita förlag, Keuruu, Finland, 2007.

Come to Sweden, Reseffischerna som charmade världen, Arbetsgruppen Come to Sweden, 2015: Vagland, Jens, Tjelder, Michael, m fl, Come to Sweden Publishing, Borgå, Finland, 2015.

Holm, Sophie, ”Turisternas och resereklamens Norden”, ur den kommande boken *Come to Norden*, Come to Finland förlag, Finland, 2022 (ännu opublicerad).

www.nordiskamuseet.se

Noter

1. Sophie Holm: ”Turisternas och resereklamens Norden”, ur den kommande boken *Come to Norden*, Come to Finland förlag, Finland 2022 (ännu opublicerad).
2. Holm, 2022.
3. Holm, 2022.
4. Holm, 2022.
5. Holm, 2022.

GUY LINDSTRÖM

ODE – HELSINGFORS LOVSÅNG TILL KULTUR OCH BILDNING

Ode, det nya biblioteket i centrum av Helsingfors, är en lovsång till boken, men också mera allmänt till kulturen och bildningen. Biblioteket, som vill vara ett stöd för jämlikhet och yttrandefrihet, har blivit en mycket omtyckt samlingsplats, och en ny sevärdhet i Helsingfors.

Guy Lindström är redaktör för *Nordisk Tidskrift* i Finland.

Det nya centrumbiblioteket i Helsingfors, döpt till Ode, öppnades den 5 december 2018. Då hade det gått tjugo år från det att den ursprungliga idén presenterades. Det var dåvarande kulturministern och aktiva Helsingforspolitikern Claes Andersson som 1998 föreslog att Helsingfors stad skulle bygga ett nytt citybibliotek i stadens centrum. Under de följande femton åren gjordes olika studier och utredningar kring det föreslagna projektet. Det ordnades också en stor internationell arkitekttävling, till vilken det kom in över 500 bidrag. Den finska byrån ALA utgick som segrare. Sedan avancerade projektet raskt. Byggnadsarbetena inleddes 2015 och tre år senare överläts huset till Helsingfors stad.

Under det första verksamhetsåret hann biblioteket nästan komma upp i fulla varv. Det blev snabbt en populär samlingsplats för Helsingforsarna, och i praktiken för alla i huvudstadsregionen, tack vare sin centrala placering och nära all kollektivtrafik. Sen kom coronan med alla de problem som pandemin medförde för biblioteken och hela kultursektorn. Nu ser man igen med tillförsikt på framtiden. Människor börjar återgå till vanlig vardag och turisterna väntas också småningom återvända. Biblioteket är en av de nya sevärdheterna i Helsingfors, särskilt för besökare som är intresserade av arkitektur.

Ode stöder bildning, jämlikhet och yttrandefrihet. Biblioteket har som målsättning att erbjuda ett öppet, offentligt urbant utrymme för alla på Medborgartorget, området mellan järnvägsstationen och Tölövik. Biblioteket vill uppfattas som en levande och funktionell mötesplats. Redan under det första verksamhetsåret överskred man betydligt den förväntade årliga besöks-siffran 2,5 miljoner. Ode erbjuder sina besökare en plats där man kan lära sig nytt och bredda sin egen kunskapsbas. Biblioteket tillhandahåller information, utrymmen och tillgång till den senaste teknologin. När biblioteket invigdes gjorde stadens ledning det också klart att man, med tanke på den tid vi nu lever



Ode centrumbibliotek i Helsingfors. Foto: Kuvio.

i, vill se det nya biblioteket som ett led i försvaret av demokratin. Det finns också mycket symbolik i den geografiska placeringen, mitt bland många av landets mest centrala uttryck för den moderna liberala demokratin, riksdagen, den fria pressen, konst och museer.

Ode är något långt utöver ett traditionellt bibliotek. Man kan snarare se det som ett kulturcentrum som också har traditionella biblioteksfunktioner. Ode har biograf, konstverk, studior och andra arbetsutrymmen. Där finns också mötesrum att hyra. Annars en bristvara för ideella föreningar och andra sammanslutningar i Helsingfors. Så finns det förstås både restaurang och ett café i huset.

Ode är en del av Helsingfors stadsbiblioteks nätverk som består av 37 bibliotek. Helsingfors stad ser Ode som den nya tidens bibliotek och som en pionjär när det gäller att utveckla bibliotekstjänster och vara vägvisare för hela biblioteksvärlden. En intressant detalj är också att Ode under de första verksamhetsåren inte har dragit ner besökssiffrorna i andra bibliotek i Helsingfors, vilket man först hade utgått från. I stället har besöken på de andra biblioteken i någon mån ökat. Ett besök på Ode har tydligen inspirerat till att använda det egna närbiblioteket bättre och till att pröva på nya serviceformer.

Ode är öppet för besökare från tidig morgon till sen kväll, och sju dagar i veckan. Verksamheten är fördelad på tre olika plan, med en golvyta på totalt ca 17 000 kvadratmeter. Varje våning har sin egen speciella funktion. I gatuplan finns olika servicepunkter som information och bokåterlämning. Biografsalen

finns också här. Den kan användas för separata arrangemang, eller flexibelt som en utvidgad lobby för olika större evenemang. En våning upp kommer man till något av en teknikvåning med möjligheter att använda olika former av datateknik, toppmoderna studior för att spela och banda in musik, eller för att filma och redigera. Här finns också utrymmen för studier, arbete och möten.

Tredje våningen, som kallas bokhimlen, erbjuder en mera traditionell biblioteksmiljö kopplad till moderna bibliotekstjänster. Här kan man läsa, lära och koppla av. Här finns över 100 000 verk att låna. I och för sig inte något stort antal för ett bibliotek i den här klassen, men det har inte heller varit avsikten. Biblioteken i Helsingfors har gemensamma lager, och Odes utbud förnyas kontinuerligt. Utrymmena påminner kanske därför delvis om en läsesal, och skapar en fin helhet tillsammans med de övriga utrymmena på den här våningen. Här finns plats för barn att leka, läsa och lyssna på berättelser. Här finns också caféet med den fina utsikt balkongen som öppnar sig mot riksdagshuset och parken intill, och som sommartid är mycket välbesökt.

De totala kostnaderna för att uppföra Ode uppgick till 98 miljoner euro. Biblioteket har finansierats gemensamt av Helsingfors stad och finska staten som bidrog med 30 miljoner euro. Ode var en av de viktigaste nationella satsningarna i anslutning till Finland hundraårsjubileum som firades 2017.

Medborgarplatsen utanför biblioteket gränsar till en stor park som sträcker sig kring Tölöviken, en klassisk miljö i Helsingfors. Ode har som närmaste granne Sanomahuset, ett av de främsta mediahusen i Finland och Norden. Bibliotekets fasad vänder sig direkt mot riksdagshuset. Intill finns många av landets viktigaste kulturinstitutioner, Kiasma, museet för nutidskonst, det relativt nya Musikhuset, Finlandiahuset och Nationaloperan. I närheten finns också många andra viktiga museer och gallerier, Nationalmuseet, Ateneum, Konsthallen, Helsingfors stads konstmuseum HAM, och konstcentret Amos Rex i Glaspalatset.

Ode är en imponerande byggnad med glas- och stålkonstruktioner och en dominerande, böljande fasad i trä. Formspråket ska visa på både traditioner och modernism. Huset har byggts enligt senaste teknologi för energieffektivitet och huset har blivit ett visitkort för finsk byggnadskonst. Arkitektbyrån ALA, som vann den öppna internationella arkitekttävlingen 2013, har planerat hela konceptet speciellt utgående från öppenhet, och för att underlätta för användarna att själv vara aktiva och ta initiativ. Stadsborna uppmuntrades också att ta del i planeringen av biblioteket under olika evenemang och kampanjer, och på stadens nätsidor. Namnet är också ett resultat av en tävling till vilken det kom in 2600 förslag.

Huset har byggts utan att man har behövt göra några större kompromisser med arkitekternas ursprungliga förslag, men arkitekturen har ställt stora krav

på byggnadstekniken. Den skulpturformade byggnaden har ansetts vara ett av de mest krävande byggnadsarbeten som har genomförts i Finland. Strukturen med tre olika våningar, alla med olika karaktär, blev möjlig genom att använda en konstruktion med långa stålbågar som håller upp de öppna våningsplanen. Tekniken påminner om den som används vid brobyggen. Den har gjort det möjligt att bygga stora öppna utrymmen utan bärande väggar. Taket uppfattas utifrån som en del av fasaden, och måste därför byggas utan att installationstekniken skulle synas där. De över hundra meter långa stålbågarna i byggnadens stomme orsakar rörelse, vilket också måste beaktas i byggnadsplaneringen. Fasaden och taket växer utåt och skapar ett skyddat utrymme för utomhusevenemang intill biblioteket.

Den kännpaka träfasaden i inhemsk gran kompletteras inne i huset av träytor i många olika former. Bottenvåningen har ett tak av granpanel och vita betonggolv, på översta våningen är det tvärtom. Gångarna består av ekgolv, och det vågformade taket är vitt med många stora runda takfönster. Den mellersta våningen har många mindre utrymmen, den är lite mörkare och lite mera fabriksliknande. Här ser man svartmålade stålbalkar och enklare golvmaterial. Det är närmast en del byggnadsstrukturer som är täckta med träpanel.

En sak gick emellertid arkitekterna bet på, trots all planering. Hur människan har sin gång är det inte så lätt att hålla reda på. Det visade sig snabbt att få besökare använde huvudingången. En sidoingång i riktning mot järnvägsstationen var den ingång som passade de flesta bäst, och den blev snabbt för trång. Nu har den byggts om, och biblioteket har i praktiken två huvudingångar.

Ode har fått en hel del med uppmärksamhet i internationella medier under de första åren, och samtidigt har man sett Finland som något av en föregångare när det gäller att utveckla bibliotekstjänster. I början var biblioteket så populärt att det uppstod köer, men till den köbildningen bidrog nog också intresset för husets arkitektur och normal nyfikenhet. I augusti 2019 utsågs Ode till världens bästa nya allmänna bibliotek genom att vinna Public Library of the Year under den världsomfattande bibliotekskongressen IFLA. Ode har också fått inhemska och europeiska priser för sin arkitektur och sina stålkonstruktioner, och av kvällstidningen *Ilta-Sanomats* läsare har den valts till Finlands vackraste byggnad. Biblioteket har också funnits med på *Time Magazines* lista över unika besöksmål, "World's Greatest Places". Under byggnadsskedet presenterades Ode också på arkitekturbienalen i Venedig som en del av en utställning i Finlands paviljong kring biblioteksarkitektur och bibliotekens roll i framtiden.

Planeringen av Ode har också gett upphov till nya tankar om de allmänna bibliotekens roll i samhället. Här har ett samarbete med Dokk 1 biblioteket

Ovan: Ode exteriör.
Nedan: Ode våning 3.
Foto: Kuvio.



och kulturcentret i Århus, som öppnades 2015, varit av stor betydelse. Båda institutionerna har fått fundera på vilka utmaningar och behov den nya tidens bibliotek behöver svara på. De lösningar man har valt är ändå inte identiska. Ode har gått in för att vara ett bibliotek som kombinerar både traditionella och nya element. Biblioteket vill stödja läsande och läskunnighet, samtidigt som det arbetar för allas rätt att få tillgång till information. Andra mål för verksamheten är att främja jämställdhet, yttrandefrihet och ett aktivt medborgarsamhälle. Ode vill också göra det möjligt för besökarna att utveckla sina färdigheter, ta kontrollen över olika informationskanaler, minska de digitala klyftorna i samhället och lära ut medialäskunnighet. En vision är att kunna utveckla en dialog med lagstiftarna mitt emot i riksdagshuset.

Utrymmena för underhåll och logistik har minimerats på de våningar som är tillgängliga för besökare, för att göra biblioteket så öppet som möjligt. De gemensamma lagerutrymmena och det totala bokutbudet är tillgängligt genom online system och robotar som sorterar böcker. Helsingfors stadsbibliotek tog 2019 i bruk ett nytt logistiksystem som bygger på artificiell intelligens, och som gör att alla böcker som finns på olika enheter kan användas som en samling. Numera stannar en bok i det bibliotek till vilket den återlämnas om det inte har beställts till ett annat. Systemet lär sig småningom användarnas vanor och behov, vilken profil ett bibliotek har och var en bok bäst kan behövas nästa gång, och styr i fortsättningen böckerna enligt detta. Att uppnå den här effekten beräknas ta ca två år. Läsarnas val påverkar samtidigt utbudet i deras närbibliotek. En viktig komponent är också Helmet, ett lånekort som gör det möjligt att låna direkt från alla bibliotek i huvudstadsområdet och returnera böcker där det passar en bäst. Det nya systemet har kostat ca en miljon euro, men beräknas betalas sig tillbaka inom några år genom att det frigör mera personal för kundbetjäning.

Den som vill ha boktips kan också få rekommendationer via roboten Obotti, en mobilapp. Obotti är också en del av en försöksverksamhet i Helsingfors kring användningen av artificiell intelligens. Rekommendationer ges utgående från sex olika temaområden, och användaren kan också ange egna preferenser. Tjänsten försöker rekommendera intressanta böcker som lånanaren kanske annars inte skulle komma att tänka på. Programmet lär sig av användarens val och föreslår alltid nya alternativ. Tjänsten finns på finska, svenska och engelska.

Med sina träfasader och sina konstruktioner i glas och stål har Ode blivit ett nytt landmärke i Helsingfors och ett flaggskepp för en nation av bokvänner. Biblioteken fortsätter att ha en stark roll i det finska samhället. Årligen lånar Finlands drygt fem miljoner invånare sammantaget närmare 70 miljoner böcker.

PÄR AHLBERGER

ETT 250-ÅRSMINNE: EXPEDITIONEN SOM VÄCKTE SVENSKARNAS INTRESSE FÖR ISLAND

Under 2022 högtidlighålls 250-årsminnet av en vetenskaplig expedition till Island med svenskt deltagande. Expeditionen präglades starkt av den nordiska språkliga, kulturella och historiska gemenskapen. I expeditionen ingick bl.a. Linnéaposteln Daniel Solander och den senare ärkebiskopen i Uppsala, Uno von Troil. Solander sammanställde en ännu opublicerad *Flora Islandica*, medan von Troil gav ut bokverket *Bref rörande en resa till Island*, som starkt främjade samtidens intresse för Island. Sveriges ambassad i Reykjavik planerar tillsammans med isländska partners ett stort svensk - isländskt samarbetsprojekt för att markera jubiléet.

Pär Ahlberger är Sveriges ambassadör på Island sedan år 2020.

Prästsonen Daniel Solander föddes 1733 i Öjebyn, Piteå. Han beskrevs av sin samtid som en allmänt omtyckt man med charm och social talang. Han kunde uppfattas som lätt disträ men var också väl lämpad att hantera nya utmaningar. Med tiden lade han sig till med vanan att klä sig i färgstarka kläder, gärna västar.

Solander skrevs in vid Uppsala universitet blott 17 år gammal och inriktade snart sina studier på botanik. Carl von Linné tog honom till sig som något av en favoritstudent. När British Museum bad von Linné att sända en student till London för att bistå briter med att kategorisera sina samlingar var valet givet. Solander lämnade Uppsala 1760 för att tillträda en tjänst vid British Museum och skulle aldrig återse Sverige, till sin läromästares stora besvikelse.

I London kom Solander att lära känna den förmögne och inflytelserike naturalisten sir Joseph Banks. En vänskap som kom att bli livsavgörande för såväl Solander som Banks. Tillsammans lade de grund för de stora vetenskapliga framgångarna under den legendariska världsomseglingen med HMB Endeavour 1768 - 1771, under ledning av kapten James Cook. Daniel Solander blev därmed förste svensk att genomföra en världsomsegling och han representerar dessutom den första kontakten mellan kulturerna i Arktis och Stillahavsregionen. Han uppmärksammas fortsatt i vår tid, inte minst i Australien och på Nya Zeeland.

Endeavourexpeditionens betydelse kan inte överskattas. Sir David Attenborough har konstaterat att "No expedition before had brought back collections of such a size and importance." De båda vännerna hyllades som hjältar vid återkomsten till London. De fick audiens hos konungen och promoverades till hedersdoktorer vid Oxford University. Banks bostad vid Soho Square i London blev en samlingspunkt, där delar av samlingarna från Endeavourexpeditionen förevisades.

En andra Stillahavsexpedition under ledning av kapten Cook började snart förberedas och det ansågs som självklart att Banks och Solander skulle delta. Banks krävde en betydande ombyggnad av skeppet för att kunna ta ombord det ansehlga antal medarbetare han anlitat för expeditionen. Amiralitetet kom till en punkt då man bedömde att ombyggnaderna gjorde skeppet icke sjödugligt vilket ledde till att Banks drog sig ur hela Stillahavsexpeditionen.

Det var en självklar besvikelse och en ny expedition måste på kort tid organiseras av Banks för det manskap som redan anlitats. I denna grupp ingick flera vetenskapsmän, illuströrer, en fransk kock och livrklädda betjänter. En del av besättningen kunde dessutom vid behov samla en blåsorkester. Man reste ståndsmässigt. Flera i besättningen hade deltagit i Endeavourexpeditionen och man kände varandra väl.

Banks sällskap omfattade sammantaget ett 20-tal män, varav fyra svenskar. Utöver Solander deltog två svenska sekreterare vid namn Frederick Herman Walden, möjligen senare officer vid den svenska flottan, och Sigismund Backstrom, med en bakgrund som skeppsläkare. Den fjärde svensken, Uno von Troil, skulle komma att få en central betydelse för expeditionen. Von Troil hade en kandidatexamen från Uppsala i teologi och klassiska språk. Hans studier omfattade även nordiska språk och naturvetenskaperna, med själve Carl von Linné som föreläsare. Vid en disputation i närvaro av den kungliga familjen försvarade von Troil en tes på temat "Om människor kunnat vara lyckliga utan konster och vetenskaper." Von Troil var, liksom Solander och Banks, nyfiken, kunnig och social. Vänskapen dem emellan var given.

Det bestämdes med kort varsel och med den begränsade tid som stod till buds innan vintern att man skulle genomföra en expedition till Island. Såväl Solander som Banks hade av vänner uppmärksamats på Island och syftet med expeditionen var att utforska öns flora, fauna, geologi och geotermiska aktivitet, inte minst det s.k. eldsprutande berget Hekla. Det bör understrykas att även om Solander i första hand är ihågkommen som botaniker så hade han även ett stort intresse för geologi. Hans samling av mineraler lär ha bestått av 2000 prover.

Briggen Sir Lawrence, under befäl av en kapten Hunter och med tolv mans besättning anlitades för expeditionen och man avseglade i juli 1772. Detta samtidigt som kapten Cook begav sig ut på sin andra Stillahavsexpedition, vilket måste ha tagits emot med blandade känslor av Banks och Solander.

Efter att bl.a. ha utforskat vissa skotska öar satte man i mitten av augusti segel mot Island. Efter nio dagars stormig seglats siktade man Västmannaöarna den 25 augusti. Efter ett par dagar siktades en mindre isländsk fiskebåt, som överraskande försökte undvika att närma sig Sir Lawrence. Kapten Hunter lät sätta ut en roddbåt och i sällskap med Solander lyckades man hinna ikapp de påfallande förskräckta islänningarna. Enligt Banks kunde Solander lätt konversera med sjömännen, med användande av alla de skandinaviska språken. Det visade sig att islänningarna fruktade att det okända skeppet kunde vara inledningen på en brittisk invasion eller möjligen vara ett av de nordafrikanska slavskepp som tidigare gjort räder mot Island. En av de första frågor de ställde till Solander var därför om han var kristen eller hedning. Det krävdes stor övertalningsförmåga från Solanders sida och vissa gåvor för att vinna deras förtroende och få sjömännen att vända tillbaka till Sir Lawrence. Det bestämdes att en av islänningarna skulle lotsa skeppet in mot Hafnarfjörður, dit man anlände lördagen den 29 augusti 1772.

Solander gav sig genast iland för att söka upp Islands högste ämbetsman, stiftsamtmannen på Bessastaðir, vilket idag är residens för Islands president. Stiftsamtmannen var en norрман vid namn Lauritz Thodal och han hade i omgångar under 1750-talet varit posterad i Stockholm. Solander träffade även amtmannen, islänningen Ólafur Stephensen, som hade sitt boställe på Sviðholt i närheten av Bessastaðir.

Solander blev mycket väl mottagen av de båda ämbetsmännen och han utlovades generöst allt stöd till expeditionen. Tillstånd gavs för Sir Lawrence att föras längre in i den skyddade viken. Ett sådant tillstånd krävdes eftersom utländska skepp var förbjudna att ankra upp av det danska handelsmonopolet.

De norska och isländska värdarna utlovade boende för expeditionen i ett av de danska köpmanshusen i Hafnarfjörður. Flytten fick vänta till måndagen. Den 30 augusti var en söndag och man deltog i mässan i den äldre kyrkan i Bessastaðir. Gudstjänsten hölls på isländska men svenskarna konstaterade att "...vi förstogo mera af Isländskan än vi förmodade". Det har på goda grunder antagits att såväl prästsonen Daniel Solander som Uno von Troil ska ha känt stark samhörighet med den lutheranska församlingen.

Efter mässan bjöds sällskapet på dansk middag hos stiftsamtmannen på Bessastaðir. Han förevisade också en av de få köksträdgårdarna på Island. Den var väl skyddad och omfattade kål, kålrötter och andra grönsaker. Dessutom bedrev han en försöksodling av vete, korn och råg.

På måndagen flyttade man in i köpmanshuset. Smör, mjölk, kråkbär och blåbär inhandlades hos lokalbefolkningen. Den franske kocken tillagade måltider och blåsorkestern underhöll. Det var en upplevelse att bli inbjuden till dessa mottagningar, där även viner serverades.



John Clevely den yngre dokumenterade expeditionen i en större samling teckningar. Detta är en interiör från boendet i det danska köpmanshuset i Hafnarfjörður. Mannen sittande på en stol till höger, bredvid hunden, kan antas vara Daniel Solander. Utseendet och klädseln överensstämmer med samtida beskrivningar. Publicerad med tillstånd av Linnean Society of London (EP/34).

Solander dokumenterade växter runt Hafnarfjörður och upprättade ett utkast till en *Flora Islandica*, med skrivhjälp av Backstrom. Däri ingick Fjällsippa (*Dryas octopetala*), vilket är Islands nationalblomma och dessutom Lapplands landskapsblomma. Vidare dokumenterade han bl.a. Tuvbräcka (*Saxifraga cespitosa*), Fjällglim (*Silene acaulis*), Blåbär (*Vaccinium myrtillus*), Vattenklöver (*Menyanthes trifoliata*), Hällebräken (*Woodsia ilvensis*), Trådnate (*Potamogeton filiformis*) och Rundsileshår (*Drosera rotundifolia*).

Solander, von Troil, Banks och Lind besökte landsfogden Skúli Magnússon på ön Viðey, där man köpte ejerdun. Dessutom besökte man Reykjavik, där vadmalstillverkningen studerades och det dåvarande tukthuset besöktes. Där har Islands statsminister idag sitt kontor. Troil noterade att det fanns en grupp normmän i Reykjavik: ”Af de 7 norbaggarne som hitkommit för at lära dem fiska och segla bo 3 här. Men isländarena taga ej notice af dem.”

Först den 17 september var man redo att lämna Hafnarfjörður för att inleda färden mot det huvudsakliga målet, det eldsprutande berget Hekla. På vägen stannade man vid den lilla gården Heiðarbær vid sjön þingvallavatn. Färden gick vidare till sjön Laugarvatn, vilken von Troil fann förtrollande. Här tillredde man såväl fisk som lamm direkt i de varma källorna, även om islänningarna själva tyckte att det gav maten en smak av svavel.

Man övernattade i Múli, varifrån man på avstånd kunde skönja Geysir. I gryningen den 21 september red sällskapet till Geysir, som imponerade stort på samtliga. Von Troil beskrev det största ”vattusprång” som existerar med 40 till 50 varma källor. Noggranna observationer gjordes och Solander botaniserade. Här fann han bl.a. Rödplister (*Lamium purpureum*).

Den 22 september fortsatte man till det gamla biskopssätet i Skálholt. Här mötte man biskop Finnur Jónsson, som vid samma tid gav ut den första volymen i det stora historiska verket om Islands kyrka, *Historia Ecclesiastica Islandiae*. Biskopen och Solander engagerade sig i en nära dialog och Solander fick i gåva en fin samling fossiler och mineraler från området. Rektorn för katedralskolan och Solander fann också varandra, bl.a. i grammatiska diskussioner om verser på latin. Under denna del av expeditionen gjorde Solander inga nya botaniska upptäckter, utöver dem han redan dokumenterat i Hafnarfjörður.

Expeditionen färjades över floden Hvítá och floden Þjórsá den 23 september. Sent på kvällen nådde de fram till Skarð, där de tillbringade natten i kyrkan.

Slutligen nådde man fram till Gráfell, ett berg väst om Hekla, där man slog läger. Här dokumenterade Solander olika arter av alpint gräs som han tidigare inte funnit på Island.



Målning av John Cleveley the Younger (1772), 'View of a mountain, near Hekla with a view of a travelling caravan'. Den andre mannen från vänster i den främre raden torde vara Daniel Solander. Han beskrevs av sin samtid: "As a short and stout man with small eyes, a jovial face and fair complexion. Although a careless dresser, he had a peculiar liking for bright waistcoats." Mannen längst till höger i brun rock har antagits vara Banks. Von Troil ingår också i gruppen. Publicerad med tillstånd av The British Library BL Add MS. 15511, f.48.

Bestigningen av Hekla inleddes den 25 september av Solander, Banks, von Troil, ytterligare två briter och en isländsk vägvisare vilken vi tyvärr inte vet namnet på. Det visade sig bli mycket krävande. De slogs nästan till marken av den kraftiga blåsten. Kläder och hår frös till is. Solander stannade vid en lägre avsats och nådde inte toppen. Kanske kände han fortfarande av sviterna av den malaria och dysenteri han ådragit sig ett par år tidigare under expeditionen till Söderhavet.

Återfärden från Hekla till Hafnarfjörður tog tre dygn. Man övernattade bl.a. på Hraungerði prästgård, där det bjöds på traditionell gröt av Islandslav (*Cetraria islandica*). Sällskapet anlände till Hafnarfjörður den 28 september efter att ha tillryggalagt ca 30 svenska mil på hästryggen.

Nu vidtog någon veckas umgänge och avskedsvisiter. Solander fortsatte att agera länk till värdarna. En inbjudan till stiftsamtmannen finns bevarad och formulerades av Solander på svenska: "Herr B. presenterar sin vördsamma hälsning till Hr Stiftsamtmän Thodal och beder att få den äran av Hr Stiftsamtmans och bägge Fröknarnes Sällskap at spisa middag i Hafnafjords köpmanshus, nästkommade Lördag. Hr Banks också ber Hr Stiftsamtmän hålla till godo litet engelsk Porter och få engelska Skinkor."

Bjarni Pálsson, som tillsammans med Eggert Ólafsson redan tidigare hade bestigit Hekla, bjöd på middag i sitt ännu bevarade hus Nesstofa. Pálsson var landfysikus och apotekare. Von Troil beskrev middagen, där det efter önskan från gästerna serverades en isländsk meny: "Den goda Svenska vanan at börja med en sup, som var af rent odistileradt Danskt kornbrävin, följde vi äfven här, hvartil vi undfingo skorpor, ost och surt smör. Mitt på bordet stod en tallrick med sönderskuren torr fisk, och bestodo de öfrige rätterne af en god fårstek, kötsoppa med syra, och et fat laxöringar, samt bakelse. Vi åto rätt godt och väl, ehuru afgången ej blef stor på det sura smöret och torra fisken, hvilken vi ärsatte med en större portion bröd, än vanligt för en Isländare bestås. – men en så präktig måltid kunde ej vara utan desert, som bestod av hvalfiskkött och hafkall. Det kokas, saltas el. vintorkas, ser nästan ut som härskt fläsk och smakar så fränt, at en liten bit där af körde oss från bordet innan vi sjelfve tänckt."

Utöver middagen visade Solander stort intresse för Pálssons herbarium och dokumenterade därifrån hela 26 arter för sin egen *Flora Islandica*.

Utöver sällskapslivet köpte Solander, Banks och von Troil in böcker och avskrifter av äldre manuskript. Växter och geologiskt material sorterades. John Cleveley den yngre fortsatte med sina landskapsmålningar men avporträtterade även de vackra klädedräkterna. Ett av de mer kända porträtten visar Sigríður Magnúsdóttir, fru till amtsmannen, där hon står klädd i en färgrik och fint mönstrad bröllopsdräkt. Flera dräkter inköptes också av Banks.

Man lämnade Island den 9 oktober. På hemvägen besökte man Orkneyöarna. Banks och Solander avreste från Edinburgh till London, medan von Troil

fortsatte resan söderut ombord på Sir Lawrence. Efter en tid av umgänge i London var det tid att ta avsked. Von Troil återvände till Sverige och kom genom Islandsresan att uppmärksammas av Gustaf III. Det ledde till en karriär som senare kröntes med en utnämning till ärkebiskop. Banks och Solander återupptog arbetet med samlingarna i London. Deras djupa vänskap varade livet ut, men Islandsexpeditionen var den sista de genomförde tillsammans. Solander avled hastigt i en hjärnblödning 1782, endast 49 år gammal. Banks sörjde djupt och i ett brev till en vän i Sverige skrev han: "The botanical work, with which I am now occupied, is drawing near to and end. Solander's name will appear on the title page beside mine, since everything was written through our combined labour. While he was alive, hardly a single sentence was written while we were not together."

Islandsexpeditionen kom inte att avsätta några starkt bestående naturvetenskapliga avtryck. Manuskriptet till Solanders *Flora Islandica* ligger ännu opublicerat i London. Däremot fick expeditionen konsekvenser för den brittiska synen på Island, med Banks som en viktig länk.

Utan tvekan präglades expeditionen i stor utsträckning av mötet mellan nordbor. I själva verket byggde Islandsvistelsens framgång i stor utsträckning på denna språkliga, historiska och kulturella nordiska gemenskap. Uno von Troil konstaterade att "...hafva vi at tacka den berömde Snorre Sturleson, för det första ljus i vår Svenska Historia."

I det utförliga förordet till 1933 års svenska utgåva av von Troils Brev om Island konstateras att mötena mellan svenskar, islänningar, danskar och norrmän under 1772 års expedition bör ses i ljuset av en då framväxande insikt om – och känsla för – mellanfolklig samhörighet mellan de nordiska folken. "En gynnsammare ort för nordisk förbrödning än Island kunde då likaväl som nu knappast tänkas. De engelska herrarnas närvaro behövde knappast hindra – svenska tjänstgjorde som en förbindelselänk under hela det isländska besöket...".

Linnélärjungen Daniel Solander var utan tvekan den främste forskaren ombord på såväl Endeavour som på Sir Lawrence. Genom honom länkades Island till ett unikt internationellt nätverk av naturvetenskapliga apostlar.

Uno von Troil förmedlade ett svenskt perspektiv på Island genom sin *Bref rörande en resa till Island*, vilken gavs ut 1777. En svensk läsekrets fick då för första gången på allvar lära känna detta, det mest geografiskt avlägsna av de nordiska broderfolken. Boken fick ett gott mottagande i Sverige och stärkte intresset för det då i allmänhet okända Island.

Det stannade inte där. Under därpå kommande år fick von Troils beskrivning av Island ett stort samtida genomslag i Europa. Verket publicerades på tyska 1778 och 1780 utkom det på engelska, med fyra upplagor under tre år. En fransk översättning gavs ut 1781 och en holländsk 1784. På isländska utkom boken 1961 i en rikt illustrerad upplaga i översättning av Haraldur Sigurðsson.

Tillsammans bidrog Daniel Solander och Uno von Troil starkt till Islandsexpeditionen. Kombinationen av gemenskapen mellan Island och Sverige, de två männens nyfikna, sociala karaktärer och deras unika kunnande var av avgörande betydelse.



Solander 250: Bréf frá Íslandi

Konstutställningen Solander 250: Bréf frá Íslandi är producerad av Íslensk Grafík med deltagande av tio lokala konstnärer och i samarbete med Sveriges ambassad i Reykjavík. Konstnärerna har inbjudits att reflektera över Solander och expeditionen till Island 1772. Utställningen kommer att turnera runt Island under 18 månader.

Sommaren 2022 inleds ett 18 månader långt landsomfattande 250-årsfirande av expeditionen till Island på temat *Solander 250 – Bréf frá Íslandi*. Sveriges ambassad i Reykjavík har initierat ett stort svensk-isländskt projekt tillsammans med ett 30-tal samarbetspartners på Island.

Projektet tar avstamp i ett historiskt skeende för att fortsätta en flera sekler lång och fortsatt pågående dialog mellan Island och Sverige om vår gemensamma dåtid, nutid och framtid. Ett samtal mellan goda vänner om historia, klimat, natur och kultur. Det är direkt länkat till antropocen. Island sänder Sverige och omvärlden ett *Bréf frá Íslandi*. Solander och von Troil hade säkerligen uppskattat att få göra detta gemensamma avtryck i framtiden.

Litteratur

- Uno von Troil: *Brev om Island*. Samfundet Sverige – Island. Lars Hökerbergs Förlag 1933.
- Christian Gisselquist och Per Tingbrand (red): *Daniel Solander 1733 – 1782 Naturvetenskapsman och världsomseglare*. Piteå kommuns kulturnämnd 1983.
- Edward Duyker & Per Tingbrand: *Daniel Solander Collected Correspondence 1733 – 1782*. Melbourne University Press 1995.
- Edward Duyker: *Nature's Argonaut Daniel Solander 1733 – 1782*. Melbourne University Press 1998.
- Per Tingbrand: *Med Daniel Solander till Island*. Piteå SS Sjörolla 2001.
- Alexandru Lefter: *Island – det andra och detsamma*. Uppsala universitet 2015.
- Anna Agnarsdóttir: *Sir Joseph Banks, Iceland and the North Atlantic 1772 – 1820/ Journals, Letters and Documents*. Hakluyt Society 2016.
- Steingrímur Jónsson: *Uno von Troils Islandica i Linköpings stiftsbibliotek*. Linköpings stadsbibliotek 2018.
- Pär Ahlberger: *Daniel Solander och det förlorade paradiset*. Piteå museums årsskrift 2019.
- Pär Ahlberger: *An Apostle of Daniel Solander*. iMagazine. IK Foundation 2021.

ANDERS AHNLIID

ÖKAD HANDEL FÖR ÖKAD NORDISK INTEGRATION

De nordiska länderna bör lägga in en högre växel för att vässa sitt samarbete på handelsområdet. Det menar Kommerskollegium, Sveriges myndighet för utrikeshandel, EU:s inre marknad och handelspolitik. I en ny rapport framför man fem förslag på vad som bör göras. De presenteras och kommenteras i denna artikel av Anders Ahnliid, myndighetens generaldirektör.

Frågan har aktualiserats efter att de nordiska regeringscheferna fastslog visionen att Norden ska vara världens mest hållbara och integrerade region år 2030. Den är dessutom aktuell efter coronapandemin, som hanterades på olika sätt av de nordiska länderna.

I ett historiskt perspektiv har flera förslag och planer på fördjupad nordisk integration presenterats alltsedan andra världskriget. Några initiativ har stött på patrull, andra har genomförts, ofta i ljuset av säkerhetspolitiska förutsättningar och förändringar.

Sedan Finlands och Sverige inträde i EU utgör de fyra friheterna på EU:s inre marknad basen för den nordiska ekonomiska integrationen genom handel eftersom Norge och Island är anslutna till merparten av den inre marknaden via EES-avtalet. För Norge och Island gäller särskilda regler för handeln med jordbruksprodukter, livsmedel och fisk.

Det nordiska samarbetet högt på agendan

Om vi lämnar den historiska tillbakablicken kan vi konstatera att svårigheterna i världshandeln, det försämrade säkerhetspolitiska läget, försvagningen av EU genom Brexit samt Polens och Ungerns ringaktning av rättsstatens principer åter har ökat intresset för det nordiska samarbetet.

2019 fastslog de nordiska regeringscheferna visionen att Norden ska vara världens mest hållbara och integrerade region år 2030. Coronapandemin utgjorde ett rejält avbräck för dessa ambitioner. Icke-koordinerade beslut om smittskydd och gränsstängningar blottade betydande brister i det nordiska samarbetet.

När de nordiska beslutsfattarna 2022 såg fram emot att lägga coronadebaclet bakom sig och gå vidare ändrade Putins anfallskrig mot Ukraina på nytt förutsättningarna för det nordiska samarbetet. Det gäller framför allt säkerhetspolitiskt, men också ekonomiskt, med ökad inflation som ett betydande orosmoln.

Utifrån det förändrade läget finns det skäl att fråga sig om de förutsättningar som sätts upp av EU:s inre marknad för handel och investeringar mellan de nordiska länderna är tillräckliga. Eller kan mer göras för att ytterligare förbättra den nordiska integrationen genom handel, och därmed också stärka Norden ekonomiskt?

Mot bakgrund av behovet att återupprätta tilltron till det nordiska samarbetet och för att komma närmare frågans svar fick Kommerskollegium i uppdrag av Sveriges regering att undersöka förutsättningarna för fördjupad nordisk integration för handel med varor och tjänster inom de områden Kommerskollegium ansvarar för på den inre marknaden. Rapporten *Stronger Integration and Enhanced Free Movement in the Nordic Region* överlämnades till regeringen vid årsskiftet.

Fem förslag

Rapporten omfattar fem förslag, ett horisontellt och fyra mer specifika. Det horisontella förslaget handlar om vikten av att de nordiska länderna genomför EU-regler på ett så likformigt sätt som möjligt. Detta för att undanröja friktion vid transaktioner över nationsgränser. Former för detta har diskuterats allt sedan Finland och Sverige blev medlemmar av EU 1995.

Det senaste försöket gjordes av det finländska ordförandeskapet i Nordiska ministerrådet 2016. Bland annat föreslogs samverkan för att centrala regler i EU:s då nyligen antagna dataskyddsreglering (General Data Protection Regulation, GDPR) skulle genomföras så likartat som möjligt.

Efterföljande ordförandeskap har emellertid inte fört detta arbetssätt vidare. Om inte förr bör Sverige under sitt ordförandeskap i ministerrådet 2024 verka för att rådet följer det finländska exemplet genom att upprätta en lista över sådana EU-regler som bör genomföras efter operativt samråd mellan de nordiska länderna. Därefter bör sådant samråd självfallet också genomföras.

De mer specifika förslagen rör dessa fyra områden:

1. *Utökat samarbete om ömsesidigt erkännande.* Det första förslaget gäller hur den EU-rättsliga principen om ömsesidigt erkännande bör användas i Norden. Principen tillämpas i situationer där en medlemsstat har infört nationella krav som inte är harmoniserade inom EU. Den innebär att en vara som är godkänd i ett medlemsland ska kunna säljas också i andra medlemsländer. Det finns en möjlighet för ett begränsat antal medlemsländer att komma överens om att ömsesidigt erkänna identifierade varor för fri cirkulation på sina territorier.

Inspiration kan hämtas från andra samarbeten inom EU. Till exempel har Belgien, Frankrike och Italien ömsesidigt erkänt tillsatser till vegetabiliska kosttillskott för cirkulation i sina länder på ett sätt som fördjupar integrationen

mellan de tre länderna. Det finns inget som hindrar att de nordiska länderna går samma väg om man kan hitta varor för vilka denna typ av integration är möjlig.

Ett arbete som pågår inom de ansvariga nordiska myndigheterna är att förbättra förutsättningarna för gränsöverskridande handel med byggprodukter. Samtidigt arbetas det inom EU för att minimera hinder för handel med byggmaterial. De nordiska insatserna på detta område är viktiga och bör ges fortsatt prioritet. Dessutom bör de nordiska länderna tillsammans utreda om det finns andra varor för vilka insatser för ömsesidigt erkännande skulle kunna fördjupa integrationen i Norden.

2. *Nordisk standard där europeisk eller internationell inte är möjlig.* Ett annat område där de nordiska länderna skulle kunna förbättra integrationen är standardisering av varor och tjänster.

Gemensamma standarder gör att företag slipper anpassa sina produkter till olika krav på olika marknader. En produkt kan därmed marknadsföras i flera länder enligt samma standard. Standarder kan förstås också underlätta i konsumentleden. De blir mest effektiva om de införs på en så hög nivå som möjligt. Allra bäst är det om de får global täckning. De nordiska standardiseringsorganisationerna och andra aktörer är aktivt engagerade i standardisering på EU-nivå och globalt.

Men standardisering kan också ske i begränsade grupper av länder, som de nordiska. Ett sådant exempel är så kallade INSTA-standarder (Internordic Standards). Sådana har till exempel utvecklats inom brandskydd och för bärighet i snötyngda takkonstruktioner. Den senare har nu blivit en europeisk standard, som förhoppningsvis underlättar för byggföretag att leverera huskonstruktioner över nationsgränser. De nordiska länderna har också tagit fram en gemensam standard för bestämning av kvalitet på städtjänster, vilken underlättar för städföretag att verka i mer än ett nordiskt land. Dessutom har Norden genom samarbete mellan branschorganisationer framgångsrikt utvecklat informella standarder för avfallshantering och återvinning.

Det redan goda nordiska samarbetet i EU:s standardiseringsarbete och i de internationella standardiseringsorganen kan vässas ytterligare. De nordiska standardiseringsorganisationerna och andra relevanta aktörer bör slå sina kloka huvuden ihop för att se om det finns andra varor eller tjänster där Norden skulle kunna gå före och upprätta standarder till gagn för nordiskt näringsliv, som sedan kan överföras till europeisk nivå och kanske till och med globalt.

3. *Enhetlig tolkning och genomförande av EU:s tjänstedirektiv.* Den nordiska integrationen för handel med tjänster bör också förbättras. Även om Kommerskollegium inte granskat yrkeskvalifikationer i denna rapport, kan konstateras att det återstår en hel del att göra för de nordiska länderna vad gäller att erkänna varandras krav på yrkeskvalifikationer med utgångspunkt från gällande EU-regler.

EU:s tjänstedirektiv utgör sedan 2009 det huvudsakliga regelverket för handeln med tjänster på EU:s inre marknad. Transparens är en viktig grundsten för tjänstedirektivet. De nordiska länderna följer dock inte direktivets krav på anmälan av nya regler som påverkar handeln med tjänster på samma sätt. Medan Sverige varje år lämnar ett förhållandevis stort antal anmälningar gjorde Finland sin första och hittills enda i slutet av 2021. En mer likvärdig syn på hur anmälningar ska genomföras skulle kunna minska risken för att handelshinder uppstår mellan de nordiska länderna.

De nordiska länderna borde intensifiera samarbetet mellan de tjänstemän som ansvarar för tjänstehandelsdirektivet för att identifiera och undanröja handelshinder i största möjliga utsträckning. Därvid bör samsyn skapas om kriterierna för anmälan av regler som påverkar handeln med tjänster.

4. *Ökat samarbete genom Solvit.* Vidare kan de så kallade Solvit-funktionerna förbättra samarbetet sinsemellan ytterligare. Solvit är en gratis-tjänst som syftar till att hjälpa medborgare och företag i varje EU-land, samt Island och Norge, att lösa problem som uppstår vid nyttjandet av de fyra friheterna på EU:s inre marknad.

Ett konkret exempel på hur Solvit har löst handelshinder är när företaget Rönnbäcks fisk i Pajala för några år sedan förbjöds att sälja fisk från sin fiskbil i Finland. De finska myndigheterna ansåg att fiskförsäljning endast kunde tillåtas från företag som var etablerade i Finland. Efter ingripande från de svenska och finska Solvit-funktionerna ändrade Finland sin reglering och Rönnbäcks fick sälja sin fisk även på andra sidan gränsen.

18 procent av alla fall som inkom till den svenska Solvit-funktionen 2020 gällde andra nordiska länder. I Danmark var motsvarande siffra 24 procent, i Norge 19 och i Finland 11 procent. Solvit-centren samarbetar redan, men det finns skäl att intensifiera detta samarbete ytterligare.

Samarbetet mellan Solvit-centren och Nordiska ministerrådets Gränshinder-råd skulle också kunna förbättras genom regelbundna möten och utbyte av information. I detta sammanhang spelar även samarbete mellan Solvit-centren och de tre gränsregionala informationstjänsterna, Nordkalottens Gränstjänst, Grensetjänsten och Öresunddirekt en viktig roll.

* * *

De ovannämnda förslagen kan synas vara tekniska och begränsade till samarbete mellan ansvariga tjänstemän. Inte desto mindre bör de kunna genomföras i enlighet med de regler som gäller på EU:s inre marknad. Men för att så skall ske måste arbetet bedrivas långsiktigt och prioriteras i de nordiska huvudstäderna. Resurser måste skjutas till. Arbetet bör redovisas för Europeiska kommissionen i Bryssel. Ett ändamålsenligt och bättre integrerat Norden bör kunna utgöra ett mönster för andra medlemsländer i EU att följa.

NT-INTERVJUN

SELVMORD ER EN KOLLEKTIV SORG I GRØNLAND

Samtale med Niviaq Korneliussen, Nordisk Råds Litteraturprisvinder 2021

Foto: Simone Lilmoes



Niviaq Korneliussen.

Den grønlandske forfatter, Niviaq Korneliussen, sætter i en barsk fortælling fokus på et af Grønlands mest alvorlige problemer, at så mange unge vælger døden for egen hånd. For sin roman *Blomsterdalen* fik hun Nordisk Råds Litteraturpris 2021.

Marianne Krogh Andersen interviewer prisvinderen.

For første gang nogensinde modtog en grønlandsk forfatter en stor international pris, da Niviaq Korneliussen i 2021 blev hædret med Nordisk Råds Litteraturpris på 350.000 kroner for sin roman *Blomsterdalen*. Den 32-årige forfatter var dybt rørt, da hun takkede for prisen i Skuespilhuset i København.

Ikke blot for Niviaq Korneliussen som forfatter, men for hele Grønland er hædersprisen af stor værdi. Det litterære miljø på verdens største ø er ganske lille. Der er få aktive forfattere, og ikke – som i Island og på Færøerne – nogen særlig lang tradition for litteratur i Grønland. Det er kun godt 100 år siden, at den første roman på grønlandsk udkom.

Samtidig med at prisen er en opmuntring til det litterære miljø i Grønland, sætter tildelingen også fokus på et af Grønlands mest alvorlige problemer: selvmord.

”Det er historisk, et stort øjeblik for grønlandsk litteratur. For det er første gang nogensinde, at Nordisk Råds Litteraturpris går til Grønland. Det er kæmpestort. Det betyder så meget at få den anerkendelse for mig personligt. Men også for Grønland,” sagde Niviaq Korneliussen efter prisoverrækkelsen.

”Jeg håber, at min bog og prisen vil være med til at skabe opmærksomhed om selvmord. Vi har desværre en selvmordskultur i Grønland. Og et system, der ikke hjælper de unge. Derfor mister vi dem,” sagde forfatteren.

Niviaq Korneliussens dybt personlige takketale berørte de forsamlede i Skuespilhuset og fik mange til at fælde en tåre. Talen var tilegnet ”unge grønlandere på 20, 15 og 12 år, som går med tanker om selvmord”:

”Jeg forsøgte at skrive en tale til mit lands ledere. Det opgav jeg. For det er som at ramme en mur. Vi har et system, som svigter jer gang på gang. Den

her tale er til jer, som finder styrke i at leve en ekstra dag. Til jer, som politimanden og lægen ikke længere tror på. Til jer, som har lyst til at leve, men ikke længere kan. Undskyld på vegne af alle de voksne, som er ansvarlige.”

Demonstration mod selvmord

Efter takketalen uddybede Niviaq Korneliussen sin kritik:

”Vi har den højeste selvmordsrate i verden. Vi har haft det samme problem i 40 år. Det er integreret i samfundet. Det er en slags kollektiv sorg. Man føler sig handlingslammet. Man bliver immun over for selvmord på samme måde, som når man zapper rundt på fjernsynet og ser sultne børn. Selvmord er ikke noget, vi sætter spørgsmålstegn ved. Det gjorde jeg heller ikke selv, før jeg sad på sygehuset i Tasiilaq i Østgrønland sammen med to unge, som havde forsøgt selvmord, og jeg skulle være den voksne.

Det var unge mennesker, som jeg kun havde kendt i en uge. De unge havde ikke andre til at hjælpe sig end mig. Jeg vidste ikke, hvad jeg skulle gøre for at hjælpe dem.”

Niviaq Korneliussen holdt et skrivekursus i den lille østgrønlandske by Tasiilaq for otte unge og oplevede, at to af dem forsøgte at begå selvmord. Hun følte sig magtesløs og rasende over det svigt, som de unge blev udsat for, fordi ingen reelt hjalp dem. De triste oplevelser i Tasiilaq berørte hende inderligt.

Tilbage i hjembyen Nuuk satte Niviaq Korneliussen gang i en protestbevægelse, som fik stor opbakning. I 18 byer over hele Grønland demonstrerede tusindvis af mennesker mod selvmord og krævede politisk handling på én og samme dag i 2018.

Det blev den måske største politiske manifestation i Grønland. Apati blev afløst af protest. Helt almindelige grønlændere krævede handling over for det sørgelige problem: at en meget stor gruppe unge grønlændere finder livet så svært, at de ikke ønsker at leve.

Den folkelige protest var opmuntrende, men det politiske resultat skuffende.

”Det var lige som at snakke til luft. Der skete ikke noget. Politikerne reagerede ikke,” fortæller Niviaq Korneliussen.

Hun erkendte, at det eneste, der hjælper, er at tale direkte til de mennesker, det handler om. At appellere til medmenneskelig handling.

”Vær opmærksom på, hvordan du behandler din ven, din skolekammerat eller fætter. De unge sidder tit helt alene med de tunge tanker. De er blevet så vant til, at deres venner begår selvmord, at de er blevet immune,” siger Niviaq Korneliussen.

Skriveblokering

Den unge grønlandske forfatter mødte første gang selvmordet som 13-årig, da en jævnaldrende ven tog sit eget liv. Siden har hun talrige gange oplevet, at venner, fjernere bekendte, som regel unge, begår selvmord.

De dystre oplevelser i Tasiilaq, hvor to unge deltagere på Niviaq Korneliussens skrivekursus forsøgte selvmord, blev ved med at formørke hendes liv.

Oven i det befandt hun sig i en personlig krise, fordi hun efter succes med sin første roman fra 2014, *Homo Sapienne*, ikke kom ud af stedet som forfatter.

Hun havde skriveblokering. Den svære toer sad fast i tastaturet.

Efter debutromanen bragte det prestigefyldte litteraturmagasin, *The New Yorker*, et portræt af Niviaq Korneliussen og udnævnte hende til Grønlands "nye stjernesrud".

Artiklen satte gang i en lavine af udgivelser. Den eksperimenterende roman om unge i Nuuk, der er skrevet i talesprog, fyldt godt op med sms'er, i en blanding af dansk, grønlandsk og engelsk, blev udgivet i 14 lande. Med ét var den unge, ukendte grønlander blevet kendt i den litterære verden.

Men den næste roman kom ikke ud af stedet.

"Jeg skrev *Homo Sapienne* meget hurtigt. I løbet af en måneds tid. Men jeg havde ikke meget forstand på litteratur. Pludselig fik jeg succes og tusind henvendelser efter artiklen i *The New Yorker*.

Da jeg skulle skrive min næste bog, følte jeg, at jeg var nødt til at gøre noget af det samme, fordi jeg havde haft succes. Men så gik jeg selvfølgelig i stå. Det er umuligt at skrive ud fra andres ønsker og behov. Jeg var fuldstændig tom.

Efter mit ophold i Tasiilaq talte jeg med min redaktør på Gyldendal (da. forlag, red.). Det eneste, som optog mig, var selvmord. Det var selvfølgelig dét, jeg skulle skrive om, fandt jeg ud af. Jeg skubbede alle væk, familie og venner. Jeg lukkede mig inde i mit eget værelse og skrev og skrev.

Da jeg først kom i gang, gik det nemt. Jeg fandt min indre stemme," fortæller Niviaq Korneliussen.

Dyster roman

Med *Blomsterdalen* føler Niviaq Korneliussen, at hun får sit budskab ud.

Romanen er dystert. Den udspiller sig i Nuuk, Tasiilaq og Aarhus. Og handler om en ung grønlandsk kvinde, som tager til Danmark for at studere. Som Niviaq Korneliussen er den navnløse hovedperson lesbisk. Hun forelsker sig i kvinden Maliina, hvis kusine Gudrun begår selvmord i Tasiilaq. Hovedpersonen rejser til den østgrønlandske by for at støtte sin kæreste. Hun møder familien i dyb sorg efter selvmordet.

I romanen følger vi, hvordan de to unge kvinder forsøger at finde ud af, hvorfor Gudrun ikke har fået hjælp. Og hvad systemet i det hele taget gør for at hjælpe selvmordstruede. Overalt løber de panden mod en mur. Mest grelt på hospitalet, hvor lægen siger: ”Vi kan da ikke have huset fyldt med unge, der har slugt piller”.

Blomsterdalens hovedperson er en begavet, tilsyneladende psykisk velfungerende ung kvinde. Men hun slås med dystre tanker. Som romanen skrider frem, bliver hun mere og mere selvdestruktiv. *Blomsterdalen* er opdelt i 45 kapitler – ét for hvert årligt selvmord i Grønland. En mørk nedtælling til romanens tragiske slutning. Hvert kapitel indledes med et selvmord, som det kunne være foregået i det virkelige liv i Grønland:

”Dreng, 17 år, skud i et lagerhus”, ”Mand 32 år, hoppede ud fra femte sal”, ”Kvinde 25 år, hængning i kærestens lejlighed”, ”dreng, 14 år, skød sig i hovedet med en riffel i forældrenes kælder,” ”Mand 21 år, skar pulsåren over med et barberblad på sit kollegieværelse”.

Epidemi

Eksemplerne kunne være taget fra politiets triste statistik over selvmord i Grønland. Der bor kun 56.000 mennesker på verdens største ø. Men det årlige antal selvmord ligger på 40-45. I 2020 var der 41 selvmord. Politiet blev kaldt ud til 120 selvmordsforsøg og 1200 trusler om selvmord.

Modsat Danmark, hvor selvmord oftest rammer ældre, er det mest unge grønlændere, som begår selvmord eller forsøger på det.

”Det føles, som om det foregår alle steder i vores lille samfund, hvor alle kender alle. Det er som en epidemi. Men ingen gør noget ved det. Hele systemet svigter totalt,” siger Niviaq Korneliussen.

På spørgsmålet om hvad hun mere præcist mener med ”systemet”, svarer hun:

”Alle! Skoler, sundhedsvæsen, kommunen, selvstyret. Alle svigter. Det er et kæmpe problem. Tidligere var der en selvmordslinje, som kun havde åbent fra 7 til 9 om aftenen. Men efter demonstrationen mod selvmord blev en masse telefonlinjer samlet til én. Det er meget forvirrende, for krisetelefonen skifter hele tiden navn, og den har kun begrænset åbningstid. Der er intet sted, som unge kan ringe til, hvis de er fulde og selvmordstruede midt om natten.

De fleste hænger sig eller skyder sig. Folk bruger voldsomme, og desværre effektive metoder. Det er forskelligt fra Skandinavien, hvor selvmordere gemmer sig i deres hjem og sluger en masse piller. Når unge i Grønland bruger så voldsomme metoder til at begå selvmord – tit i fuld offentlighed – viser det, hvor desperate de er. Se, jeg har det ad helvede til!”

Rejsende forfatterskole

Niviaq Korneliussen efterlyser professionel hjælp til de unge selvmordstruede.

”Familien er vigtig. Men hvis ens forældre er lige så beskadiget som en selv, er der ikke meget hjælp at hente. Der er penge nok i systemet. De skal bare bruges rigtigt. Man kan have en masse undskyldninger og lave en masse flotte strategiplaner. Det vigtige er, at der er hjælp at hente med det samme. I Danmark kan selvmordstruede få hjælp i løbet af 24 timer. Det burde vi også kunne få her i Grønland. Især når vi ved, at pårørende til mennesker, som har begået selvmord, har 50 procent større chance for selv at tage livet af sig, så er det ekstra vigtigt med professionel hjælp. Og det skal være over en længere periode, ikke kun en enkelt samtale.”

Niviaq Korneliussen yder sit personlige bidrag til at give unge en mening med tilværelse og en vej væk fra dystre tanker. Hun har etableret en rejsende forfatterskole, hvor hun sammen med en kollega, holder kurser for unge i at skrive.

”Jeg prøver at få kontakt med ikke-privilegerede unge for at lære dem at skrive. Jeg snakkede meget med unge i Tasiilaq og kom helt tæt på. De er som åbne bøger og har stor tillid. Mange skriver rigtig flot,” fortæller hun.

Tryk opvækst

Den unge grønlandske forfatter er ikke vokset op i et litterært miljø. Hun siger selv, at hun ikke har læst særligt meget litteratur. Hun blev født i 1990 i Nuuk, men voksede op i det allersydligste Grønland i den lille by Nanortalik.

Hun voksede op i en ”tryk” familie, fortæller hun. Faderen var skoleinspektør og moderen ansat som kontorassistent i retsvæsenet.

Opindeligt studerede Niviaq Korneliussen samfundsfag på universitetet i Nuuk, Ilisimatusarfik. Senere rejste hun til Danmark for at studere psykologi på Aarhus Universitet, men gjorde ikke studierne færdig.

Hun skriver både på grønlandsk og dansk og er lige hjemmefant på begge sprog. Hun har også skrevet teaterstykket, *Den grønlandske Mand*, som turnerede i både Grønland og Danmark, og modtog flere hæderspriser.

Debutromanen, *Homo Sapienne*, blev udgivet på det lille grønlandske forlag Milik Publishing i Nuuk. Og den eksperimenterende roman blev en succes i Grønland, hvor der ellers ikke er et særligt stort læselystent publikum.

Lys og ømhed

Blomsterdalen har fået titel efter et smukt naturområde af samme navn uden for den østgrønlandske by Tasiilaq, hvor kirkegården ligger, og nogle af romanens centrale scener udspiller sig. Romanen blev udgivet på dansk af Gyldendal og på grønlandsk af forlaget Milik Publishing med titlen *Naasuliardarpi*.

”Det er stærk kunst, der vil leve”, som juryen bag Nordisk Råds Litteraturpris skriver i sin begrundelse for at tildele Niviaq Korneliussens prisen. Det er ifølge juryen ”et stærkt rørende værk, som giver indblik i grønlændernes liv i dag og de traumer, der sætter spor i hverdagslivet. Det er en smuk, men også smertelig rå fortælling. Døden for egen hånd er hele tiden den unge hovedpersons ledsager, men på trods af dette mørke stråler romanens kærlighedsspor af lys og ømhed”.

Niviaq Korneliussen selv er stolt over *Blomsterdalen*.

”Det var hårdt at skrive den. Men det er en bog, jeg kan stå inde for.”

Hvad hendes næste projekt bliver, vil forfatteren ikke ud med.

”Én ting er sikkert. Jeg skal ikke vente fem år igen på min næste bog. Jeg vil ikke have skriveblokering igen. Det er virkelig psykisk hårdt, når det tager så lang tid at skrive en roman.

Jeg er ikke en forfatter, som skriver hver dag. Jeg har så mange andre projekter, f.eks. oversættelser. Jeg skal jo have noget at leve af.

For at skrive godt, skal jeg være inspireret. Jeg skal helst være lidt vanvittig i hovedet. Så går det stærkt.”

Marianne Krogh Andersen

FÖR EGEN RÄKNING

NORDISKT SAMARBETE I EU: UTMANINGAR OCH MÖJLIGHETER

Foto: Kalle Lahtinen



Matilda af Hällström

Det nordiska samarbetet kring EU-frågor borde fokusera på ärenden som påverkar det nordiska samarbetet och dess förutsättningar. Det framhåller Matilda af Hällström som var Nordiska rådets första och hittills enda representant med stationering i Bryssel 2017-2019. I dag arbetar af Hällström som EU- och utrikespolitisk rådgivare för Samlingspartiet i Finland. Hon är även doktorand vid Helsingfors Universitets Centrum för Nordenstudier.

Att Norden är en europeisk region råder det inget tvivel om. Geografiskt, politiskt och även kulturellt är de nordiska länderna starkt förankrade i den europeiska referensramen. Med lika stor säkerhet kan man konstatera att Norden och i synnerhet det nordiska samarbetet har ett minst sagt komplicerat förhållande till Europeiska unionen (EU).

Intresset för att inkorporera den europeiska integrationen som en del av det nordiska samarbetet var som högst på slutet av 1980-talet och i början av 1990-talet. Debatten gick het i Nordiska rådet som flera gånger samman kallades till extrasessioner för att diskutera Nordens förhållande till Europa. Många ambitiösa idéer presenterades, bland annat att de nordiska länderna gemensamt skulle ansöka om EU-medlemskap. Nordiska rådet behandlade även flera medlemsförslag om att etablera ett nordiskt kontor i Bryssel men idén fick inte tillräckligt med stöd.

Diskussionen gällande Norden och EU dog ut men återuppstod på 2010-talet i samband med ett ökat intresse för nordiskt samarbete, i synnerhet för svarssamarbetet. År 2016 beslutade Nordiska rådet om att etablera ett kontor i Bryssel. Den ursprungliga tanken var att det skulle vara Nordiska rådets och Nordiska ministerrådets gemensamma kontor men Ministerrådet drog sig ur processen. Därmed uppstod Nordiska rådets kontor som bestod av en tjänsteman. Jag var den första tjänstemannen att rekryteras och jag innehade tjänsten i knappa två år varefter en efterträdare rekryterades. Min efterträdare blev inte placerad i Bryssel, utan fick tjänst som EU-rådgivare på Nordiska rådets sekretariat i Köpenhamn. Härnedan följer några reflektioner samt rekommendationer gällande det nordiska EU-samarbetet på basen av mina erfarenheter.

Norden och den europeiska integrationen

Premisserna för det nordiska EU-samarbetet är välbekanta: samtliga nordiska länder är inte EU-medlemmar och även de nordiska EU-medlemmarna, Finland, Sverige och Danmark, har grundläggande skillnader i deras respektive förhållande till europeisk integration. Finland har till exempel euron som valuta till skillnad från Sverige och Danmark. Danmark har flera undantag vad gäller gemenskapsrätten. Enligt förespråkarna för ett starkare Norden i EU är skillnaderna inte oöverkomliga. Det sägs att varje enskilt nordiskt land tjänar på en enad nordisk röst i EU och att det gäller även Norge och Island.

De nordiska länderna har traditionellt förhållit sig skeptiskt till europeisk integration. I Norge var skepticismen såpass stark att det ledde till ett tvåfaldigt nej i folkomröstningarna om medlemskap i EU. Under den tid Storbritannien var medlem i EU ställde sig ofta de nordiska länderna, speciellt Sverige och Danmark, bakom Storbritannien, som förhöll sig konstruktivt kritiskt till djupare integration. Med konstruktiv kritik menar man att länderna inte hade som syfte att underminera det europeiska projektet till skillnad från dagens EU-skeptiska länder (t.ex. Polen och Ungern). Under kalla kriget kunde Finland inte engagera sig i något djupare samarbete med EU/EEC, men har efter 1995 varit den mest ivriga nordiska EU-medlemmen och skiljer sig därmed från Sverige och Danmark.

För att förstå det nordiska samarbetet i EU-frågor måste man förstå skillnaden mellan officiellt och inofficiellt samarbete. Nordiska rådet och Nordiska ministerrådet representerar det officiella nordiska samarbetet. Med inofficiellt hänvisar man till samarbete som sker utanför ramarna för dessa nordiska samlingsinstitutioner. Ofta menar man då samarbete inom privata sektorn, mellan organisationer eller andra instanser. Likaså är det viktigt att notera att en del av det nordiska samarbetet sker på parlamentarisk eller statlig nivå men utanför Nordiska rådet och Nordiska ministerrådet (t.ex. försvarssamarbetet). Det nordiska EU-samarbetet tillfaller ofta denna kategori. Det officiella samarbetet har haft stora svårigheter att komma till skott med hur man behandlar EU-saker. Nordiska rådets beslut att etablera ett kontor i Bryssel var bland annat ett försök att stärka det institutionella och officiella nordiska EU-samarbetet.

Hur ser det ut i verkligheten?

Som Nordiska rådets tjänsteman i Bryssel hade jag möjlighet att iakttä och bekanta mig med det nordiska samarbetet i Bryssel. Samarbetet mellan de nordiska EU-medlemmarna har existerat sedan det finska och svenska EU-medlemskapet. Norge, som har den största nordiska representationen i Bryssel, har på många sätt försökt göra sig delaktig i samarbetet genom att förespråka nordiskt samarbete. Samarbetet är sakorienterat, pragmatiskt och

flexibelt. Det sker i form av diverse förmöten, kontakter mellan tjänstemän, EU-parlamentariker och ministrar både i Bryssel och i hemländerna. På grund av dess flexibla och pragmatiska natur har samarbetet inte begränsats till nordiska länder utan beroende på ärendet har andra EU-medlemmar inbegripits i samarbetet. Det slags samarbete står i kontrast till det oftast ganska långsamma och styva samarbetet inom de nordiska samarbetsinstitutionerna.

I Europaparlamentet sker det nordiska samarbetet närmast inom de politiska grupperna. Ledamöterna representerar först och främst sina politiska partier och inte sina respektive länder. Informellt samarbete hänger ofta på eldsjälar – också i Europaparlamentet. Svenska europaparlamentarikern Kent Johansson ordnade frukostmöten för de nordiska europaparlamentarikerna men när han slutade 2014 så avtog även dessa möten. Det finns alltså ingen etablerad praxis gällande nordiska sammanslutningar i Europaparlamentet. Bland dåvarande europaparlamentariker fanns det ett blygsamt intresse för att Nordiska rådet skulle ta över koordineringen av träffarna i fortsättningen. De nordiska nationella parlamenten, med undantag för Stortinget, visade på tjänstemannanivå varken stöd eller intresse för att låta Nordiska rådet ta ett ansvar för de nordiska sammanslutningarna i Europaparlamentet. Min tolkning är att varken europaparlamentarikerna eller de nationella parlamenten ville att rådet skulle ha en formell roll eller skapa mera byråkrati.

När det kommer till Europeiska unionens råd är situationen densamma: samarbetet är sakorienterat och flexibelt. Syftet med möten är att utbyta positioner men inte att fastställa gemensamma linjedragningar. Min uppfattning är att de ständiga representationerna förhåller sig kritiskt till tanken att Nordiska ministerrådet skulle närvara i Bryssel.

Under min tid i Bryssel var jag i stort sett tvungen att hitta på min egen arbetsbeskrivning. Jag delade upp mitt arbete i tre pelare: arbetet med Nordiska rådets utskott och presidium, internationellt samarbete och ”Norden i EU”. Under min tid tog alla utskott fram EU-prioriteringar, jag beredde EU-relaterade ärenden och informerade aktivt sekretariatet om aktuella EU-ärenden. Utskotten tog på mitt initiativ fram olika positionspapper och ordnade seminarier i Bryssel. Som en del av det internationella teamet förberedde jag internationella möten, höll kontakt med Beneluxparlamentet samt andra diverse uppgifter. Slutligen fungerade jag som allmän kontaktpunkt för det nordiska i Bryssel, tog emot besöksgrupper, arrangerade möten mellan nordiska aktörer och erbjöd expertis och vägledning om Nordiska rådet och nordiskt samarbete. Det fanns många olika förväntningar både på sekretariatnivå samt bland politikerna men utan en arbetsbeskrivning var det svårt att utvärdera arbetet.

Hur ska man gå vidare med det nordiska samarbetet i EU?

Det officiella nordiska samarbetet uppfattas ofta som styvt, gammalmodigt och som en ovälkommen gäst i nordiska EU-sammanhang. Nordiska rådets och Nordiska ministerrådets roll borde inte vara att koordinera det nordiska samarbetet i Bryssel eller att ta fram nordiska positioner i EU-frågor. Däremot ska de inte skygga iväg från EU-saker utan istället fokusera på ärenden som påverkar det nordiska samarbetet och dess förutsättningar. En potentiell närvaro i Bryssel kan bidra till Nordiska rådets och Nordiska ministerrådets behandling av dessa ärenden genom att erbjuda expertis, kontakter och koordinera träffar och evenemang samt fungera som allmän nordisk knypunkt.

Det måste finnas en gemensam uppfattning och gemensamma målsättningar om hur Nordiska rådet och Nordiska ministerrådet uppmärksammar EU-ärenden och den uppfattningen måste tas fram på politisk nivå. Ifall Nordiska rådet i fortsättningen ska ha ett kontor i Bryssel ska det återspegla en politisk vilja. Presidiet borde ta fram en tydlig arbetsbeskrivning på basen av de gemensamma målsättningarna. Dessutom måste man acceptera att en ensam tjänsteman inte kan åstadkomma "Norden i EU" utan för att det ska lyckas måste det politiska planet aktiveras. För att det ska fungera så smidigt som möjligt så borde Nordiska ministerrådet också vara representerat i Bryssel. Att öka mängden tjänstemän på sekretariatet utan ett politiskt beslut om vad man vill åstadkomma kan inte vara vägen framåt.

Nordiskarådet borde debattera och uppmärksamma större EU-linjedragningar och allmänpolitiska helheter. Det är inte ändamålsenligt att Nordiska rådet och Nordiska ministerrådet gräver ner sig i detaljerna av kommissionens lagförslag och tar ställning till dem. En aktuell politisk helhet är den pågående konferensen om EU:s framtid – ett tema som kunde debatteras på Nordiska rådets session.

För att främja det nordiska samarbetet i EU kan även åtgärder tas utanför det officiella nordiska samarbetet. Kontakter mellan de politiska grupperna i Nordiska rådet och Europaparlamentet bidrar till en starkare politisk dimension. Tjänstemän som på nationell nivå arbetar med EU-frågor är sällan tillräckligt inbegripna i det nordiska samarbetet eftersom det är andra tjänstemän som ansvarar för nordiska frågor. Kontakter mellan dessa tjänstemän på nationell nivå och på tvärs av landsgränserna skulle också på ett konkret sätt bidra till ökade synergier mellan det nordiska och europeiska.

Ifall Nordiska rådet och Nordiska ministerrådet i fortsättningen vill vara relevanta institutioner är det viktigt att en ordentlig diskussion med konkreta slutsatser förs gällande deras hanteringen av EU-frågor.

Matilda af Hällström

KRÖNIKA OM NORDISKT SAMARBETE

NORDEN OCH SÄKERHETSPOLITIKEN

Redan innan Finland och Sverige inträder som medlemmar i Nato har de facto den säkerhetspolitiska situationen förändrats. Det skedde i samband med att de båda ländernas ansökan lämnades in och inte bara USA, Kanada, Storbritannien, Nederländerna och Tyskland utan också de nordiska grannländerna Danmark, Norge och Island deklarerade att de vill bistå Finland och Sverige om de utsätts för angrepp redan innan de blivit medlemmar. Detta har minskat betydelsen av att Turkiets president Erdogan, enligt många mening motiverat av inrikespolitiska skäl inför ett närkommande val, försökt sätta käppar i hjulen för ett snabbt inträde i Nato för Finland och Sverige.

Strax efter det att Finland och Sverige lämnat in sina ansökningar om Natomedlemskap beslutade de danska väljarna i en folkomröstning att de danska förbehållen gentemot EU när det gäller försvarspolitik ska slopas. Det skedde med två tredjedelars majoritet. 66 procent av de röstberättigade deltog i omröstningen och hela 66,9 av dessa röstade ja till att Danmark, bland annat vid sidan om Finland och Sverige, fullt ut ska delta i EU:s samarbete på försvarsområdet.

Förutsättningarna för nordiskt samarbete inom detta område har kanske aldrig varit bättre.

Att Finland och Sverige valt Natomedlemskap beror på att de är överens med de 30 nuvarande medlemmarna om att Nato är den viktigaste försvarsgemenskapen i Europa, en gemenskap som dessutom inkluderar USA och Kanada samt det Storbritannien som lämnat EU. När det gäller bristande symmetri i det nordiska säkerhetsmönstret lär det bli mera ljus på Norges och Islands utanförskap i EU när Finland och Sverige väl vunnit inträde i den atlantiska alliansen.

Norge finns ofta med i den gemensamma utrikes- och säkerhetspolitik som EU kunnat ena sig om. Norge har medverkat i en rad av EU:s militära och civila krishanteringsinsatser, till exempel Operation Atalanta på kusten utanför Somalia. Norge har sedan 2006 avtal med EU om samarbete med EU:s försvarsbyrå (EDA). EU godkände ifjol USA:s och Norges deltagande i Pesco-projektet Militär rörlighet. Pesco är ett permanent strukturerat samarbete på försvarsområdet inom EU och projektet Militär rörlighet är en strategisk plattform som möjliggör snabba och smidiga förflyttningar av militär personal och militära resurser. Norge instämmer redan nu mer eller mindre regelmässigt när EU gör utrikespolitiska deklarationer och deltar fullt ut i sanktionspolitiken mot Ryssland.

Många uttalanden har gjorts om att förutsättningarna för nordiskt samarbete mycket påtagligt förbättras genom Finlands och Sveriges Natobeslut. Därtill ska sägas att Estland, Lettland och Litauen har stora förväntningar på vad Finlands och Sveriges beslut ska kunna medföra för säkerheten i hela Östersjöregionen. Estlands relativt unga veteranpolitiker och dito diplomat Jüri Luik, numera landets ambassadör och fasta representant vid Nato, sa vid den traditionella Lennart Meri-konferensen att "vi hoppar upp och ned samtidigt som vi försöker dölja hur glada vi är över de båda ländernas ansökningar om Natomedlemskap"!

Många i Nato, inte minst Norges och Sveriges nordiska och baltiska grannländer, har uttalat sig för att anslutningsprocessen ska gå snabbt. I skrivande stund finns, trots Erdogans agerande, förhoppningar om att ett välkomnande ska ske vid Natos toppmöte i slutet av juni. Om så skett vet måhända läsaren av denna text.

Det finns ingen anledning att invänta en upplösning av den fnurra på tråden i Natos anslutningsprocess som Erdogan orsakat innan nordiska länder omvärderar möjligheterna till fördjupat samarbete.

En som var tidigt ute i den diskussionen är Dag Henriksen, överstelöjtnant, professor och forskningsledare vid Norges Luftkrigsskola. Han pekar på att de nordiska länderna tillsammans förfogar över 250 stridsflygplan, 150 F35 i Danmark, Finland och Norge samt 100 JAS 39 Gripen i Sverige. "Det er en formidabel luftmilitær kapasitet", skriver Henriksen på hemsidan forsvarsforum.no, och tillägger:

"Det ville vært spektakulært dårlig utnyttelse av disse kampflyressursene, dersom vi lar de respektive lands luftforsvar få fokusere på sine avgrensede tradisjonelle militærstrategiske innsatsområder. Nøkkelen til økt fleksibilitet og kampkraft ligger i samarbeid på tvers av landegrensene. Med sin høyde, hastighet, rekkevidde og langtrekkende presisjonsvåpen vil en kunne kraftsamle hele Nordens kampflyflåte der det måtte behøves, på svært kort tid, før andre allierte aktører ankommer."

Samarbetet på flygvapenområdet är ett exempel på det ökade nordiska samarbete som de finländska och svenska medlemskapen kan medföra. Jag citerar därför Henriksen ytterligare:

"Å kunne utnytte hverandres baser, spre ressursene våre, gjøre de vesentlig mindre sårbare, for så å kraftsamle ved behov – vil øke Nordens samlede luftmilitære kampkraft vesentlig.

For å kunne hjelpe hverandre raskt, hurtig kunne operere sammen, kunne samarbeide mer friksjonsfritt, utnytte teknologien mer optimalt – så trenger vi å etablere felles doktriner, taktikker, teknikker og prosedyrer. ... For å få til dette ville det vært spennende å se på muligheten for et felles luftmilitært Nato-hovedkvarter i Norden", skriver Dag Henriksen.

Henriksen pekar på att motsvarande diskussion om möjligheter till samarbete också är motiverade när det gäller markförsvar, marinen, specialstyrkor, cyber- och rymdförsvar. Detta är processer som inte är lätta och som kommer att kräva längre tid än många önskar. De som har erfarenhet av vilka svårigheter som möter när en organisation ska rationaliseras kan föreställa sig vad som krävs när en likartad process ska genomföras för fyra olika länders organisationer. Kanske är det bäst att låta två eller tre organisationer gå före. Det samarbete som utvecklats mellan Sverige och Finland är kanske förebildligt.

Nordiskt samarbete kräver ömsesidiga hänsyn, stark vilja, tålamod och inte minst en gemensam målbild. Allra viktigast är starkt politiskt ledarskap. Utan ett sådant lär inte de samarbetsmöjligheter som öppnas genom Sveriges och Finlands Natomedlemskap och Danmarks helhjärtade inträde i EU:s försvarssamarbete bli utnyttjade som de borde.

Det som kan åstadkommas i form av samarbete mellan försvarsmakterna och på det försvarspolitiska området är kanske inte det allra mest centrala när det gäller utökat nordiskt samarbete inom ramen för ett Nato där alla fem nordiska stater deltar. En utgångspunkt måste vara att hur långt det nordiska samarbetet än drivs så är det av yttersta vikt att Natos grundprincip kvarstår oförändrad: alla för en och en för alla. Om en Natostat angrips så är det ett angrepp på alla och förpliktar till gemensamt försvar.

Sveriges och Finlands Natomedlemskap har som nämnts ökat förväntningarna på vad som kan göras i det nordiskt-baltiska sammanhanget för att stärka säkerheten i Östersjöregionen. Det ska välkomnas. Fred och suveränitet för Estland, Lettland och Litauen är självklara säkerhetspolitiska intressen för alla fem nordiska stater. Exempelvis kan de baltiska staterna inbjudas till ett närmare samarbete, kanske ett fullständigt medlemskap, i det organiserade nordiska försvarssamarbetet inom Nordefco. Det sker då för att stärka de nationella försvaren i de åtta länderna och samarbetet dem emellan, men inte för att ersätta det kollektiva försvaret inom Nato. Det lär inte vara några problem att få starkt gehör för detta från alla nordiska och baltiska stater.

De nordisk-baltiska staterna har ett starkt gemensamt intresse av att vidmakthålla en väl fungerande transatlantisk länk inom Nato. Att stärka det europeiska benet inom Nato är ett starkt nordiskt intresse inte minst för att bidra till att den transatlantiska länken förblir stark. Avtal med USA för Finlands och Sveriges vidkommande kan komma att behöva vidareutvecklas. Det nya tilläggsavtal som Stortinget i Norge nyss antagit kan ge en bild av vad som är nödvändigt och möjligt. Några permanenta utländska baser eller lagring av kärnvapen i Finland och Sverige lär inte bli aktuella.

Relationen till Ryssland lär bli en huvudfråga inom säkerhetspolitiken för Finland och Sverige och andra nordiska länder, precis som det varit i århundraden. De nuvarande makthavarna i Kreml har varit ganska avmätta i sina kommentarer till Natomedlemskapen. Det är lovande även om misstron är utbredd inte minst på grund av Rysslands pågående förbrytelser mot internationell rätt i Ukraina.

För Norden ligger Ryssland där det ligger. Geografin är oförändrad och Ryssland måste hanteras oavsett makthavare. Det gäller för stater i dess grannskap oavsett alliansanslutning eller inte. Behovet av Rysslandspolitik kvarstår och om denna må de nordiska staterna samråda.

Anders Ljunggren

LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN

SAMARBETE FÖR STÖRSTA GEMENSAMMA NÄMNARE, INTE MINSTA

Samtal med Björn von Sydow



Björn von Sydow

I vår är det 10 år sedan fd talman Björn von Sydow tillträdde uppdraget som ordförande för Letterstedtska föreningens huvudstyrelse. I samtal med Lena Wiklund, NT:s huvudredaktör, berättar Björn von Sydow om sin levnadsbana, föreningen och det nordiska samarbetet. Hur uppstod intresset för politik? Hur kan man se på föreningens verksamhet idag? Vilken roll kan det nordiska samarbetet spela i framtiden?

Du är född år 1945 på Kungsholmen i Stockholm. Hur var din uppväxt och skollåren?

– Jag föddes på Kungsholmen men har minnen från min barndom egentligen först från när vi några år senare bodde i Tallkrogen. Området där var som en illustration av folkhemmet som det var under 1950-talet. Det var präglad av en välvillig syn på det moderna Sverige, med kommunala bostäder och många som säkert röstade på Socialdemokraterna. Politik var närvarande i vår familj. Båda mina föräldrar var uttalade socialdemokrater, min mor trots att hon kom från ett borgerligt hem. Hon blev ledamot i Stockholms kommunfullmäktige, i landstinget och sedan var vi ledamöter samtidigt i riksdagen. Jag var äldst av fyra syskon.

När startade ditt intresse för politiska frågor?

– Jag blev politiskt intresserad i början på 1960-talet, och det hade att göra med två saker. Vi hade flyttat till Östermalm när jag var 14 år, och skolan där, Norra Latin hade ett sommarhem med ledare som hade fått en idé från en amerikansk film "Boy Town" från 1930-talets slut. I den filmen fick en grupp pojkar lära sig att styra ett samhälle. Detta hade man inspirerats av på sommarhemmet, och inrättat ett stadsfullmäktige och val. Min andra sommar på hemmet bildade jag med några andra "Medborgarpartiet" som fick framgång bland lägreets cirka 100 deltagare. Jag märkte att jag var road av den politiska dialogen och hade anlag för att tala. Den andra saken som väckte mitt politiska intresse var att jag började läsa politisk litteratur, som böcker av Herbert Tingsten och andra. Dessa båda saker gjorde att ett politiskt intresse slog rot i mig.

Du disputerade 1978 i statsvetenskap vid Linköpings universitet med avhandlingen "Kan vi lita på politikerna?" och är docent i statsvetenskap. Vad har du med dig från den akademiska världen?

– Jag har med mig från universitetet förhållningssättet med öppenhet och tolerans i kombination med kritisk prövning. Därtill ambitionen att vilja vara med i det nya och inte bara slåss för gamla uppfattningar. En sista sak som jag fått med mig är den akademiska humorn.

År 1994 valdes du in i riksdagen för Socialdemokraterna, och var ledamot fram till 2018. Vad präglade arbetet under riksdagsåren?

– Det blev cirka tio år som riksdagsledamot, när man drar bort åren som minister och talman. Åren efter talmansuppdraget slut 2006 ägnade jag mycket åt Europarådets parlamentariska församling och från 2012 Konstitutionsutskottet där jag var mycket aktiv i sex år. Tiden då jag var minister hade vi socialdemokratiska regeringar med samarbete med Centern, Miljöpartiet respektive Västerpartiet av närmast majoritetskaraktär/koalitionsregeringar. Sedan blev det annorlunda med den borgerliga regeringen Reinfeldt 2006 som hade majoritet. Därtill skiftade förutsättningarna då Sverigedemokraterna kom in i riksdagen 2010. Så spelplanen förändrades successivt ganska mycket under min tid i riksdagen.

År 1996-97 var du handelsminister och 1997-2002 försvarsminister. Hur påverkade ministeruppdragen dig?

– Det gick mycket tid till resor, vi hade inte digitala uppkopplingar och knappt mobiltelefoner på den tiden. Vi var också i det gamla mediasystemet med papperstidningar, radio och tv. Säkerhetsläget var inte så farligt, det skärptes först med mordet på utrikesminister Anna Lindh då säkerhetsavdelningen inte ville att jag längre skulle åka tunnelbana på fasta tider. Sedan blev mediasituationen successivt annorlunda, från cirka 2006 kom framväxten av sociala medier, användningen av mobiltelefoner och hela den digitala närvaron. Jag bestämde mig dock för att inte vara ute på sociala medier.

2002 valdes du till riksdagen talman, ett uppdrag du innehade till 2006. Vilka egenskaper behöver man ha för att leda arbetet i kammaren?

– Man ska vara allvarlig i kammaren. Man ska inte vara ironisk mot sig själv eller ledamöter. Det hindrar inte att man kan visa med ansiktsuttryck att man är road av en debatt. Utanför kammaren är man du med varandra, men i kammaren ska retoriken vara på lite avstånd. När jag skulle intervjuas i tv, liksom vara med på bild i tidningarna, var jag varsam med att skratta. Bilden av mig skulle vara en allvarsman med trovärdighet, men privat är jag egentligen inte helt så. Konstnären Peter Dahl som porträtterade mig som talman tycker jag fångade det på duken.

Du har haft flera ordförandeuppdrag, bland annat ordförande för riksdagsdelegationen till Natos parlamentariska församling 2014-2018, vice ordförande i Konstitutionsutskottet 2014-2018, ordförande i Försvarsberedningen 2017-2020 samt sedan 2019 ordförande i Totalförsvaret forskningsinstitut. Vad är gemensamt för rollen som ordförande i dessa olika sammanhang?

– Ledordet i de här sammanhangen är konsensus. Man strävar efter att få fram största gemensamma nämnare, inte minsta. Detta på grund av ett splittrat parlamentariskt läge i riksdagen med böljande majoriteter. I Nator parlamentariska församling i riksdagen var vi inte eniga om medlemskap i försvarsalliansen, men arbetade för samsyn genom kontakter och samråd. I Konstitutionsutskottet när Andreas Norlén var ordförande och jag vice ordförande var målet att lotsa fram enhällighet om KU-anmälningarna. En stark politisering kan nämligen leda till att KU:s granskning får mindre betydelse. Enighet kan däremot påverka partierna, domstolarna och tjänstemannakåren. En praxis om enighet i KU har också utvecklats med tiden. Även Försvarsberedningens arbete var i realiteten byggt på att nå samsyn, vilket också har spelat roll för att få till stånd försvarsbeslut. För att nå konsensus behövs kvalificerade faktabaserade underlag, varför också sekretariatets roll är mycket viktig.

Du har en stor familj och fritidsintresse för tåg, ridning och läsning. Beskriv vad detta betyder för dig?

– Min fru och jag har fyra barn, tre söner och en dotter, och elva barnbarn varav tio är flickor inklusive två tvillingpar, och en är pojke. Fritidsintressena tåg och ridning står för lekfullheten. Jag är engagerad i Östra Södermanlands Järnväg, och det är en vuxenlek med tåg som det var på 1920-talet. Ridningen är både fysisk träning och mental avkoppling. Jag har tagit mig tid för ridning även när det varit mycket med mina olika uppdrag. När det gäller läsningen så fördjupar jag mig hellre i böcker än tittar på tv, serier och bio.

Sedan 2012 är du ordförande för Letterstedtska föreningens huvudstyrelse. Hur tror du donatorn Jacob Letterstedt hade sett på dagens verksamhet i föreningen?

– Jacob Letterstedt var samhällsengagerad och vetenskapligt intresserad. Han såg positivt på att bidra till att samhället förändras. Jag tror han hade gillat dagens inriktning på föreningen. Jacob Letterstedt ville inte att föreningen skulle syssla med religiösa frågor, men han hade kanske velat se mer av ämnet industri i meningen samhällsekonomi i verksamheten.

Föreningen delar ut anslag till nordiska ändamål. Vilken skillnad kan dessa göra för nordiskt samarbete i länderna?

– Anslagen gör nog skillnad på gräsrotsnivå, som ett smörjmedel för nordiskt samarbete. I samhällets elit vet jag inte om det nordiska får bredare vingar genom föreningens anslag.

Föreningen delar ut Jacob Letterstedts nordiska förtjänstmedalj och Det nordiska översättarpriset ur de nyhlénska medlen. Vilken betydelse har dessa priser?

– Priserna är en stor uppmuntran för mottagarna. Medaljen fyller rollen att markera gärningar i det nordiska som bör lyftas fram. Översättarnas roll uppmärksammas med översättarpriset, en yrkeskategori som också på andra sätt lyfts fram på senare år.

Sedan 1878 utges Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri.

Vad kan man säga om innehållet i tidskriften?

– Nordisk Tidskrift tar upp politik men inte partipolitik, följer litteraturen, språken och konsten i de nordiska länderna, samt tar upp nordiska institutioner och personligheter. Formatet är den kvalificerade essän, och man har årliga temanummer om Politiken i Norden och Litteraturen i Norden.

I ett vidare perspektiv, varför är det viktigt att nordiskt samarbete finns idag?

– På ett praktiskt plan är det nordiska samarbetet viktigt inom kultur och språk, och att det är lätt för företag och personer att flytta mellan länderna. När gränserna stängdes under pandemin var det en oproportionerlig åtgärd får man säga i efterhand, som påverkade det stora naturliga utbytet mellan nordbor främst i gränsregionerna. De fem nordiska länderna är mycket lika men inte helt. För omvärlden är Norden enligt undersökningar ofta intressanta, lockande och ett föredöme.

Vilka frågor är nu de största utmaningarna för Norden och samarbetet?

– Bland nordiskt engagerade har jag uppfattat att man kan tycka att samhörigheten, rörligheten över gränser, språkförståelsen och kulturen inte uppmärksammas och prioriteras tillräckligt av de nordiska regeringarna. Samarbetet har blivit mer av en handelspolitisk fråga för att stödja Norden som konkurrenskraftig region. Men den fria rörligheten för varor och tjänster är inte lösningen på allt.

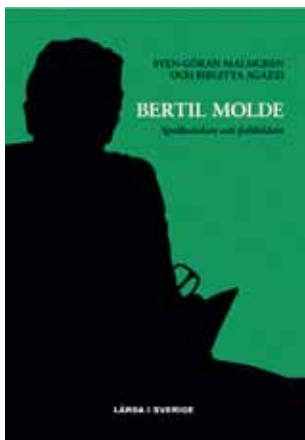
Vilken roll kan det nordiska samarbetet spela i framtiden?

– Spörsmålet är i vilken form det nordiska samarbetet kommer framöver. Med frågan om Nato-medlemskap för Finland och Sverige, kan det kanske bli en nordisk eller en nordisk-baltisk grupp inom Nato, som kan göra sig gällande med militära och civila krav på hur försvarsalliansen kan fungera. Inom EU kan spår trampas upp för en nordlig grupp med Norge och Island, i ljuset av att Danmark tagit bort sitt undantag om försvarssamarbete och att Norge i realiteten med sitt associationsavtal är integrerade i nästan alla marknader. Till sist, är det i första hand inom ramen för det officiella nordiska samarbete med Nordiska rådet och Nordiska ministerrådet som nordiskt samarbete framöver ska främjas? Jag ser gärna att det samnordiska går fram på egen hand, men är inte säker på att det kan gå så. Oavsett är föreningar som Föreningen Norden och Letterstedtska föreningen viktiga i det sammanhanget.

Lena Wiklund

BOKESSÄ

BERTIL MOLDE: SPRÅKVÅRDARE OCH FOLKBILDARE – OCH NORDIST



I Vitterhetsakademiens serie *Lärda i Sverige* är målet att berätta om ett antal humanistiska och samhällsvetenskapliga forskares verksamhet i ett vetenskapshistoriskt sammanhang. Det är helt uppenbart att serieredaktionen tänkt sig läsare utanför de exklusiva fackkretsarna. Hittills har fem monografier utkommit. Det är i denna serie som Sven-Göran Malmgrens och Birgitta Agazzis bok om Bertil Molde kommit ut. Molde (1919-1995) är för de flesta av oss själva sinnebilden för svensk språkvård, i boken får man en bredare bild av Moldes gärning, bland annat för den nordiska verksamheten.

Bokens titel är *Bertil Molde – Språkvårdare och folkbildare*. Författarpärets bakgrund bäddar för en djup och bred belysning av den mångsidige Molde: Sven-Göran Malmgren har bedrivit forskning i svensk lexikografi, ordbildning, syntax och stilistik och har arbetat med ordbokshistoria, medan Birgitta Agazzi under lång tid arbetade nära Molde med nyordsarbete och som redaktör för flera ordböcker samt som redaktionssekreterare för tidskriften *Språkvård*.

En stor del av boken uppehåller sig vid Moldes gärning utanför det egentliga språkvårdsarbetet, vilket kanske kan överraska någon. Men jag tycker upplägget är motiverat: Moldes gärning sätts på det här sättet in i ett bredare, också samhälleligt, sammanhang, och hans slingrande karriär över universitet, Svenska Akademiens ordboksredaktion och förlag fram till de många åren vid Svenska språknämnden bidrar till att ge perspektiv på hans språkvårdsverksamhet, varvid inte minst hans nordiska profil utmejslas. Bertil Molde uppvisas verkligen i helfigur.

Boken inleds med ett kapitel om Moldes barndomsår och tidiga skolgång, och går sedan över till hans första år vid högskolan. Familjen bodde i Nacka; modern Aina hade arbetat på bank, fadern Rudolf var organist, musikdirektör och folkskollärare. Molde skrevs in vid Stockholms högskola 1937. Tidigt kommer den unge studenten i kontakt med germanisten Erik Wellander, Moldes viktigaste förebild som språkvårdare, och nordisten Elias Wessén. Kring den senare hade vid 1940-talets början samlats ett antal så småningom helt centrala forskare i ämnet, såsom Carl Ivar Ståhle, Sten Malmström och

Sven B. F. Jansson. Wesséns engagemang för Norden präglade säkerligen Molde. Denne tog också betyg i finska, något som av allt att döma bäddade för hans senare engagemang för finskans sak i Sverige.

Avgörande för Moldes akademiska vägval blev hans möte år 1943 med den danska forskaren Lis Jacobsen, som var av judisk börd och den här tiden som flykting vistades i Stockholm. Jacobsen hade en betydelsefull roll för tillkomsten av det mäktiga verket *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid* men också för utarbetandet av den historiska ordboken *Ordbog over det danske sprog* (ODS). Det var hon som riktade Moldes blick mot det blivande ämnet för hans avhandling – Christian III:s bibel.

Vid sidan av universitetsstudierna och beredskapstjänstgöringen under kriget, engagerade sig Molde för studenternas utåtriktade kursverksamhet, vilken kom att kallas *Folkuniversitetet*. Det var i de sammanhangen han träffade sin blivande hustru Inger Hallström som läste i Lund.

Alldeles i krigsslutet valde Molde att flytta till Århus för universitetstjänstgöring där. I det ännu ockuperade Danmark hade trycket från den tyska regimen efter 1943 ökat, låt vara att man i början av 1945 nog kunde börja ana att förtrycket snart skulle vara slut. Till en början bodde Molde ensam i Århus, eftersom det kändes osäkert för hans unga hustru att följa med, i synnerhet som hon och Bertil nu väntade sitt första barn.

Tiden vid Århus universitet varade från 1945 till 1950, och åren blev högst produktiva för Molde. I Århus verkade Peter Skautrup, professor i nordiska språk sedan 1934, som höll på att utarbeta sitt stora arbete *Det danske sprogs historie*, vars första volym utkommit 1944; totalt blev det fem band, inklusive register. Denna språkhistoria kännetecknas av att språkhistorien och kulturhistorien på ett fruktbart sätt ömsesidigt belyser varandra; i många andra språkhistoriska översiktsverk står form- och ljudförändringar i fokus och förändringarna tycks ”utspela sig i ett lufttomt rum, oberoende av språkbrukarna” (s. 145). Men hos Skautrup ”låg fokus mera på förändringar i ordförråd och i viss mån stil och syntax, och man fick möta många personer av kött och blod som spelat en viktig roll för danskans utveckling” (ibid.). I sin håg närde Molde drömmen om att en dag skapa ett motsvarande verk för svenskt vidkommande, vilket vi återkommer till.

Moldes dagar var dessa år fyllda av arbete. Förutom att undervisa samlade Molde material ur Gustav Vasas bibel och Christian III:s bibel för sin avhandling, dessutom startade han Aarhusstudenternes Kursusvirksomhed med förebild från Stockholms högskola, medverkade i danska tidningar och föreläste på många ställen i Danmark – han hade då, alldeles som senare under sitt liv, alltid många järn i elden, och han verkade trivas med det.

Resultatet av Moldes egna forskningsinsatser dessa år blev först en licentiatavhandling som blev färdig 1947. Därefter arbetade han vidare med doktors-

avhandlingen, där huvudfrågan var vilka förlagor de danska översättarna hade använt i arbetet med Christian III:s bibel. Avhandlingen – med titeln *Källorna till Christian III:s bibel 1550. Textfilologiska studier i reformationstidens danska bibelöversättningar* – lades fram vid Stockholms högskola i början av 1950. Många av slutsatserna om förlagorna godtogs av granskarna, men antagandet att de danska översättarna som en av sina förbilder kunde ha haft Gustav Vasas bibel kritiserades av både försteopponenten Peter Skautrup och andreopponenten, den unge filosofie magistern Claes-Christian Elert. Alldeles säkert är det dock inte att denna kritik av Molde träffar rätt, eftersom vissa eklatanta fall av överensstämmelser mellan översättningarna faktiskt tycks föreligga.

Under Århusåren inleddes också arbetet med *Dansk-svensk ordbok*. Detta var ett av de många ordboksprojekt som Molde under sitt liv kom att engagera sig i.

Efter att ha varit fem år i Århus – med Moldes egna ord var detta ”den kanske lyckligaste tiden i mitt liv” – var det dags att söka sig ett annat arbete. Han tog en tjänst som redaktör vid *Svenska Akademiens ordbok (SAOB)* i Lund. Vi får i boken en ingående beskrivning av arbetet vid redaktionen och en instruktiv genomgång av vad ordboksarbete fordrar av analys.

Vi får också insikter i Moldes arbete – detta vid sidan av SAOB-arbetet – med *Illustrerad svensk ordbok (ISO)*. Då arbetet med den nämnda dansk-svenska ordboken nästan var klart, tog Molde på sig det tunga arbetet med att slutföra utgivningen av ISO. Denna utkom våren 1955 med Molde som ensam huvudredaktör. Förvisso hade han huvudansvaret i slutet, men före honom hade Uppsalaprofessorn Natan Lindqvist i många år arbetat med ordboken. I förordet klargörs Lindqvists roll, men i dokument vid Natur & Kulturs förlagsarkiv finner man att Lindqvist bara motvilligt gick med på att Molde nämnde honom. En förklaring till detta märkliga förhållande känner vi inte – och det är onödigt att söka spekulera – men Malmgren och Agazzi resumerar med en förmodan om ”att ordboken utan Moldes insats hade kommit ut betydligt senare än 1955, och möjligen inte blivit lika bra” (s. 126). Så kan det gott vara. ISO fick överlag positivt mottagande bland recensenter, dock inte i *Industritidningen Norden* (1955, s. 16, sign. Tm) där det sades att de tekniska termerna ”i ett besvärande antal fall äro direkt felaktiga och att de i övriga, så gott som samtliga, fall har givits i form av vilseledande exempel” (s. 129). Molde är emellertid inte den förste lexikograf som fått denna typ av kritik – facktermer är ”ett notoriskt problem för författare av ordböcker över allmänspråket” (ibid.).

Tiden vid redaktionen för Svenska Akademiens ordbok gick nu efter ett halvt decennium mot sitt slut. Det fanns uppenbarligen en del spänningar mellan ordboschefen Pelle Holm och Bertil Molde. Kanske var detta inte

den ideala arbetsplatsen för en expansiv person som Molde, och dessutom trivdes han säkert inte med sin underordnade ställning. Han ville ta sig ett pinnhål uppåt. Inför Holms pensionering sonderar därför Molde hos sin lärare Elias Wessén – som nu satt i Svenska Akademien – sina möjligheter att efterträda Holm som chef. Han skriver i ett frankt brev från november 1953 så här till Wessén: ”I själva verket ligger saken då så till, att jag på våren 1955 med säkerhet kommer att vara den bäst meriterade (s. 136) (Molde frågar sin lärare om det skulle vara klokt att söka få tjänstledigt från redaktionsarbetet för att hinna framlägga ytterligare vetenskapliga specimina: ”jag har t.ex. delvis gjort upp planerna till ett större arbete om förändringarna i det svenska ordförrådets struktur under grovt räknat de sista 40 åren” (ibid.). Wessén svarar dock – svaret dämpade säkert Molde: ”Av en blivande chef väntar man sig i första rummet trofasthet och lojalitet mot företagets intressen. Det kan icke hjälpas, att en tjänstledighet nu skulle bereda ordboken svårigheter och, naturligt nog, ses med oblida ögon av chefen. [...] Det vore icke bra, om det kunde sägas ungefär så här: Ja, M. är visst mycket bra, men dels har han en väl kort erfarenhet, dels är han icke fullt stadig och pålitlig” (s. 136 f.). Molde slog chefsdrömmarna ur hågen, och gick vidare med något helt annat: närmast kom ett ”mellanspel” förlagt till förlagsvärlden och till perioden 1956–1961.

Familjen Molde flyttar i samma veva till Solna, och åren 1956–1959 arbetar Bertil Molde på Natur & Kultur. Här åstadkommer han mycket: under hans tid nylanserar förlaget bland annat *Levande litteratur*-serien, Molde själv svarar för utgivning, kommentar och ordlistor till *Linnés öländska resa* och *Linnes gottländska resa*, han översätter till svenska den danska kungadottern Leonore Christines *Jämmers minne*. Att på detta senare sätt tillgängliggöra en dansk 1600-talsklassiker vittnar tydligt om Moldes intresse för den danska kultursfären. Hans mest innovativa idé under dessa år är dock försöket att åstadkomma en ”svensk Skautrup”, alltså en svensk språkhistoria med Peter Skautrups stora danska språkhistoria (se ovan) som förebild. Han har därvid också planer på hur kompletterande språkhistoriska undersökningar till en svensk språkhistoria – det saknades ännu en hel del kunskap för att skriva en sådan språkhistoria – skulle kunna utföras av trebetygsstudenter och licentiander, och inom ramen för mindre seminarieuppgifter. Malmgren och Agazzi anför dessa idéer som ett bevis för Moldes ”idérikdom och organisationsförmåga, liksom för hans ständiga sökande efter nya arbetsuppgifter” (s. 147). Någon svensk mot svarighet till Skautrup blev det nu aldrig – orsakerna var säkert flera.

Moldes år på Natur & Kultur var förvisso produktiva, men anställningen avslutades 1959. Relationen mellan honom och förlagsledningen förefaller mot slutet inte ha varit särskilt god. Det kan tänkas att man vid förlaget kände att Molde var alltför expansiv. Molde gick nu vidare till NKI-skolan och

Prismaförlaget, vid den här tiden alldeles nystartat, där han verkade under en kort period. Nu börjar det kvartssekel som Molde skulle ägna arbetet vid Språknämnden.

Ett kapitel – som föregår redogörelsen för tiden vid Svenska språknämnden – tar ett helhetsgrepp om Molde som medieprofil (s. 157–182). Ända sedan början av 1950-talets början hade Molde nämligen, vid sidan av sina anställningar, medverkat i radio. Fram till 1980-talets mitt fortsatte han; kanske blev det till slut uppmot tusentalet inslag. En särskilt viktig plattform för Molde blev det närmast ikoniska programmet *Svar i dag* – som kallats ”ett folkuniversitet i litet format” – där han medverkade 1968–1985 med i medeltal 35 inslag per år (!). En imponerande gärning.

Men även Moldes insatser i språkspalterna i dagstidningar var omfattande. Han hade i början av 1950-talet en språkspalt i *Stockholms-Tidningen* och under en kort tid i *Morgontidningen*, men den stora insatsen gjordes när han efterträdde Erik Wellander som ”språkorakel” i *Svenska Dagbladet*. Molde skrev där från 1977 till 1993. Malmgren och Agazzi jämför Wellander och Molde som författare av språkrönikor. Att Molde var en god stilist råder det ingen tvekan om, men Wellander karakteriseras av författarparet som ”lysande” i sina bästa stunder. Men Molde hade med sin ämnesbakgrund en bättre överblick över den svenska språkhistorien och var dessutom betydligt mer pragmatisk än Wellander i att acceptera språkförändringar. Detta karakteriserar, som jag ser det, väl språkvårdens båda giganter under 1900-talet.

Så kommer bokens längsta kapitel, det som handlar om Molde som chef vid Svenska språknämnden åren 1960–1985. Intressant är den inledande beskrivningen av *Nämnden för svensk språkvård*, som inrättades 1944 och år 1974 blev *Svenska språknämnden*; ofta talar man helt enkelt om *Språknämnden*. Bakgrund och organisation beskrivs, särskilt intressant är att den nordiska språkgemenskapen redan från början lyftes fram. Nämnden lades ned 2007 då språkvården förstatligades och, under namnet *Språkrådet*, fördes in under *Institutet för språk och folkminnen (Isof)*.

Författarna frågar sig, nog ganska berättigat, ”vad skulle Molde ha tyckt om denna nyordning?” (s. 194). Sannolikt hade pragmatikern Molde varit nöjd med att språkvården genom förändringarna fick en tydligare position i samhället – men byråkratiseringen, där verksamheten leddes av en avdelningschef under en enrådig generaldirektör utan någon styrelse ”hade [han] dock haft svårt att acceptera” (ibid.). Det tror också jag, ty det fanns ett egenvärde i den partssammansatta medlemsförsamling – där akademier och olika organisationer, såsom Föreningen Norden, hade inflytande – som utgjorde basen i Svenska språknämnden och säkrade dess samhällsförankring – förresten en ganska typisk svensk organisationsmodell.

Riktigt varför Molde valde Språknämnden och hur rekryteringen egentligen gick till, går inte att komma åt, men troligen lockade helt enkelt ställningen som chef (s. 196). Man får goda inblickar i Språknämndens omfattande verksamhet under Moldes tid med föredrag och kursmedverkan, undersökningarna av nyorden och arbetet med *Svensk handordbok* (s. 203 ff.).

Ett längre avsnitt (s. 208–226) uppehåller sig vid nämndens tidskrift *Språkvård*. Genom åren bidrog Molde själv i *Språkvård* med 40 artiklar. Ibland avhandlade han övergripande frågor. Han avger ett credo att språkvården skall ”bidra till att språkbruket i alla avseenden och i alla sammanhang blir sådant att den använda språkformen bär fram innehållet effektivt och utan störningar” (s. 219). Molde argumenterar också för en trespråkig nordisk (dansk–norsk–svensk) ordlista över vardagsspråket, något som förverkligades med *Att tala nordiskt* (1980) och *Skandinavisk ordbok* (1994). Moldes artiklar behandlar naturligtvis även en hel del enskilda problem, såsom utmönstrandet av latinska pluralformer som *centra* och *media*, orden *material* och *materiel* (där det enligt Molde räcker med *material*) etc. Man slås av att det är ytterst sällan som Molde uppehåller sig vid syntaktiska problem. Intressant är att se att *Språkvårds* spalter också generöst gav plats åt nya perspektiv inom språkforskningen: områdena datalingsvistik, sociolingsvistik, massmedieforskning och svenska för invandrare presenterades sålunda tidigt i tidskriften av olika experter.

Ett område som intresserade nämnden var den offentliga svenskan. Viktigt var PM:et *Språket i lagar och andra författningar* (1967), sammanställt av rättschefen vid Statsrådsberedningen, Georg Ericsson, och Molde. År 1974 utkom Språknämnden med *Offentlig svenska* som Molde utarbetat tillsammans med Margareta Westman. Andra arbetsfält för Språknämnden utgjorde medicinsk språkvård och språkvård i radio och teve, vidare nordiskt samarbete. Ett viktigt initiativ utgjorde inrättandet av den *Sverigefinska språknämnden* (*Ruotsinsuomalainen kieliautakunta*) år 1975.

År 1971 fick Molde professors namn. Två år senare sökte han Makarna Heckschers professur i nordiska språk vid Stockholms universitet, vilket visar att han inte helt hade lagt en traditionell akademisk karriär på hyllan. Malmgren och Agazzi uppehåller sig vid denna professorskonkurrens. Molde var inte nöjd med den bedömning han fick av de svenska sakkunniga. I sitt besvär tyckte han att Gösta Holm och Lennart Moberg var snåla mot honom vid bedömningen av insatserna beträffande svensk och dansk(-svensk) lexikografi och utforskandet av modern svenska. Sannolikt hade Moldes vetenskapliga insatser värderats högre idag – det nedvärderande uttalandet av en sakkunnig att Molde inte åstadkommit något av större vetenskaplig betydelse sedan början av 1950-talet känns direkt felaktigt – och säkert hade även hans unika nordiska kontaktnät nu värderats högre. Professuren tillsat-

tes med Lennart Elmevik, och Bertil Molde blev kvar vid Språknämnden. Invalet i Vitterhetsakademien 1978 gladdde Molde mycket, och 1985 blev han Akademiens sekreterare, en post som han uppehöll ett par år.

Moldes språkvårdsverksamhet behandlas naturligt nog på många håll i boken. Alldeles i början (s. 8) citeras ur förordet till boken *Svenska i dag* (1992), där han om sin verksamhet säger så här: ”Jag vet att jag ofta irriterat läsare och lyssnare med mina åsikter i olika språkfrågor, och jag kommer säkert att fortsätta att göra det. Men jag har alltid vetat att det jag har sagt och säger om vårt språk bygger på djup och bred kunskap om detta språk från äldsta tider till nu”. Detta senare är något av kärnan i Moldes språkvårdsarbete, att blicka tillbaka i språket för att belysa det som just nu synes hända. Det är nämligen många gånger så att det som förefaller vara nutida förändringar har gammal hävd i svenskan.

I slutet återfinns ett kapitel om Moldes språksyn. Det understryks att den svenska språkvården sedan 1800-talets slut – med tidiga företrädare som Esaias Tegnér d.y. och Adolf Noreen – präglats av en strävan ”efter att ett språkligt uttryck fungerade i kommunikationen och att det var ändamålsenligt”: *den funktionella normen resp. principen om ändamålsenlighet*. Molde var dock mer öppen än sina företrädare för den språkliga variationen, och beredd att godkänna nya uttryck. Naturligtvis mötte sådana ställningstaganden motstånd hos dem som ansåg sig själva värna det svenska språket. ”Ni är svenska språkets värsta dödgrävare”, skriver t.ex. en arg språkväktare vid ett tillfälle till Molde (s. 259). *Svenska Dagbladets* Stig Ahlgren (1980) talar om Molde som ”toleransens överstepräst” (s. 169). Så upplevdes han av många, men det finns som visas i volymen många nyanser i detta, och framför allt motiverade Molde väl sina ställningstaganden.

I Moldes arbete ligger, kan man säga, ett samhälleligt perspektiv på språkvården; han talar om språkvården som ”ett av flera viktiga smörjmedel som bidrar till att samhällsmaskineriet i vidaste mening fungerar så friktionsfritt som möjligt” (s. 261). Han arbetade målmedvetet för att föra in språkvården i det moderna samhället, och talade för en demokratisk språksyn. Malmgren och Agazzi säger i slutet av boken att Moldes tid på Språknämnden ”betecknar en höjdpunkt i svensk språkvårdshistoria” (s. 265).

På bokens sista sidor följer man Molde de sista åren med hans svåra sjukdomar, men han fortsatte oförtrutet att medverka i språkspalten i *Svenska Dagbladet*. Han avled i mitten av augusti 1995, och hedrades då av många kolleger och vänner i den nordiska gemenskapen. Hans mångåriga medarbetare Catharina Grünbaum tecknar i sina minnesord något av en helhetsbild av Molde: ”Vi är många inom den nordiska språkvården som saknar honom nu, saknar hans enastående kunskaper, hans oräddhet, hans förmåga att raskt komma till det väsentliga, hans humor och snabba repliker, hans obarmhärtiga

kritik av okunnighet, flum och uppblåsthet och hans generösa uppskattning av det han såg var bra”. Malmgrens och Agazzis bok bekräftar utomordentligt väl den bilden.

Det som känns särskilt viktigt att lyfta fram just i *Nordisk Tidskrift* är Bertil Moldes i ord och handling manifesterade nordiska språkarbete, tydligt uttalat karriären igenom. Vidare slås man av den demokratiska grundsyn som man återfinner i Moldes språkvårdsarbete. Den övergripande viljan att säkra språkens ställning och möjligheten att kunna använda dem i samhället, vägleds av en sådan grundhållning. Här går det att relatera till Molde också idag.

Jag vill – kontrafaktiskt, det medges – nämligen reflektera lite över hur Molde skulle ha arbetat i dagens språkpolitiska rum, så annorlunda mot det han mötte. Säkerligen lika energiskt, lika vidsynt, lika innovativt som han arbetade med sin tids frågor, men utmaningarna skulle nu också legat på det språkpolitiska planet i ett mångspråkigt samhälle med ökad globalisering där språklig kommunikation i så hög grad har sin bas på nätet: övergripande frågor sådana som hur man i samhället skall säkra de olika språkens ställning och möjligheten att kunna använda dem, och mer specifika frågor rörande språkvård och språkpolitik för de nationella minoritetsspråken och hanteringen av flerspråkigheten på olika samhällsnivåer, men också rörande språk och teknik med maskinöversättning, konstgjort tal etc. Moldes grundsyn hade väglett honom också i hanteringen av dessa språkliga frågor i dagens Sverige, det är jag övertygad om.

Boken *Bertil Molde. Språkvårdare och folkbildare* ger läsaren rika förutsättningar till reflektioner, såsom de sistnämnda – man stimuleras vid läsningen att tänka vidare på språken i det moderna svenska samhället. Men samtidigt är det en bok om en mångbottnad person som man faktiskt inte riktigt alla gånger förstår: frågor rörande vissa av hans karriärval kvarstår efter läsningen obesvarade. Ett lyckokast är att författarna valt att låta karriärberättelsen löpa parallellt med berättelsen om livet och familjen. Detta ger oss Bertil Molde i helfigur. Sven-Göran Malmgren och Birgitta Agazzi har åstadkommit en strålande volym i serien *Lärda i Sverige*.

Lars-Erik Edlund

Litteratur

Sven-Göran Malmgren & Birgitta Agazzi. *Bertil Molde. Språkvårdare och folkbildare*. (Lärda i Sverige). Kungl. Vitterhetsakademien och Bokförlaget Langenskiöld, Stockholm 2020.

Not

År 2017 utgavs, som första nummer, i serien *Lärda i Sverige* Olof Ruins bok om sex centrala, svenska statsvetare under 1900-talet, vilka på ett spännande sätt presenteras parvis: Pontus Fahlbeck och Herbert Tingsten, Fredrik Lagerroth och Nils Stjernquist samt Elis Håstad och Gunnar Heckscher. Året därpå utkom Erik Norbergs initierade skildring av historikern och arkivmannen Emil Hildebrand. Två tidiga kvinnliga akademiker har också porträtterats i serien, där Birgit Arrhenius 2019 på ett intressant sätt skrivit om arkeologen Greta Arwidsson ("Forngreta"), – för övrigt den första kvinnliga ledamoten i Vitterhetsakademien – , och Gunnel Forsberg 2021 sammanställt en läsvärd biografi över den upsaliensiska kulturgeografen Gerd Enequist.

KRING BÖCKER OCH MÄNNISKOR

JÖRN DONNER – EN MÅNGSIDIG PROVOKATÖR OCH ETT INTELLEKTUELLT FYRVERKERI



Jörn Donner (1933-2020) fungerade i över 60 år som journalist, författare, filmmakare och politiker. Han var något av finländska kulturlivets gossen Ruda, som älskade att provocera i alla sina roller och han var i decennier ett fast inslag på eftermiddagspressens löpsedlar. Kompanjonskapet med Ingmar Bergman och Harry Schein resulterade i att också Sverige fick smaka på Donners provokationer och charm. Donner tyckte om Sverige, men älskade att kritisera svenskarna och innerst inne var han besviken över att mottagandet, kanske främst av hans böcker, inte hade varit så överväldigande som han önskat.

Över 60 böcker, 14 regisserade och 60 producerade filmer (*Fanny och Alexander* tilldelades en Oscar-statyett), grundare av filmklubbar och Finlands filmstiftelse och filmarkiv, VD för Svenska filminstitutet, 13 år som riksdagsman, en period i Europaparlamentet och över 20 år som kommunalfullmäktig med kulturpolitik som främsta intresse. Hur beskriver man livsgärningen hos en sådan kulturens mammut?

Kai Ekholm, med över 30 faktaböcker bakom sig och fram till 2018 överbibliotekarie på Finlands Nationalbibliotek, har gjort ett försök och slutresultatet – *Jörn Donner, kuinka te kehtaatte* (ung. Jörn Donner, hur tacks ni) – är lyckat. Ekholms bok om Donner är en ärlig och analytisk betraktelse över denna rastlösa arbetsnarkoman, som gjorde provokationen till ett yrke. Långt ifrån allt som Donner företog sig var lyckat, men hans kapacitet var imponerande och Ekholm lyfter fram Donners roll som kritisk journalist och intellektuell i ett under många decennier instängt Finland. Donners insats som försvarare av yttrandefriheten i Finland är långt större än vad många skulle tro, fastslår Ekholm, som var Donners goda vän, men som trots det lyckas hålla en kritisk distans till bokens huvudperson.

Ekholm påpekar att han skrivit boken för Donners läsare och beundrare samt för dem som betraktat Donner med skepsis. Donner lämnade ingen oberörd. Han kände ingen skam och vek ut också sina tillkortakommanden och även det väckte mångas avund.

Bokens upplägg är tematiskt och det vinner helheten på även om det leder till en del upprepningar. Ekholm har gått grundligt till väga. Förutom att boken

är välskriven har han försett den med not- och källförteckning, personregister, bildförteckning, ett sammandrag av Donners liv och produktion, en lista på kända citat av Donner, en förteckning av ”donnerismer” (ord och uttryck som han gett upphov till), en förteckning över hans mest lånade böcker, lista på böcker som Donner donerat till riksdagens bibliotek och en förteckning av hans privata bibliotek 1950-60 samt material om Donner i svenska medier.

Under sin livstid bjöd Donner frikostigt på sig själv och därmed avses allt, från andlig substans till kroppens skröplighet. Därmed har Ekholm haft ett rikt material att ösa ur och genom långa samtal under Donners sista år skapade han sig en helhetsbild som han i boken delar med sig av till den läsande allmänheten.

Ekholm beskriver den brådmogne Donners marxistiska ungdom, genombrottet i pressen på 1960-talet (både beträffande kultursidorna och skvaller-spalterna), de misslyckade hotellaffärerna på 1970-talet, de kvalitativa reportageböckerna, romanerna av varierande kvalitet, de chockerande filmerna, relationen till Ingmar Bergman och den åldrande författarens magnum opus, *Mammuten*, som många hört talas om men få har läst.

Ekholm konstaterar att Donner ville uppträda som en spontan naturkraft och även om han själv framhävde sitt livs irrationella svängningar var hans arbete systematiskt och kontrollerat, om än ofta förhastat. Donner var en mästare i marknadsföring och tajming och hade god hand med pressen, både den gula och den seriösa. *Nya boken om vårt land* utkom 1967 när Finland firade 50 år som självständig stat. *Dagens Nyheters* kritiker Mauritz Edström påpekade att en bättre jubileumsbok kunde Finland inte ha önskat sig. I detta sammanhang är det värt att notera Ekholms bedömning att *DN:s* kulturredaktion under Olof Lagercrantz egid sannolikt var världens bästa!

Donners inställning till Sverige var ambivalent. Som ung beundrade han det svenska kulturlivet och han sökte sig till de svenska parnasserna och blev snabbt bekant med Harry Schein, Olof Palme och inte minst Ingmar Bergman. Han bodde långa tider i Sverige, på 1960-talet var han sambo med Harriet Andersson (en vänskap som höll livet ut) och på 1970-talet var han gift med Jeanette Bonnier.

Men Donners besvikelse över att hans böcker inte sålde så bra i Sverige går inte att ta miste på. Och han lämnade Filminstitutet efter dispyt och ansåg att han aldrig fick den uppskattning han förtjänade för att ha producerat *Fanny och Alexander*. På äldre dagar raljerade Donner över att han sannolikt hade flugit från Helsingfors till Stockholm 2000 gånger och att 1999 hade varit onödiga...

Trots det hoppade han gärna på nästa flyg till Arlanda bara någon annan betalade biljetten. Hans råd till yngsta sonen Rafael, som han samarbetade med om bokprojekt under sina sista år, var att aldrig tacka nej till en gratis resa.

Donner och Bergman träffades första gången 1953 och fann varandras sällskap stimulerande. Ekholm analyserar deras relation och konstaterar att båda var borgerliga bohemer, rebelliska kulturelitister, att båda hade förlorat sina föräldrar i unga år och att båda hade problematiska relationer till sina egna barn. Donner hade sammanlagt sex biologiska barn med fyra olika kvinnor och det vara bara de två yngsta barnen som han levit ihop med och hade en nära relation till. Bergman och Donner förenades kanske främst i kärleken till film och förmågan att ifrågasätta den allmänna opinionen. Ålderskillnaden var 16 år och det var uppenbart att relationen präglades av konstellationen mästaren och gesällen.

Ett av bokens kapitel rubriceras ”Norra kajens Balzac”. Donner bodde långa perioder av sitt liv i stadsdelen Kronohagen på Norra kajen 12 i ett hus som hans farfar hade låtit uppföra 1890. Det var hans fasta punkt i ett turbulent liv och där hade han sitt arbetsrum och bibliotek ända till slutet.

Var Donner en stor författare, frågar sig Ekholm och svarar: Donners produktion var stor till omfånget, men inte var han någon Tolstoj.

Donner såg sig själv som en Vaclav Havel eller en Mario Vargas Llosa, men på hemmaplan hade han i den meningen en överman i lyrikern Claes Andersson, som var långvarig riksdagsman, partiledare för Vänsterförbundet och kulturminister. Det senare en post som Donner själv suktade efter, men med beklagan konstaterade att den taburetten inte intresserade sossarna (som han ibland företrädde). Under sin tid i politiken representerade den unge Donner Demokratiska förbundet för Finlands folk (DFFF) och i mogen ålder Svenska folkpartiet och Socialdemokraterna turvis.

Ekholm är främst imponerad av Donners reportageböcker från Berlin (1958) och Donau (1962) och *Nya boken om vårt land* (1967) och inte minst av biografen över modernisten Elmer Diktonius (*Diktonius – ett liv*, 2007), som Donner lärt känna i unga år. Ekholm påpekar dock att boken om Diktonius saknar not- och källförteckning, vilket minskar dess värde inte bara i litteraturvetarnas ögon. Däremot anser Ekholm att Donners tämligen populära romansvit om industrifamiljen Anders är synnerligen ojämn. *För Far och son* (1985) fick han Finlandiapriset, den största litterära utmärkelsen i Finland.

Med tanke på Donners engagemang i Sverige kan man fråga sig om Ekholms bok borde översättas till svenska och utges i något komprimerad form på den svenska marknaden. Frågan är om det finns någon efterfrågan. Donner drog förvisso fulla hus ännu i början på 2010-talet när han intervjuades på bokmässor och på Finlandsinstitutet. Men många av dem som glädde sig åt eller ondgjorde sig över Donner i decennier nås inte längre av böcker. Ett faktum han själv var synnerligen medveten om under sina sista år.

Henrik Wilén

Kai Ekholm. *Jörn Donner, kuinka te kehtaatte*. Docendo, Helsingfors 2020.

ARBEIDERPARTIET OG 22. JULI



10-års-markeringen av den største terrorhendelsen i Norge siden 2. verdenskrig – 77 drepte ved bombeeksplosjonen i regjeringskvartalet og på AUFs sommerleir på Utøya den 22. juli 2011 – førte til flere bokutgivelser .

Kunnskapsminister i Støre-regjeringen, Tonje Brenna, forteller medrivende om sine opplevelser i boka *22. juli – og alle dagene etterpå*. Brenna var i 2011 generalsekretær i Arbeidernes Ungdomsfylking og en av lederne på Utøya. Øyenvitneskildringene er like sterke nå over ti år etterpå. Men hun påpeker også: «I dagene etter terroren lovet vi hverandre å aldri glemme, men hva er vi enige om å huske? I skrivende stund

omtales gjerne terroren 22. juli som *hendelsene* eller *katastrofen*. Som om det var en ulykke eller en naturkatastrofe. Og litt etter litt, gjennom å endre hvordan vi snakker om det, endres også minnet eller fortellingen om hva det var som skjedde. Det var ikke en ulykke eller en hendelse. Det var villet vold, og det var politisk motivert.»

Brenna forteller at hun i mange år har følt at det ikke var forenlig å snakke om 22. juli og samtidig være politiker. Man kan bli beskyldt for å «trekke 22.juli-kortet» dersom man snakker om høyreekstremisme, terror eller hatefulle ytringer i en politisk sammenheng. Nå håper hun på en mer åpen og direkte diskusjon om 22. juli – om volden og motivasjonen bak. Om at angrepet rystet hele Norge, men var rettet mot Arbeiderpartiet og AUF.

Arbeiderpartiet tok selv initiativ til å få skrevet historien om tida etter 22. juli og fram til 2013. Aschehoug forlag fikk i oppdrag å engasjere en uavhengig faghistoriker og valgte Hallvard Notaker som tidligere blant annet hadde skrevet partiet Høyres nyere historie. Boka *Arbeiderpartiet og 22. juli* ble utgitt våren 2021 og er blitt nominert til de to fremste litteraturprisene i Norge, Brageprisen og Kritikerprisen.

En av partisekretærene i Arbeiderpartiet stod også ut av vinduet fra parti-hovedkvarteret på Youngstorget da bomben smalt i regjeringskvartalet denne fredag ettermiddag i juli 2011. Fra Youngstorget til Høyblokken er det noen få hundre meter. De høyreiste byggene er symboler på sammensmeltingen mellom Staten og Arbeiderpartiet. Bomben som drepte åtte personer og gjorde enorme materielle ødeleggelser gikk av på Einar Gerhardsens plass.

564 personer var til stede på Utøya da angrepene begynte. Selve handlingsforløpet er godt kartlagt gjennom rapporten fra 22. juli-kommisjonen som i detalj gransket både hendelsene denne dagen og beredskapsarbeidet forut.

Notaker bekrefter det kaoset som i første omgang rådet på Sundvolden hotell – stedet som ble samlingsstedet for de overlevende og etterlatte. Mens det normalt er politiet som skal finne ut hvem som er savnet og omkommet, var det AUFs egne som her måtte trå til for å skaffe en slik oversikt. Regjeringsmedlemmer som hadde bakgrunn i AUF bidro her på en god måte. Også rundt om i hele Norge trådte sentrale Ap-medlemmer til for å hjelpe de ulike fylkesdelegasjonene som hadde vært på Utøya.

AUF-ere og sentrale Ap-medlemmer ble stilt overfor oppgaver som det aldri hadde vært aktuelt å forberede seg til. Oppgaver som det heller ikke kan forventes at man står overfor verken som tillitsvalgte i en ungdomsorganisasjon eller et politisk parti. Men det gjør godt å lese om hvordan de i fellesskap klarte å løse denne utfordringen.

Spørsmålet i ettertid var ofte «Hvem ble angrepet 22. juli?» Åpenhet, demokrat, folkestyre, aldri naivitet, var det offisielle Norges første svar på terrorhendelsen. Mer demokrati, mer åpenhet, men aldri naivitet, var gjennomgangsmelodien i talene til statsminister Jens Stoltenberg. Han var statsminister, leder i Arbeiderpartiet og tidligere leder i AUF. Men i alle sine taler var han mer statsminister enn partileder.

Gjerningsmannen hadde handlet alene, men han var ikke uten meningsfeller, iallfall ikke i samfunnsanalysen. Han var en ensom ulv, men kom fra en flokk. Ganske tidlig oppstod det en debatt om sterkere regulering av ytringer på nettet. Vanskeligere var det for Arbeiderpartiet å håndtere at gjerningsmannen noen år tilbake en kort tid hadde vært medlem av Fremskrittspartiet og dets ungdomsorganisasjon. Norge stod også overfor et lokalvalg mindre enn to måneder etter terrorangrepet.

Statsministeren advarte mot å gjøre et poeng av gjerningsmannens tidligere politiske medlemskap. Fremskrittspartiet kunne framstå som offer for politisk knebling. Da ville det store budskapet om fellesskap og samhold bli vanskelig å føre videre. Men samtidig boblet det under overflaten internt i Arbeiderpartiet og særlig i ungdomsorganisasjonen. Der mente man at Fremskrittspartiet hadde bidratt til å styrke det norske nedslaget av holdninger som gjerningsmannen utviklet.

Den daværende partisekretæren, Raymond Johansen, ønsket å bruke partiets landsstyremøte i slutten av september 2011 til et første oppgjør. Notaker forteller at de første utkastene til taler trakk sammenligninger mellom Fremskrittspartiet og den nederlandske høyre-radikale Geert Wilders. Også bruken av ordet «snikislamisering» ville Johansen ta et oppgjør med. Under forberedelsene advarte daværende utenriksminister Jonas Gahr Støre mot å sammenligne med Wilders. Til slutt fikk partisekretæren klar beskjed fra statsminister – og partileder – Stoltenberg om å droppe alle hentydninger både

til Wilders og mindre ytterliggående høyrepopulister. Enhet var viktigere enn konfrontasjon. Partisekretærens budskap kunne ikke skille seg så mye fra partilederen som samtidig var statsminister.

Da nestleder i Fremskrittspartiet, Per Sandberg, senere på høsten 2011 i Stortinget uttalte at «Ap hadde spilt offer» etter 22. juli, brast en demning. Selv om Sandberg raskt unnskyldte seg førte uttalelsen til en sterkt økt mistro til Fremskrittspartiet innenfor Arbeiderpartiets rekker.

Den videre skjebnen til Utøya skapte også problemer for Ap og partiets ungdomsorganisasjon. Tidlig etter 22. juli ble det proklamert at man ville «ta Utøya tilbake». Men noen av dem som hadde mistet sine kjære ønsket stedet fredet. Da AUF på årsdagen ville ha politiske debatter og seminarer på øya, kom det sterke reaksjoner. For mange etterlatte var det viktig å være på Utøya på selve tidspunktet for angrepet. Da de nye byggene på Utøya stod ferdig i 2016, viste det seg at man hadde klart å forene ønsket om å bevare minner samtidig som man har et fremadskuende læresenter.

Hallvard Notaker har gjort et imponerende arbeid med å kartlegge debatten internt i Arbeiderpartiet etter den 22. juli. Og som han konkluderer: både det nasjonale fellesskapet og partiets fellesskap ble angrepet den skjebnesvangre dagen. For statsministeren måtte det nasjonale fellesskapet komme først. Han forble i sin nasjonale rolle, mens Arbeiderpartiets partisekretær trådte inn som organisasjonens talsmann. På kort sikt løste en slik arbeidsdeling problemet. Men før eller seinere måtte de to kollideres.

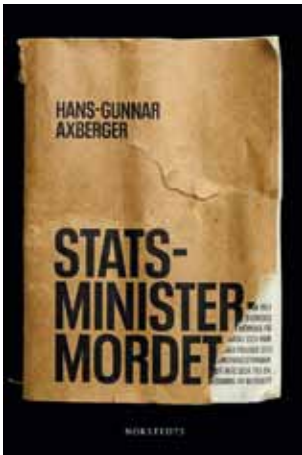
Notaker stopper i 2013, men konstaterer også: «Politikkens gradvise normalisering trakk ikke helt med seg 22. juli. De ulike fortellingene om terroren viste seg like vanskelige å tvinge sammen som fortellingene om Arbeiderpartiet eller om Norge selv».

Og som Tonje Brenna formulerer det i sin bok: «vi lovet hverandre å aldri glemme, men hva er vi enige om å huske?»

Jarle Skjørestad

Hallvard Notaker. *Arbeiderpartiet og 22. juli*. Aschehoug forlag, Oslo 2021.

GEDIGET VERK OM PALMEMORDET



Att mordet på statsminister Olof Palme den 28 februari 1986 inte har klarats upp är ett stort misslyckande och ligger som en tyngd på det svenska rättsmedvetandet. Det är ju fråga om det mest uppseendeväckande brottet i Sverige sedan kung Gustaf III mördades 200 år tidigare. Kungamordet klarades upp på åtta timmar, statsministermordet är olöst efter 34 års polisutredning, som formellt avslutades 2020. Böcker, artiklar, TV-program, filmer etc. har kommit i mängd, och de mer eller mindre seriösa uppslagen har varit många. Två undersökningskommissioner har arbetat med fallet, 1987-88 och 1996-99. Trots allt detta – eller kanske just på

grund av den väldiga men ofta ovederhäftiga publiciteten – har en gammal jurist som jag saknat en neutral slutredovisning som belyser hur det blev som det blev utan att ta vare sig personliga eller politiska hänsyn.

En sådan framställning föreligger nu, Hans-Gunnar Axbergers *Statsministermordet*. Författaren var ledamot och huvudsekreterare i den senaste kommissionen. Han fick alltså en unik kunskap om det enorma utredningsmaterialet. Till Hans-Gunnar Axbergers bakgrund hör att han bl.a. varit justitieombudsman (JO), allmänhetens pressombudsman (PO) och professor i konstitutionell rätt. Genom att han inte har gått någon av de vanliga karriärvägarna har han inte fått något sådant bagage av personliga relationer som kunde ha varit besvärande och göra läsaren reserverad. Han ger en programförklaring i förordet: han söker inte svaret på vem gärningsmannen var utan skälet till att vi aldrig funnit det. Ett sympatiskt drag är att han är angelägen om att även framhålla kritiserade personers goda sidor.

Man kan tveka inför att rekommendera en aldrig så gedigen tegelsten i ett juridiskt ämne för läsning av en bredare publik, men det är möjligt i detta fall. Axberger har en utmärkt penna. Boken har legat högt på dagspressens listor över bästa böcker. Man bör inte hoppa över de avsnitt där han reder ut det juridiska regelverket. En nyckelfråga är t.ex. relationen mellan åklagare och polis. Enligt rättegångsbalken ska i större ärenden en åklagare vara ”förundersökningsledare” medan den praktiska spaningsledningen naturligtvis ligger hos polisen. Att samarbetsproblem kan uppkomma är uppenbart och en viktig förklaring till Palmeutredningens haveri.

Det är en färgstark berättelse som lämnas, starkare än de flesta detektivromaner vågar jag säga. Den tar sin början strax före halv tolv natten då de

dödande skotten föll. Man ska observera situationen. Vid mordet på John F. Kennedy fanns all expertis på plats för att omedelbart ta upp arbetet, i Stockholm fick man mitt i natten ta vad som fanns till hands. Axberger visar att utredningen gick fel redan från början. Polismästaren, som saknade egentlig polisbakgrund, gick själv in som spaningsledare. Han har fått utstå mycken kritik och lämnade efter något år sitt ämbete. Inom kort uppkom allt svårare samarbetsproblem med åklagarna. Polismästarens goda politiska kontakter kom då att spela en viktig roll. Han fick gott stöd i Justitiedepartementet och i regeringen. Inom kort inriktades arbetet på det s.k. huvudspåret: kurdernas för sin brutalitet kända organisation PKK (– idag aktuell igen genom Turkiets invändningar mot de finsk-svenska Nato-ansökningarna). Åklagarna delade inte bedömningen, och spåret kom småningom att överges.

Ett märkligt inslag i bilden är den s.k. Ebbe Carlsson-affären. Det rörde sig om en privatspanare som tidigare hade tjänstgjort som informationssekreterare i Regeringskansliet och därifrån hade ett rikt politiskt kontaktnät. Med hjälp av detta fick han stöd av polisen för att fullfölja PKK-spåret. Bl.a. hyrdes en våning i Stockholm där ett antal polismän skulle biträda privatspanaren, dåmera förlagsdirektör i enskild tjänst. En privatperson ställde upp med en handkassa på två miljoner kronor. Sedan verksamheten kommit till allmän kännedom blev den ett inslag i valrörelsen inför höstens allmänna val. Storyn kryddades av att ett par polismän fastnade i tullen då de skulle föra in avlyssningsutrustning och att justitieministern hade utfärdat ett slags rekommendationsbrev för privatspanaren – ”han har vårt stöd” som hon förklarade för riksåklagaren. Riksdagens konstitutionsutskott, som enligt grundlagen granskar statsrådets tjänsteutövning och regeringsärendenas handläggning, höll under sommaren en rad offentliga förhör. Justitieministern hade dessförinnan tvingats avgå. Samma öde drabbade rikspolischefen, efter mindre än ett år på posten. Så här långt efteråt vill man gärna tala om spektakel.

Efter polismästarens avgång syns den egentliga Palmeutredningen ha gått på tomgång, ”sammanbrott” är Axbergers uttryck. En normal polisutredning kom till stånd först mer än två år efter brottet. Rent professionella krafter tog då upp arbetet. Ett nytt huvudspår framkom snart: en tidigare bl.a. för dråp lagförd våldsman. Det ledde till åtal och rättegång i Stockholms tingsrätt och Svea hovrätt. Den tilltalade frikändes på grund av otillräcklig bevisning. 1997 ansökte riksåklagaren om resning, stödd på ny utredning. Ansökan avslogs av Högsta domstolen. Under mer än 30 år fortsatte polisutredningen; det var politiskt omöjligt att lägga ned den. 2018 gavs dock en ny förundersökningsledare uppdraget att avsluta utredningen, vilket skedde 2020.

Palmeutredningen slutade som den började, i bråk och oreda. Det tillkännagavs i förväg att åklagaren hade funnit en ny huvudmisstänkt. I slutänden utpekades ett välkänt vittne. Avskrivningsbeslutet motiverades med att vidare

arbete var omöjligt eftersom mannen avlidit. Axberger tar avstånd från detta ställningstagande, som för övrigt föranledde JO att göra ett uttalande om förtal av avliden m.m. Det här är den enda punkt där Axberger klart avviker från sin neutralitetsståndpunkt. Jag delar hans bedömning.

I sina huvuddrag var denna berättelse känd förut, men helhetsbilden och den övertygande sakens ger en känsla av nyhet. Under 34 år har alltså ett enda trovärdigt spår kommit fram, för sent för att möjliggöra tillräcklig bevisning för fällande dom. Saken har dock ansetts så stark att riksåklagaren har ansökt om resning. Vid en återblick grips jag av vemod inför det uppenbara förhållandet, att den svenska rättsstaten, som vi annars är så stolta över, inte klarade den prövning som bestods den i februarinatten 1986. Annars dugande och omdömesgilla personer råkade i obalans; det gäller både ämbetsmän och politiker. En upprepning kunde ha skett 2003, då utrikesministern blev mördad vid ett besök i ett varuhus, även hon utan livvakt. Mordet klarades dock upp på två veckor.

Fredrik Sterzel

Hans-Gunnar Axberger. *Statsministermordet*. Norstedts, Stockholm 2022.

Bokessä och Kring böcker och människor har följande medarbetare:

Lars-Erik Edlund, professor, Holmsund

Jarle Skjørestad, seksjonsleiar, Stortinget, Oslo

Fredrik Sterzel, professor em, fd justitieråd, Stockholm

Henrik Wilén, förbundssekreterare Föreningarna Nordens Förbund, Köpenhamn

Register över författare omnämnda i Nordisk Tidskrifts översikter om Litteraturen i Norden 2021

Utarbetat av fil.kand Louise Hertzberg

- | | |
|---------------------------------|--------------------------------|
| Ahvenjärvi, Juhani 152 | Ekman, Michel 160 |
| Ajvide Lindqvist, John 184 | Eldjárn, Þórarinn 161 |
| Ajvide, Mia 184 | Elísson, Guðni 164 |
| Andersson, Aija 152 | Enger, Cecilie 175 |
| Aradóttir, Unnur Lilja 166 | Eric, Caspar 140 |
| | Erlandsson, Karin 157 |
| Backe Åstot, Moa 179 | Erras, Satu 152 |
| Bakkeid, Heine 178 | Erämaja, Anja 152 |
| Balle, Solvej 137 | |
| Bannerhed, Tomas 185 | de Faires, Linus 181,182,183 |
| Bech, Glenn 133 | Fjell, Jan-Erik 178 |
| Berg, Aase 185 | Folkesson, Tove 181 |
| Birgisson, Bergsveinn 164 | Fosse, Jon 169,170,171 |
| Bjella, Stein Torleif 177 | Franck, Mia 156 |
| Bjøranger, Terje 178 | Frobenius, Nikolaj 175 |
| Bjørk, Samuel 178 | |
| Blómkvist, Stella 165 | Gabrielsson, Otto 157 |
| Bonde, Lina 159 | Gestsdóttir, Ragnheiður 166 |
| Bosmans, Anne Louise 140 | Graabøl, Fine 135 |
| Brandt, Tatjana 160 | Graakjær Nielsen, Josefine 140 |
| Brun, Jonas 183 | Grigoriev, Maxim 180 |
| | Grønfeldt, Vibeke 136 |
| Christian, Glenn 140 | Guðbjörnsson, Sigurður Örn 162 |
| Christiansen, Rune 177 | Guðlaugsson, Ólafur Gunnar 163 |
| Cullhed, Elin 179 | Guðmundsson, Einar Már 167 |
| | Guðmundsson, Magnús 165 |
| Daugbjerg, Rasmus 135 | Guldager, Katrine Marie 137 |
| Degner, Mia 140 | Gylfadóttir, Þórunn Rakel 163 |
| Dorph, Christian 140 | |
| | Halldórsson, Björn 164 |
| Einarsdóttir, Júlía Margrét 164 | Hallikanen, Niko 146 |
| Einarsdóttir, Kamilla 164 | Halsund-Gjerrild, Rakel 138 |
| Ekman, Kerstin 184 | Hatløy, Kjartan 170 |

- Haugane, Karin 170
 Hauru, Hanna 148
 Hedenberg, Johanna 186
 Helgadóttir, Þórdís 161
 Helgason, Hallgrímur 166
 Helle, Helle 137
 Hesselager, Maria 135
 Hesselholdt, Christina 137
 Hjálmsdóttir, Brynja 162
 Hjálmtýsdóttir, Lóa Hlín 168
 Hjartarson, Jón 162
 Hjörleifsdóttir, Þóra 161
 Holmberg, Niillas 145
 Holmström, Janne 152
 Holt, Anne 178
 Hosseini, Silvia 152
 Hubara, Koko 146
 Hyllienmark, Olov 186
 Håkanson, Nils 185
 Høeck, Klaus 140
 Høvring, Mona 170
- Indriðason, Arnaldur 166
 Isberg, Friða 161,163,164
- Jensen, Kenneth 140
 Johansen, Inghill 170
 Johansson, Elsie 184
 Jónsdóttir, Auður 164
 Jónsson, Þórður Sævar 162
 Jonsson, Mats 179
 Jægtnes, Hilde Susan 170
 Järvikallas, Markku 150
- Karam, Balsam 180
 Kárason Einar 165
 Kielland, Victoria 169
 Kjærstad, Jan 177
 Knausgård, Karl Ove 172
 Knútsdóttir, Hildur 163
- Korkea-aho, Kaj 155
 Kosola, Susinukke 151
 Krogsbøll, Birgitte 140
 Kæmpe, Jens 140
- Laestadius, Ann-Helén 179
 Larsen, Marianne 140
 Larsson, Jesper 181
 Laugesen, Peter 139
 Laurén, Anna-Lena 160
 Leifsdóttir, Ragnheiður Harpa 161
 Leósdóttir, Jónína 165
 Liksom, Rosa 147
 Luhtaniemi, Milka 152
 Lundqvist, Marie 186
 Luoma-ahos, V.S 150
 Luth, Runa Marie 140
- Maïmouna, Jagne-Soreau 159
 Máni, Stefán 165
 Manninen, Satu 152
 Másdóttir, Sunna Dís 161
 Mattsson, Ellen 181
 Mazzarella, Merete 160
 Mickwitz, Peter 159
 Moliis-Mellberg, Martina 159
 Moltke Johansen, Alexandra 133
- Nathan, Sebastian 135
 Navarro Skaranger, Maria 170, 174
 Niemi, Marjo 143
 Nilsson, Ola 181
 Nordbrandt, Henrik 140
 Norðdahl, Eiríkur Örn 164
 Nordenhök, Hanna 186
 Nore, Aslak 175
 Nødtvedt, Erlend O. 170
- Ólafsdóttir, Melkorka 161
 Ómarsdóttir, Kristín 161,162,163

Palm, Anna-Karin 183
 Pálsdóttir, Sigrún 167
 Pálsdóttir, Sólveig 165
 Paqvalén, Rita 155,159
 Pulkkinen, Emma 149
 Puutonen, Sanna 150

Ragnar, Jónasson 165
 Raja, Abid 170
 Rantakari, Kaija 151
 Rasmussen, Björn 139
 Riikonen, Matias 148
 Rishøi, Ingvild H 169,170,174,186
 Rosenlund, Mathias 157

Saabye Christensen, Lars 172
 Saisio, Pirkko 149
 Salmenniemi, Harry 150
 Sigurðardóttir, Ásta Fanney 162
 Sigurðardóttir, Lilja 165
 Sigurðardóttir, Steinunn 164
 Sigurðardóttir, Yrsa 165
 Sigurðsson, Sölvi Björn 167
 Snorradóttir, Eva Rún 161
 Sparre, Johansson Rolf 140
 Staalesen, Gunnar 174
 Sternberg 140
 Strandby Nielsen, Laus 140
 Stridsberg, Sara 181
 Svahn Elin 186
 Säflund-Orstadius, Anna 186

Tapio, Pauli 151
 Teige, Trude 175
 Tennilä, Olli-Pekka 151
 Theisen, Rasmus 136
 Þórarinsdóttir, Arndís 163
 Þorkelsdóttir, Nína 162
 Þorsteinsdóttir, Elín Edda 162

Tiller, Carl Frode 173
 Tran, Quynh 153
 Tryggvadóttir, Margrét 163
 Tufvessons, Marie 186

Úlfsson, Karl Ágúst 164
 Ullman, Linn 170,176

Valkama, Meri 144
 Valli, Suvi 152
 Vego, Kristin 170
 Viikilä, Jukka 141
 Viinamäki, Elina 150

Wassmo, Herbjörg 176,177
 Weitze, Charlotte 138
 Welanders, Martin 159
 Westö, Mårten 159
 Willows, Elin 157
 Wærness, Gunnar 170

Zeuthen, Nikolaj 140

Åsbacka, Robert 158,159

Ægisdóttir, Eva Björg 165

Øybøs, Mattis 170,177

SAMMANFATTNING

NT 2/22 är det sedvanliga temanumret Litteraturen i Norden det gångna året. Artikelblocket inleds med en betraktelse av *NT*:s redaktör i Danmark Henrik Wivel. Lars Bukdahl skriver om den danska bokutgivningen under 2021. Vesa Rantama redogör för den finländska litteraturen under rubriken ”Smugglad poesi och allt mångsidigare prosa”. Tomi Riitamaa skriver om läsvärda finlandssvenska böcker under året 2021. Den isländska litteraturen under föregående år omskrivs av Úlfhildur Dagsdóttir. *NT*:s norske redaktör Hans H. Skei sammanfattning av litteraturåret i Norge har rubriken ”Eldre mestere – yngre talenter”. Therese Erikssons analys om litteraturen i Sverige 2021 avslutar temat.

I numret startar *NT*:s serie Nordiska lyriker. Först ut är Norge där Hans. H Skei skriver om Olav H. Hauge.

Ytterligare bidrag på artikelsidan i numret är Marianne Nordenlöv som har besökt utställningen med reseaffischer *Come to Norden*. Guy Lindström har en artikel om biblioteket Ode i Helsingfors. Pär Ahlberger berättar om i år 250-årsminnet av en vetenskaplig expedition till Island med svenskt deltagande. Anders Ahnlied skriver under rubriken ”Ökad handel för ökad nordisk integration”.

I *NT-Intervjun* porträtterar Marianne Krogh Andersen Niviaq Korneliussen som fick Nordiska rådets litteraturpris 2021.

Numrets *För egen räkning* skrivs av Matilda af Hällström och handlar om nordiskt samarbete i EU. Anders Ljunggrens *Krönikan om nordiskt samarbete* har rubriken ”Norden och säkerhetspolitiken”.

Under avdelningen *Letterstedtska föreningen* återfinns ett samtal med Björn von Sydow 10 år som LF-ordförande av *NT*: huvudredaktör Lena Wiklund.

Bokessän är skriven av Lars-Erik Edlund om språkvårdaren Bertil Molde.

Under avdelningen *Kring böcker och människor* finns tre bidrag. Henrik Wilén har förkovrat sig om en biografi över Jörn Donner av Kai Ekholm. Jarle Skjørestad skriver en recension om Arbeiderpartiet och 22. Juli. Recensionsavdelningen avslutas med Fredrik Sterzel som har läst Hans-Gunnar Axbergers utkomna bok *Statsministtermordet*.

Sist i numret återfinns registret över de i litteraturöversikterna omnämnda författarna.

LW

TIIVISTELMÄ

NT 2/22 on perinteinen Pohjolan kirjallisuuden teemanumero kuluneelta vuodelta. Artikkeliosuuden aloittaa *NT*:n Tanskan-toimittajan Henrik Wivelin mietiskely. Lars Bukdahl kirjoittaa Tanskan julkaisuista vuonna 2021. Vesa Rantama selostaa suomalaista kirjallisuutta otsikon ”Smugglad poesi och allt mångsidigare prosa” alla. Tomi Riitamaa kirjoittaa lukemisen arvoisista vuoden 2021 suomensuomalaisista kirjoista. Islantilaista kirjallisuutta kuvaa Úlfhildur Dagsdóttir. *NT*:n norjalaisen toimittajan Hans H. Skein tiivistelmällä Norjan kirjallisuudesta on otsikko ”Eldre mestere – yngre talenter”. Teeman viimeinen artikkeli on Therese Erikssonin analyysi Ruotsin kirjallisuudesta 2021.

Tässä numerossa alkaa sarja Nordiska lyriker. Sen aloittaa Norja, kun Hans. H Skei kirjoittaa Olav H. Haugesta.

Artikkeliosuudessa on mukana myös Marianne Nordenlöw, joka on tutustunut matkailujulistustenäyttelyyn *Come to Norden*. Guy Lindström on kirjoittanut artikkelin Helsingin Oodi-kirjastosta. Pär Ahlberger kertoo Islantiin suuntautuneen tieteellisen tutkimusmatkan 250-vuotismuistosta; matkalla oli myös ruotsalaisia osanottajia. Anders Ahnlied on kirjoittanut artikkelin ”Ökad handel för ökad nordisk integration”.

NT:n haastattelussa Marianne Krogh Andersen kertoo Niviaq Korneliussenista, joka sai Pohjoismaiden neuvoston kirjallisuuspalkinnon 2021.

För egen räkning -palstan on kirjoittanut Matilda af Hällström ja se kertoo pohjoismaisesta yhteistyöstä EU:ssa. Anders Ljunggrenin pohjoismaista yhteistyötä käsittelevän osuuden otsikko on ”Norden och säkerhetspolitiken”.

Letterstedtska föreningen -osastossa on kymmenen vuotta yhdistyksen puheenjohtajana toimineen Björn von Sydowin ja Lena Wiklundin keskustelu.

Bokessänissä Lars-Erik Edlund kirjoittaa kielenhuoltaja Bertil Moldesta.

Kring böcker och människor sisältää kolme artikkelia. Henrik Wilén on syventynyt Kai Ekholmin kirjoittamaan Jörn Donnerin elämäkertaan. Jarle Skjørestad arvostelee kirjan Arbeiderpartiet och 22. Juli. Osiossa on myös Fredrik Sterzel, joka on lukenut Hans-Gunnar Axbergerin kirjan *Statsministermordet*.

Viimeisenä lehdessä on kirjallisuuskatsauksissa mainittujen kirjailijoiden luettelo.

LW

Suomennos:
Paula Ehrnebo

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri utges sedan 1878 av Letterstedtska föreningen, sedan 1925 i ny serie i samarbete med Föreningen Norden. Tidskriften vill framför allt ställa sina krafter i det nordiska kulturutbytet tjänst. Särskilt vill tidskriften uppmärksamma frågor och ämnen som direkt hänför sig till de nordiska ländernas gemenskap och samarbete. Tidskriften har en samnordisk redaktion och arbetsspråken är danska, norska och svenska. Artiklar på finska och isländska översätts till något av de skandinaviska språken.

I Nordisk Tidskrift publiceras översikter, artiklar, intervjuer, bokessäer, recensioner, krönikor samt under rubriken För egen räkning personligt hållna bidrag om nordiskt samarbete. I varje årgång återkommer ett temanummer om Politik och ekonomi i Norden respektive Litteraturen i Norden under det gångna året.

Tidskriften utkommer med fyra nummer per år. Prenumerationspriset inom Norden för 2022 är 250 kr, lösnummerpriset är 65 kr. Prenumeration för 2022 sker enklast genom insättande av 250 kr på plusgirokonto nr 40 91 95-5. Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri, c/o Blidberg, SE-179 75 Skå. För medlemmar av föreningarna Norden gäller, att dessa genom hänvändelse direkt till redaktionen kan erhålla tidskriften till nedsatt pris. Tidskriften distribueras i samarbete med svenska Föreningen Norden, Box 1083, SE-101 39 Stockholm. Tel +46-(0)8-50611300. Äldre årgångar kan rekvireras från redaktionen.

Letterstedtska föreningen arbetar sedan 1875 med att befrämja samarbetet mellan de fem nordiska länderna inom vetenskap, konst och industri. Föreningen har nationella avdelningar i Danmark, Finland, Island, Norge och Sverige. Föreningen delar ut anslag till nordiska ändamål, arrangerar nordiska seminarier, utdelar en nordisk förtjänstmedalj och ett översättarpris samt ger ut Nordisk Tidskrift.

Letterstedtska föreningens och Nordisk Tidskrifts hemsida: www.letterstedtska.org

Nordisk Tidskrifts redaktion:

Nordisk Tidskrift, Box 1074, SE-101 39 Stockholm
Besöksadress c/o Föreningen Norden, Vasagatan 28, Stockholm
Tel +46-(0)8-654 75 70. Telefotid fredagar 10-12. E-post: info@letterstedtska.org
Redaktionsssekreterare: Fil. kand. Louise Hertzberg
Tel. +46(0)73-327 69 90. E-post: louise.hertzberg@letterstedtska.org

Huvudredaktör och ansvarig utgivare:

Fil. kand. Lena Wiklund, Nordisk Tidskrift, Box 1074, SE-101 39 Stockholm
Tel. +46-(0)70-405 00 31. E-post: lena.wiklund@letterstedtska.org

Dansk redaktör:

Dr. Phil. Henrik Wivel, Nordre Frihavnsgade 26, 3. tv., DK-2100 København Ø
Tel. +45-20 21 24 66. E-post: henrikwivel@yahoo.dk

Finländsk redaktör:

Pol. mag. Guy Lindström, Grankullavägen 13 B26, FI-02700 Grankulla
Tel. +358-(0)50 552 1151. E-post: guylindstrom@yahoo.com

Isländsk redaktör:

Jur. kand. Snjólaug Ólafsdóttir, Hallgerðargata 7, IS-105 Reykjavík
Tel. +354-854 21 70. E-post: sngola@simnet.is

Norsk redaktör:

Professor Hans H. Skei, Solbergliveien 27, NO-0671 Oslo
Tel. +47-97 51 84 15. E-post: h.h.skei@ilos.uio.no